Zonder thuis zonder toekomst?

Een empirisch onderzoek naar ontwikkelingsantecedenten van thuisloosheid bij jongeren

M.A.E. Thomeer-Bouwens
L.W.C. Tavecchio
W.H.J. Meeus

COLOFON

© 1996 Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn / NIZW
Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige andere wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Auteur(s)
M.A.E. Thomeer - Bouwens
L.W.C. Tavecchio
W.H.J. Meeus

Projectleider
C.J. Bakker

Ontwerp omslag
Zeno

Foto's / illustraties
Willem Mes

Drukwerk
Casparie, Heerhugowaard

ISBN
90 5050 410 8

NIZW-bestelnummer
E 21494

Deze publikatie is schriftelijk of telefonisch te bestellen bij
NIZW Uitgeverij
Postbus 19152
3501 DD Utrecht
Telefoon (030) 230 66 07
Fax (030) 230 64 91
Email Bestel@nizw.nl

VOORWOORD 5

INLEIDING 7

HOOFDSTUK 1 THEORETISCHE UITGANGSPUNTEN 11
1.1 Inleiding 11
1.2 Thuisloosheid 11
1.3 Jongere thuislozen/zwerfjongeren 14
1.4 Het sociaal-ecologische ontwikkelingsmodel van probleemgedrag 15
1.4.1 Het subsysteem gezin 16
1.4.2 Het subsysteem vrienden 18
1.5 De noodzaak van vervolgonderzoek 19
1.6 Risico en protectieve factoren 20
1.7 Onderzoeksvragen en probleemstelling 21

HOOFDSTUK 2 OPZET EN UITVOERING VAN HET ONDERZOEK 23
2.1 De steekproef 23
2.2 De onderzoeksgroepen: samenstelling, selectie en werving 23
2.2.1 Thuisloze jongeren (groep Th) 24
2.2.2 De controlegroep (groep UC) 25
2.2.3 De vergelijkingsgroepen (groepen W, R en LV) 25
2.2.4 Procedure 27
2.3 Operationalisatie van de variabelen 27
2.3.1 De kernvariabelen 28
2.3.2 De beschrijvende variabelen 28
2.4 De meetinstrumenten 28
2.4.1 De kernvariabelen 29
2.4.2 De beschrijvende variabelen 34

HOOFDSTUK 3 ONDERZOEKSRESULTATEN 39
3.1 Achtergrond 39
3.1.1 Demografische gegevens 39
3.1.2 Gezin van herkomst 39
3.2 School en werk 53
3.2.1 School 53
3.2.2 Werk 58
3.3 Gehechtheid 62
3.4 Sociaal netwerk 70
3.5 Gezondheid 77
3.6 Copingstijl, verslavingen en delinquentie 83
3.6.1 Copingstijl Leidse groepen 83
3.6.2 Verslavingen en delinquentie Leidse groepen 86

HOOFDSTUK 4 VERSCHILLEN TUSSEN DE GROEPEN: PROFIELSCHETSEN EN DISCRIMINANTANALYSES 91
4.1 Inleiding 91
4.2 Profielschetsen 91
4.2.1 Het subsysteem gezin 92
4.2.2 Subsysteem school en werk 94
4.2.3 Subsysteem vrienden 94
4.2.4 Persoon 95
4.2.5 Geëxternaliseerd probleemgedrag 95
4.2.6 Geïnternaliseerd probleemgedrag 96
4.2.7 Samenvatting 97
4.3 Discriminantanalyses 97
4.3.1 Achtergrondvariabelen 98
4.3.2 Kernvariabelen 101
4.3.3 Achtergrond plus Kernvariabelen 102

HOOFDSTUK 5 SAMENVATTING EN CONCLUSIES 105
5.1 Inleiding 105
5.2 Samenvatting 105
5.3 Levensloop 106
5.4 Leeftijdsgenoten als compensatie 107
5.5 Compensatie door belangrijke anderen 108
5.6 Gemarginaliseerd en meervoudig in de problemen 108
5.7 Risico en protectieve factoren 110
5.7.1 Dispositie van de jeugdige 111
5.7.2 Gezins- en opvoedingsfactoren 112
5.7.3 Sociale steun buiten het gezin 112
5.7.4 Conclusies 113

LITERATUUR 115

BIJLAGEN BIJ HOOFDSTUK 2 127

BIJLAGEN BIJ HOOFDSTUK 3 131

BIJLAGEN BIJ HOOFDSTUK 4 145

VOORWOORD

Zoals voor ieder project van enige omvang geldt ook voor dit onderzoek dat het onmogelijk tot een goed einde gebracht had kunnen worden zonder de medewerking van een groot aantal mensen. Wat dit geval bijzonder maakt, is dat deze medewerking door meerdere van hen volstrekt belangeloos is verleend. Het afnemen van een kleine driehonderd interviews voor de 'Leidse groepen' bleek veel arbeidsintensiever dan verwacht en was niet voldoende ingecalculeerd in de onderzoeksplanning. Sommige zaken zijn nu eenmaal niet geheel te voorzien en het belang dat men hecht aan het ten uitvoer brengen van een bepaald onderzoek, leidt soms tot een te optimistische inschatting van zowel de omvang van eventuele problemen als van het oplossend vermogen en de energiereserves van de uitvoerende onderzoekers. Op deze plek willen wij Bea de Graaff, Tineke Meijer, Jos Koers-Bouwens, Paul Molenaar, Lidwien van de Poel, Frans Harte, Paula Heijnen en Marjolein Ter Horst zeer bedanken voor het belangeloze enthousiasme waarmee zij zich voor het onderzoek hebben ingezet en zo de uitvoering ervan hebben mogelijk gemaakt.

Ook de mensen die uit hoofde van hun functie of in het kader van hun studie hebben meegewerkt, moeten hier genoemd worden: hun bijdrage is niet minder essentieel geweest. Wij noemen Geert-Jan Stams, die op zijn eigen onnavolgbare wijze als onderzoeksassistent aan het project heeft bijgedragen, Els van Ammers, die onmisbaar bleek bij de koppeling van Utrechtse en Leidse data, en Jasja van den Brink, Judith Klercq, Miranda Vroom en Lucienne van der Zanden, die een deel van de interviews voor hun rekening hebben genomen.

Bij onderzoek geldt wat ook in de maatschappij in het algemeen geldt: het werk dat het fundament legt waarop verder gebouwd kan worden, geniet weinig aanzien. Daarom willen wij ook en vooral diegenen in ons dankwoord betrekken die zich op zo'n zorgvuldige manier hebben gekweten van de data-invoer en daarmee de basis hebben gelegd voor ons vertrouwen in de uiteindelijke onderzoeksresultaten: Esther van Renesse, Marlies Sterk, Daphne van der Stoep, Marieke Boekee en Marleen Boom.

Behalve naar deze personen gaat onze dank ook uit naar de bij het onderzoek betrokken hulpverleningsinstellingen. Een jaar lang zijn zij met grote regelmaat lastiggevallen met de vraag of zij 'nog een jongere hadden die aan de criteria voldeed'. Telkens weer bleken zij bereid de extra inspanning te leveren die nodig was om ons aan respondenten te helpen. Daarnaast hebben wij veel opgestoken van hun ervaring met en inzichten in het reilen en zeilen van de doelgroep.

Het werven van de groep ex-pupillen van de bij de Landelijke Werkende Residentiële Voorzieningen (LWRV) aangesloten instellingen bleek een moeizaam en ingewikkeld karwei. Wij danken met name de leden van de Werkgroep LWRV, drs. H.D. Tijs, drs. H.R. Schaafsma en drs. C. Goede Dzn voor hun inspanningen om de zaak weer op de rails te zetten toen de samenwerking was vastgelopen. Naar onze mening is hun moeite niet tevergeefs geweest. Onze dank geldt natuurlijk ook diegenen binnen de LWRV-instellingen, die zich zo intensief hebben beziggehouden met het traceren van en contact leggen met de ex-pupillen van de instellingen om hen te interesseren voor deelname aan het onderzoek.

Onderzoeksprojecten worden uitgevoerd onder het toeziend oog van een begeleidingscommissie: mensen met een meer dan gemiddelde kennis van het betreffende onderzoeksterrein, die er op toezien dat de onderzoekers de onderzoeksdraad blijven volgen en hun onvermijdelijke blinde vlekken proberen te beperken door het onderzoek vanuit verschillende invalshoeken te belichten. Wij danken drs B. Bijl, mevrouw C. Feleus, mevrouw M. Gorren, prof.dr. H.J.M. Heydendael, prof.dr. J. van der Ploeg, dr. N.W. Slot, drs. H.D. Tijs en drs. G. van der Zalm voor de consciëntieuze en tactvolle manier waarop zij deze belangrijke taak ten uitvoer hebben gebracht.
Om tot een goed einde te komen heeft een onderzoek iemand nodig die de touwtjes stevig in handen heeft en het onderzoek zowel zakelijk als inhoudelijk in het goede spoor houdt. Wij zijn Kees Bakker van het NIZW erkentelijk voor de betrokkenheid waarmee hij deze, niet altijd even gemakkelijke, taak heeft vervuld. Hij heeft daarmee ons werk aanzienlijk verlicht.
Loes Tonneman van het NIZW-secretariaat verdient waardering voor de consciëntieuze wijze waarop zij de lay-out van deze uitgave heeft verzorgd.

Tot slot gaat onze dank uit naar alle jongens en meisjes die aan het onderzoek hebben deelgenomen. Het ten overstaan van een vreemde oprakelen van een vaak pijnlijk verleden en het onder ogen zien van een soms even pijnlijk heden vraagt moed. Wij hopen dat de resultaten van dit onderzoek zullen leiden tot doelmatiger strategieën voor het voorkomen van thuisloosheid en dat hun moed zo, zij het op indirecte wijze, beloond zal worden.

De onderzoekers Leiden / Utrecht, april 1996

INLEIDING

Nederland telt naar schatting zo'n 6000 tot 7000 thuisloze jongeren in de leeftijd van 14 tot 25 jaar (ministerie van WVC, 1993). Het onderzoeksbureau van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten heeft recent onderzoek gedaan onder de Nederlandse gemeenten en komt tot een schatting van 4300 jongeren in de leeftijd tussen 15 en 22 jaar.
Veel van de zwerfjongeren, zoals ze ook wel genoemd worden, hebben een lange hulpverleningsgeschiedenis achter de rug. Voor het ministerie van VWS (voorheen WVC) was dat enige jaren geleden aanleiding specifieke beleidsinitiatieven te nemen binnen het jeugdbeleid, gericht op de verbetering van het hulpverleningsaanbod aan deze categorie. In de nota intersectoraal jeugdbeleid *Jeugd verdient de toekomst* (WVC, 1993) staat de rijksoverheid een soort tweesporenbeleid voor. Aan de ene kant stimuleert zij innovaties gericht op het vergroten van het curatieve aanbod in de vorm van sociale pensions en thuislozenteams. Aan de andere kant wil het ministerie een meer preventief beleid voeren om thuisloosheid te voorkómen, onder meer door het verbeteren van het preventief aanbod vanuit de jeugdhulpverlening.
Ondanks onderzoek naar de situatie van thuisloze jongeren is er weinig bekend over de factoren die de kans op thuisloosheid bij jongeren vergroten of juist verkleinen. Duidelijkheid hierover is van belang voor een gericht preventiebeleid.

Waarom ontwikkelen bepaalde jongeren zich tot thuislozen; waarin onderscheidt hun ontwikkeling zich van 'doorsnee' jongeren en waarom gaan bepaalde jongeren met min of meer eenzelfde achtergrond *niet* zwerven? Kortom: welke factoren spelen een doorslaggevende rol bij het al dan niet ontstaan van thuisloosheid bij jongeren en hoe kan deze situatie worden voorkómen of worden tegengegaan?
Ondermeer deze vragen liggen ten grondslag aan het onderzoek, waarvan het verslag thans voor u ligt.

Het onderzoek

Zonder thuis - zonder toekomst? is het verslag van een uitgebreid empirisch onderzoek naar de achtergrond en de actuele situatie van thuisloze jongeren tussen 16 en 23 jaar. De bij deze doelgroep verzamelde gegevens zijn steeds afgezet tegen de resultaten van een drietal vergelijkingsgroepen en een controlegroep. De drie vergelijkingsgroepen zijn geselecteerd op kenmerken die zij gemeen hebben met de categorie thuisloze jongeren. Die groepen zijn voormalige pupillen van landelijke hulpverleningsvoorzieningen, thuisweglopers en niet-zwervende jongeren met weinig opleiding en werkervaring. De controlegroep wordt gevormd door een omvangrijke groep 'doorsnee' jongeren.
Het onderzoek is op verzoek van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en onder leiding van het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW) uitgevoerd door medewerkers van de Universiteit Leiden, vakgroep Algemene Pedagogiek en van de Universiteit Utrecht, vakgroep Jeugd, Gezin en Levensloop.
Het onderzoek beoogt inzicht te geven in risico- én beschermende factoren bij het al dan niet ontstaan van thuisloosheid bij jongeren in het licht van hun psychosociale

ontwikkeling.

In de aanloopfase van het onderzoek is - in overleg met de begeleidingscommissie - besloten het onderzoek te concentreren op jeugdigen met een Nederlandse achtergrond. De gehanteerde onderzoeksinstrumenten zijn ongeschikt voor onderzoek onder jeugdigen met een andere culturele achtergrond. Over deze groepen zouden dan minder betrouwbare of zelfs onbetrouwbare gegevens verzameld worden, waardoor ook de onderlinge vergelijkbaarheid van de onderzoeksgroepen ernstig zou worden geschaad. Gezien het relatief hoge aandeel van allochtone jongeren in de groep thuisloze jongeren (er worden wel percentages genoemd van 40%) is dit een gemis. Het verdient dan ook aanbeveling dat er in de toekomst onderzoek wordt gedaan naar deze categorie, waarbij veel werk gestoken zal moeten worden in het ontwerpen en standaardiseren van geschikte onderzoeksinstrumenten, zodat een vergelijking met allochtone groepen mogelijk wordt.
Door de onderzoekers is er alles aan gedaan om een substantiële populatie meisjes in het onderzoek te betrekken. Door de ondervertegenwoordiging van meisjes in de groep thuisloze jongeren was dit niet eenvoudig, maar de onderzoekers zijn in hun vasthoudendheid beloond.

Voorgeschiedenis onderzoek

Het onderzoek zoals dat uiteindelijk is uitgevoerd heeft een voorgeschiedenis. Het oorspronkelijke initiatief voor het onderzoek is afkomstig van Louis Tavecchio van de Universiteit Leiden. In samenwerking met de Kessler-stichting Den Haag was door Tavecchio c.s. reeds een studie verricht naar de relatie tussen de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie en het ontstaan van zwerfgedrag onder dertig zwervende jongeren en twee vergelijkingsgroepen. Op basis van hiervan zochten de Leidse onderzoekers naar mogelijkheden om dit onderzoek op een grotere schaal uit te voeren, en om het een meer longitudinaal karakter te geven. Longitudinaal onderzoek zou namelijk meer duidelijkheid kunnen brengen in de beantwoording van de vraag hoe de 'carrière' tot thuisloze in zijn werk gaat, en welke factoren van invloed zijn (geweest) op het 'opgeven' van die situatie.
Tavecchio c.s. diende in 1993 een eerste opzet van het onderzoek in bij het ministerie van WVC (inmiddels VWS), directie jeugdbeleid, dat er positief tegenover stond. De directie verlangde echter een duidelijker beleids- en praktijkrelevant onderzoek, dat een bijdrage zou leveren aan het preventiebeleid ten aanzien van thuisloosheid bij jongeren.
De directie jeugdbeleid achtte het van belang de beleids- en praktijkwaarde van het onderzoek te verzekeren door de leiding van het onderzoek op te dragen aan het NIZW. Het NIZW, als landelijk instituut voor vernieuwing en kwaliteitsverbetering voor de zorg- en welzijnssector, was reeds op verschillende wijzen betrokken bij vernieuwingsprojecten gericht op het bestrijden en voorkomen van thuisloosheid.

In het oorspronkelijke onderzoeksvoorstel van de vakgroep Algemene Pedagogiek van de Leidse Universiteit (Tavecchio, Thomeer) stond de vraag centraal naar de

samenhang tussen de gezinsachtergronden, met name de ouderlijke opvoedingsstijl en scheidings- en verlieservaringen, de aard en de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie en de sociaal-relationele ontwikkeling van jonge (potentieel) thuislozen. Teneinde de potentiële praktijk- en beleidsrelevantie van het onderzoek te bevorderen is op voorstel van het NIZW tevens aansluiting gezocht bij het zogenaamde *sociaal-ecologische model van probleemgedrag* (Van der Ploeg & Scholte, 1990; zie ook hoofdstuk 1), waarin de invloed van de sociale omgeving op de ontwikkeling en het tegengaan of voorkómen van probleemgedrag meer wordt benadrukt. De (onderzoeks)vraag of en in hoeverre de omvang en de ervaren kwaliteit van het sociale netwerk als *protectieve (beschermende) factor* een rol spelen bij het voorkómen van zwerfgedrag is mede daaruit voortgekomen.

In overleg met de directie jeugdbeleid werd besloten een vergelijkingsgroep van niet-thuisloze jongeren met een internaatsverleden op te nemen in de onderzoeksopzet. Bij deze keuze speelden de overwegingen een rol dat veel thuisloze jongeren een tehuis-verleden hebben (zie onder andere Van Susteren e.a., 1993) en dat de problematiek van veel van deze (ex-)tehuispupillen vergelijkbaar is met die van de thuisloze jongeren. Door onderzoek te verrichten bij ex-tehuispupillen die niet thuisloos zijn geworden, hoopte men zicht te krijgen op mogelijk protectieve factoren. Beantwoording van deze vraag is relevant voor preventiebeleid en de hulpverleningspraktijk in de jeugdzorg.

Een longitudinaal onderzoek bleek niet haalbaar. Daarom is gekozen voor een retrospectief onderzoek onder thuisloze jongeren, waarbij hun ontwikkeling wordt vergeleken met gegevens over de ontwikkeling van 'doorsnee' jongeren, en van groepen jongeren die een aantal achtergrondskenmerken met de groep thuisloze jongere gemeen hebben.
Op initiatief van de projectleiding van het NIZW is, voorafgaande aan de formulering van een definitief onderzoeksvoorstel, een samenwerkingsverband tot stand gebracht met Wim Meeus van de vakgroep Jeugd, Gezin en Levensloop van de Utrechtse universiteit. Hierdoor werd het mogelijk gebruik te maken van de omvangrijke en representatieve steekproef jongeren uit het zogenaamde WIL-onderzoek, een ideale controlegroep uit de 'doorsnee' populatie. Tevens kon binnen deze steekproef een groep weglopers worden geïdentificeerd als vergelijkingsgroep voor de thuisloze jongeren.

Aldus werd een uniek samenwerkingsverband tot stand gebracht waarbij fundamenteel onderzoek van twee universitaire instituten en onderzoeksgroepen werd gecombineerd met beleid- en praktijkgerichte onderzoeksvragen van het ministerie van VWS en het NIZW. De onderzoekers zijn er in geslaagd dit complexe onderzoek met de vele instrumenten en gegevensbestanden tot een goed einde te brengen. Niet alleen moest er informatie verzameld worden onder relatief moeilijk bereikbare doelgroepen, maar ook moesten gegevens worden ingevoerd in databestanden; databestanden aan elkaar worden gekoppeld en complexe statische analyses worden uitgevoerd. Dit alles moest nog eens in taal worden omgezet. En - last but not least - uit de gegevens moest 'lering worden getrokken'. Een ieder die bij de uitvoering van dergelijk onderzoek

betrokken is geweest, weet hoeveel inzet, doorzettingsvermogen en kunde hiervoor noodzakelijk is.

Inhoud van het verslag

Het verslag van het onderzoek is als volgt opgezet. In hoofdstuk 1 worden de theoretische uitgangspunten en de vraagstellingen van het onderzoek uiteen gezet. Hoofdstuk 2 geeft informatie over de opzet en uitvoering van het onderzoek: de onderzoeksgroepen, de variabelen en de gehanteerde meetinstrumenten. In hoofdstuk 3 worden de onderzoeksresultaten per variabele en onderzoeksgroep gedetailleerd weergegeven en worden de relatieve positie van de verschillende onderzoeksgroepen ten opzichte van elkaar in kaart gebracht. In hoofdstuk 4 worden de onderzoeksgroepen fundamenteel met elkaar vergeleken. In de eerste plaats door middel van een vergelijking op zes dimensies van het sociaal-ecologisch risicomodel op basis van normgegevens. De positie van de onderzoeksgroepen ten opzichte van deze 'norm' en elkaar wordt zo per dimensie in beeld gebracht. In de tweede plaats worden de verschillen tussen de groepen gemeten door middel van een discriminantenanalyse, waarbij onderzocht wordt welke combinaties van variabelen het best de verschillen tussen de groepen verklaren. Aldus wordt gepoogd een antwoord te vinden op de vraag welke criteria het belangrijkst zijn voor het onderscheiden van de groepen onderling. In hoofdstuk 5 ten slotte worden de resultaten van het onderzoek samengevat in het licht van de vraagstellingen, wordt een soort 'levensloopprofiel' van de thuisloze jongere gegeven en wordt een beeld geschetst van de risico- en (potentiële) protectieve factoren in de ontwikkeling tot thuisloosheid.
Aldus legt dit verslag een basis voor de discussie over mogelijkheden voor preventie en hulpverlening. Deze discussie zal - naar aanleiding van dit verslag - worden gevoerd met een aantal sleutelfiguren uit wetenschap, beleid en praktijk op het terrein van jeugdonderzoek en jeugdzorg.
In een tweede publikatie worden een samenvatting van het onderzoek gegeven, conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan voor het beleid en de praktijk van zorg en hulpverlening.

Kees Bakker, projectleider NIZW

HOOFDSTUK 1 THEORETISCHE UITGANGSPUNTEN

1.1 Inleiding

Wanneer men probeert een bepaald fenomeen te verklaren vanuit een duidelijk omschreven theoretische invalshoek, zal de keuze hiervoor moeten worden verantwoord door de raakvlakken tussen fenomeen en theorie te beschrijven.
In deze studie wordt een poging ondernomen een bijdrage te leveren aan de verklaring van het fenomeen 'thuisloosheid' vanuit het perspectief van de gehechtheidstheorie.
De vraag lijkt simpel: hoe komt het dat sommige mensen te eniger tijd in hun leven thuisloos worden en speelt hun 'gehechtheidsbiografie' daarin een doorslaggevende rol?
Het eerste probleem dat zich bij een dergelijke vraagstelling opdringt, is dat van de definiëring van de begrippen 'thuisloos' en 'gehechtheidsbiografie'.
Na een korte beschrijving van de kenmerken van thuisloosheid en de inhoud van de gehechtheidstheorie, zullen wij proberen te verduidelijken op welke punten deze theorie helderheid zou kunnen verschaffen met betrekking tot het ontstaan van thuisloosheid. Of dat ook empirisch kan worden onderbouwd, zal hopelijk aan het einde van dit onderzoeksverslag duidelijk zijn geworden.

1.2 Thuisloosheid

Zwerfgedrag, vagabondisme, bedelen en gelijksoortige gedragingen zijn altijd vooral economisch geduid: aanvankelijk waren het de bezitslozen, gezond van lijf en leden, maar zonder eigen middelen van bestaan (grond, vee) die zich genoodzaakt zagen al rondtrekkend en zich verhurend als arbeidskracht in hun onderhoud te voorzien.
Met de opkomst van de industriële samenleving werd de trek verlegd naar de grotere stedelijke centra als bron van werkverschaffing (Bosch, 1947; Mullink, 1963; Nagel, 1977; Roorda en Tavecchio, 1993). Pogingen om de toevloed aan bedelaars en zwerfvolk in te dammen door middel van lokale en regionale wetgeving en het institutionaliseren van de charitatieve armenzorg waren niet afdoende (De Swaan, 1990).
Met het ontstaan van de welvaartsstaat en haar sociale wetgeving verminderden de aantallen thuislozen wel, maar het fenomeen zelf verdween niet. Zo groeide langzamerhand het besef dat thuisloosheid niet alleen gezien kan worden als een economisch probleem, maar ook samenhangt met een specifieke psychologische ontwikkeling van het individu.
Uit de historische gegevens kan men concluderen dat *onmaatschappelijkheid* (bedelen, landlopen, stelen, niet werken) gezien werd als het karakteristieke kenmerk van zwervers. Bedelarij en landloperij zijn heden ten dage echter niet meer de verschijningsvormen waarin thuisloosheid zich manifesteert. De onmaatschappelijkheid heeft een andere gedaante gekregen, aldus Mullink (1963): de zwerver van vroeger is de *maatschappelijk kwetsbare* - thuisloze - van heden.

Bepaalde aspecten van het beeld zijn echter gebleven: ook nu zijn thuislozen de 'have-nots', die het ontbreekt aan een te-huis, een eigen toevluchtsoord of een eigen plek waar zij kunnen leven. In de huidige visie is het niet beschikken over een vaste woon- of verblijfplaats - vaak aangeduid met de term 'dakloosheid'- echter slechts één aspect van het verschijnsel thuisloosheid. 'Thuis' betekent immers méér: het is de *basic shelter* (Bassuk, 1991) en het ontbreken daarvan duidt ook en vooral op het gemis aan sociale relaties en bindingen met belangrijke anderen en met de samenleving. Ondanks het feit dat thuisloosheid - zij het in verschillende uitingsvormen - altijd is voorgekomen, heeft het bestaan ervan niets verloren van zijn verontrustende aspecten: de 20e eeuw werd 'de eeuw van de thuisloze man' genoemd (vgl. Bahr, 1973) en 1987 werd uitgeroepen tot het jaar van de daklozen.
Deze verontrusting - politiek, maatschappelijk en moreel - uit zich niet meer zo zeer in juridische maatregelen dan wel in de aandacht die media, hulpverlening, beleid en wetenschap, ieder op hun eigen wijze, aan thuisloosheid besteden.
Daarbij doen zich gaandeweg steeds meer problemen voor met betrekking tot de vraag 'Wie zijn de thuislozen eigenlijk, wie rekenen wij daartoe'. De aanduiding 'zonder vast domicilie' dekt al lang niet meer het begrip, en het niet beschikken over een vaste woon- of verblijfplaats is, zoals gezegd, slechts één aspect van het verschijnsel thuisloosheid. De talloze definities, de al dan niet daarin opgenomen specifieke aspecten en de verschillende verklaringen voor thuisloosheid in de wetenschappelijke literatuur, wijzen op de complexiteit van het probleem.

Verklaringen
Heydendael (1969) vermeldt dat sinds het midden van de vorige eeuw in Nederland 150 publikaties over thuislozen zijn verschenen, vooral uit medische en juridische hoek. Deze publikaties hadden overwegend een beschrijvend karakter: de thuisloze man (vrouwen worden niet of nauwelijks beschreven) kenmerkt zich door het ontbreken van bindingen op alle levensgebieden: hij heeft geen thuis, geen vaste werkkring, geen gezin en geen sociaal netwerk. De sociale contacten die hij heeft, zijn voornamelijk instrumenteel. Tot de Nederlandse pogingen het ontstaan van thuisloosheid te verklaren behoren de (empirische) studies van Horst (1962) en Mullink (1963). Horst ziet als voornaamste kenmerk van thuislozen het onvermogen zich te binden. Hun persoonlijkheidsstructuur wordt gekenmerkt door een infantiele afhankelijkheidsbehoefte en een zwak sekse-bewustzijn. Als oorzaak van thuisloosheid ziet Horst een aangeboren gebrek aan integratiecapaciteit, waardoor het niet mogelijk is zich zowel sociaal als maatschappelijk voldoende aan te passen, in combinatie met een ingewikkeld complex van interne en externe factoren. Hierbij, zo stelt hij nadrukkelijk, mag de invloed van affectieve stoornissen niet worden overschat. Die zouden alleen doorwerken in de sociale sfeer en geen verklaring leveren voor de gebrekkige aanpassing in de maatschappelijke sfeer die ook zo kenmerkend is voor thuislozen.
Mullink noemt als centrale eigenschap van thuislozen 'het onvermogen zich bindend te ordenen in vaste bindingen'. Hij ziet als oorzaak de door Horst gepostuleerde tekortschietende integratiecapaciteit. De gebrekkige ontwikkeling hiervan verklaart hij uit een interactie van kindkenmerken en gezinskenmerken, met als belangrijkste oorzaak de mate van stress in het ouderlijke gezin. Thuisloosheid is geen gevolg van louter exogene en/of maatschappelijke problemen! Volgens Mullink zijn thuisloosheid

en delinquent gedrag de twee zijden van dezelfde medaille, namelijk: onaangepastheid. Een (zeer) sterke internalisering van waarden en normen in de jeugd kan leiden tot (primaire) thuisloosheid, als een passieve manier van vormgeven aan de onaangepastheid. Een gebrekkig ontwikkeld normbesef daarentegen leidt in eerste instantie tot actieve onaangepastheid in de vorm van delinquent gedrag. Mislukt dat ook dan zal men alsnog thuisloos worden (secundaire thuisloosheid). Heydendael (1969) meent dat het gemis aan zowel sociale als maatschappelijke relaties een belangrijk aspect is van thuisloosheid. Hij haalt het pre-advies inzake het beleid Thuislozenzorg aan waarin de thuisloze wordt gedefinieerd als 'iemand zonder leef- en werkmilieu' als bijzondere categorie van afwijkend gedrag. Ter verduidelijking van het gedrag van thuislozen verwijst hij naar het begrip 'anomie', oorspronkelijk geformuleerd door Merton, waarbij het loslaten van algemeen aanvaarde (gedrags)standaarden centraal staat. Anomie zou ook een persoonlijkheidskenmerk zijn, zich uitend in doelloosheid, normloosheid en vervreemding, en primair samenhangend met het cognitieve (on)vermogen de realiteit juist waar te nemen (McKlosky en Schaar, 1965). Naast sociologische anomie (lage SES) veronderstelt Heydendael dus ook psychologisch-anomische kenmerken met als gevolg daarvan afwijkende normen en waarden. Hij concludeert dat ontwikkeling tot thuisloosheid niet alleen een gevolg is van maatschappelijk/sociale omstandigheden en/of traumatische gebeurtenissen, maar geworteld is in specifieke psychologische kenmerken van het individu.
In zijn verhandeling *Het werkschuwe tuig* stelt de jurist Nagel (1977) de vraag naar het criminele karakter van vagebondage: in de oude criminologie wordt het gezien als een van de belangrijkste wortels van criminaliteit. Wat volgens Nagel opvalt aan landlopers, is het chronische karakter van hun 'kwaal': de populatie van de rijksinrichtingen bestond voor 80% uit recidivisten. Nagel verwerpt naast de economische verklaring ook de sociologische anomietheorie van Merton als oorzaak van thuisloosheid. Uit een uitgebreid literatuuronderzoek leidt hij de volgende kenmerken af: een groot deel van de zwervers zijn ook criminele recidivisten; een groot deel waren probleemkinderen; het percentage vrijgezellen en gescheiden mannen is groter dan in de doorsneebevolking; veel thuislozen vertonen een hoge mate van inactiviteit en frequent wegloopgedrag als hun iets niet bevalt. Ten slotte haalt hij Van Mesdag aan die op grond van zijn onderzoek concludeerde tot *neurasthenie*[1] als verklarende factor voor thuisloosheid.
De aangehaalde onderzoekers hebben gemeen dat zij zich niet beperken tot louter beschrijving van de kenmerken van thuisloosheid, maar ook proberen de wordingsgeschiedenis van thuisloosheid in (sociaal-)psychologische zin te traceren. Wel beperken zij zich allen tot mannelijke thuislozen en maken zij geen onderscheid tussen jonge en oude thuislozen.

[1](psychiatrisch) ziektebeeld gekenmerkt door psychische en lichamelijke vermoeidheid en zwakte na het verrichten van gewone, alledaagse activiteiten die "normaal gesproken" geen bijzondere inspanning vergen; normale perioden van rust of ontspanning leiden niet tot herstel.

1.3 Jongere thuislozen/zwerfjongeren

De laatste decennia zijn vooral de jongere thuislozen (potentieel thuislozen, zwerfjongeren) in de belangstelling komen te staan. Van der Ploeg is een van de eersten geweest die de aandacht vestigden op deze groep. Hij wijst er op dat bij de sterk toegenomen belangstelling rond de zwervende jongeren de termen daklozen, thuislozen, zwervers en straatkinderen regelmatig door elkaar worden gebruikt alsof het steeds om dezelfde categorieën gaat (Van der Ploeg, 1990, p. 105). In de meeste onderzoekingen wordt geen onderscheid gemaakt tussen zwervende en dakloze jongeren; men komt veelvuldig de term 'thuislozen' tegen. Van der Ploeg (o.c. p. 106) beschouwt de *thuislozen* als de optelsom van daklozen en zwervenden op een bepaald moment. In het geval van jongeren geeft Van der Ploeg (1993) de voorkeur aan het gebruik van de term 'zwerven' in plaats van thuisloosheid. In een in Nederland onder zwervende jongeren uitgevoerd onderzoek hanteerden Van der Ploeg, Gaemers en Hoogendam (1991) als criterium dat men de afgelopen drie maanden tenminste op drie verschillende adressen had geslapen, waarbij het onderdak kortstondig of tijdelijk van aard was geweest.
De voorhanden zijnde literatuur (De Bie en Dortmans,1990; Gaemers en Hoogendam 1990; Van der Ploeg 1991, 1993; Angenent 1993) schetst het volgende beeld van de jonge (potentieel) thuislozen: het betreft voornamelijk mannelijke adolescenten met weinig opleiding en/of werkervaring, een slecht zelfbeeld en inadequate zogenaamd 'copingstrategieën'. Zij hebben een niet-realistisch beeld van hun eigen situatie, mogelijkheden en toekomstperspectieven. Vaak komen zij uit sociaal zwakke gezinnen. Het percentage gescheiden en overleden ouders is hoger dan in de doorsneepopulatie. Een groot aantal heeft een kinderbeschermingsverleden met daaraan verbonden een verblijf in (soms) meerdere internaten. Daarmee samenhangend hebben velen een ruime ervaring met het hulpverleningscircuit. Ook bij de jongere thuislozen lijkt het sociaal netwerk beperkt.
Angenent (1993) wijst er op dat 'dak- en thuisloze jongeren bijna altijd weglopers (zijn), vaak gewoonteweglopers die al op jonge leeftijd van huis wegliepen en dat later eventueel herhaalden' (o.c.: 1973). Veel van hen zijn van huis weggestuurd. Ook Van der Ploeg, Gaemers en Hoogendam (1991) wijzen op de hoge frequentie van weglopen/weggestuurd worden in de door hen onderzochte groep zwervende jongeren. Evenals Angenent beschouwen deze auteurs het op jonge leeftijd uit het ouderlijk huis weglopen/weggestuurd worden als een belangrijke risicofactor voor een latere problematische ontwikkeling.

Theoretische verklaringen
Van der Ploeg, Gaemers en Hoogendam (1991) noemen een aantal theoretische verklaringen voor het zwerfgedrag van jongeren: de maatschappelijke factor, de gezinsfactor, de pathologische factor, de deïnstitutionaliseringsfactor, de onvolwassenheidsfactor, de non-conformiteitsfactor en de uitstotingsfactor. De auteurs zijn overigens van mening dat de oorzaak van zwerfgedrag niet aan één bepaalde factor kan worden toegeschreven. Veeleer is er volgens hen sprake van een *multi-factoriële* verklaring in het kader van

'een ontwikkelingsmodel, waarbij het zwerven een escalerend proces is dat begint in het gezin, waar jongeren bedoeld en onbedoeld worden verwaarloosd en/of mishandeld in een context van armoede en stress. In de adolescentiefase culmineert deze onhoudbare situatie, terwijl de hulpverlenende instanties op deze gezinnen en jongeren geen greep krijgen. De spiraal van afwijzing, mishandeling en verwaarlozing gaat steeds verder totdat de jongeren op straat belanden waar ze dikwijls opnieuw het slachtoffer worden van mishandeling en exploitatie' (o.c., p. 10).

Op grond van hun onderzoeksresultaten uit 1991 noemen de auteurs de *gezinsfactor*, de *uitstotingsfactor* en de *onvolwassenheidsfactor* als de meest relevante causale factoren ten aanzien van het zwerfgedrag van jongeren in Nederland (Van der Ploeg c.s., o.c., p. 165):

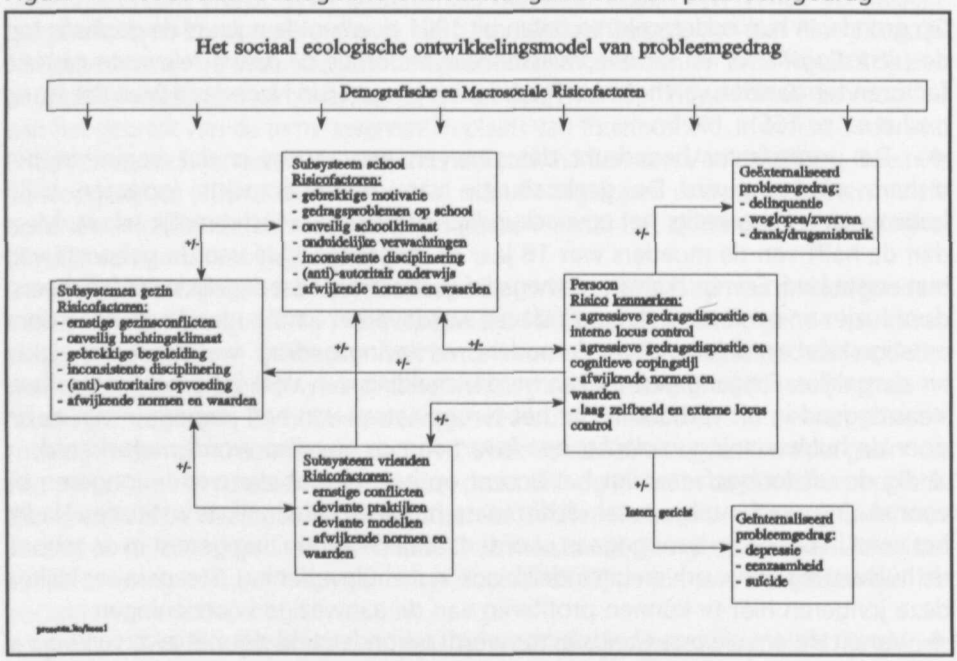
- De *gezinsfactor* benadrukt dat zwerven een proces is dat begint in het disharmonische gezin. De gezinssituatie van de onderzochte jongeren blijkt buitengewoon ongunstig; het opvoedkundig handelen schiet schromelijk tekort. Meer dan de helft van de moeders was 18 jaar of jonger ten tijde van de geboorte van hun eerste kind. Er is sprake van een negatief gezinsklimaat dat dagelijks wordt beheerst door ruzies en conflicten. Het gezinsleven wordt verder aanhoudend beïnvloed door ernstige relatieproblemen van de ouders, verslavingsgedrag, werkloosheid, ziekte en dergelijke. De jongeren maken verder melding van veel lichamelijke straffen. Veelzeggend in dit verband is dat het terugplaatsen van een jongere in zijn gezin door de hulpverlening *in slechts een kwart van de gevallen* wordt nagestreefd.
- Bij de *uitstotingsfactor* ligt het accent op het feit dat zwervende jongeren bij voortduring worden uitgestoten uit de maatschappelijk belangrijkste instituties. Nadat het eerst in het gezin is misgegaan, wordt daarna de aansluiting gemist in de school, de huisvesting, het werk en uiteindelijk ook in de hulpverlening. Steeds weer blijken deze jongeren niet te kunnen profiteren van de aanwezige voorzieningen.
- Vanuit de *onvolwassenheidsfactor* wordt verondersteld dat het zwerven vooral jongeren betreft die zijn achtergebleven in hun socialisatie en zich dienovereenkomstig onrijp en onvolwassen gedragen. Binnen deze visie gaat men ervan uit dat zwerfgedrag van tijdelijke aard is: het besef zal immers wel doordringen dat zwerven geen blijvend leefpatroon kan worden. Onvolwassen gedrag is in dit verband niet zozeer kinderlijk en angstig gedrag, maar veeleer gedrag dat niet-realistisch is en in belangrijke mate door (on)lustgevoelens wordt gevoed.

1.4 Het sociaal-ecologische ontwikkelingsmodel van probleemgedrag

Binnen het zogenaamd 'sociaal ecologische ontwikkelingsmodel van probleemgedrag' (volgens Van der Ploeg en Scholte, 1990, p.50) wordt aandacht besteed aan de aetiologie van probleemgedrag van jongeren. Zwerfgedrag wordt hierin beschouwd als een vorm van geëxternaliseerd - dat wil zeggen: naar buiten gericht probleemgedrag. Het ontstaan van probleemgedrag wordt in dit model geïnterpreteerd in het licht van de aanwezigheid van *risicofactoren* in de belangrijkste sociale subsystemen - gezin, school en vrienden - in combinatie met *risicokenmerken in de persoon* (zie

figuur 1). Overigens wordt het ontwikkelingsmodel in het onderhavige onderzoek vooral opgevat als interpretatiekader in de speurtocht naar en/of vorming over (mogelijk differentiërende) oorzakelijke factoren in het ontstaan van zwerfgedrag. Hierbij wordt extra aandacht besteed aan bepaalde aspecten van het model, met name aan de betekenis van de sociale subsystemen *gezin* en *vrienden*. Het subsysteem 'vrienden' beperkt zich in dit verband niet alleen tot leeftijdgenoten, maar omvat ook personen buiten de directe gezinssfeer aan wie de jongere steun kan ontlenen.

Figuur 1 Het sociaal-ecologische ontwikkelingsmodel van probleemgedrag



(Uit: Van der Ploeg en Scholte, 1990, p.50)

1.4.1 Het subsysteem gezin

De betekenis van gehechtheid en opvoedingsstijl

Zoals in het voorgaande werd uiteengezet, kenmerken zowel oudere als jongere thuislozen zich door het in hoge mate ontbreken van bindingen op maatschappelijk en persoonlijk gebied. Verklaringen voor deze toestand van sociaal isolement en het ontbreken van sociale steun en netwerken moeten vooral worden gezocht op het vlak van het *onvermogen tot het aangaan en onderhouden van relaties, dan wel het bewust of onbewust vermijden hiervan*. Dit laatste leidt tot vervreemding van de samenleving, van traditionele instituties en van sociale rollen (vgl. Bahr, 1973). Voor verklaringen van deze *relationele onbekwaamheid*, die als een van de hoofdkenmerken van thuisloosheid wordt beschouwd, wordt in dit onderzoek aansluiting gezocht bij inzichten uit de *gehechtheidstheorie*. Het is namelijk op dit punt dat het

fenomeen thuisloosheid raakvlakken vertoont met deze theorie.

De gehechtheidstheorie van Bowlby en Ainsworth heeft geleid tot intensieve bestudering van het ontstaan van de eerste band tussen ouder en kind. Deze primaire gehechtheidsrelatie wordt van groot belang geacht voor de latere sociale competentie van het kind. Een kind dat in zijn eerste levensjaren een goede band met zijn ouders heeft opgebouwd, heeft daar later profijt van in de omgang met leeftijdsgenoten en met volwassenen (volgens Suess, Grossmann en Sroufe, 1992).
De theorie is gebaseerd op de veronderstelling dat jonge kinderen ter wereld komen met een aangeboren neiging om gehecht te raken - en deze neiging zou overlevingswaarde hebben (gehad) in de oorspronkelijke 'omgeving van evolutionaire aanpassing'. In de theorie (Bowlby, 1969, 1973, 1977, 1980; Sroufe en Fleeson, 1986; Marris, 1991) wordt een verband gelegd tussen de kwaliteit van de vroege ouder-kind-relatie en latere sociaal-emotionele ontwikkeling en de vorming van interpersoonlijke relaties.
Als het (zeer) jonge kind ervaart dat de opvoeder ingaat op zijn fundamentele behoefte aan nabijheid, ontwikkelt het vanuit deze eerste relaties een gevoel van basisveiligheid, innerlijk gerepresenteerd in een zogenaamd 'veilig' *werkmodel van gehechtheid*. Dit mentaal model wordt gevormd op grond van de verwachtingen van het kind omtrent ondersteuning vanuit de omgeving, verwachtingen die zijn gebaseerd op de ervaringen met de opvoeders die het kind gedurende de eerste levensmaanden en -jaren heeft opgedaan. Tegelijkertijd ontwikkelt het kind binnen dit werkmodel een beeld van zichzelf als iemand die al dan niet bekwaam is de omgeving naar zijn hand te zetten en de aandacht te krijgen die hij nodig heeft (vgl. Van IJzendoorn, 1992).
De werkmodellen verschaffen een leidraad en een basiskader voor latere transacties met de omgeving. Dit geldt in het bijzonder voor het verloop en de interpretatie van eigen en andermans doen en laten in persoonlijke en sociale relaties. In de visie van Bowlby zal het kind dat opgroeit onder de voortdurende niet-beschikbaarheid en afwijzing van zijn ouders, zich bewust dan wel onbewust trachten te *ontdoen van de behoefte aan nabijheid van anderen*. Dergelijke ervaringen leiden tot de ontwikkeling van 'onveilige' werkmodellen van gehechtheid, waarbij verschillende vormen worden onderscheiden. De aard van het ervaren gebrek aan beschikbaarheid en de ontwikkelde werkmodellen bepalen hoe iemand in relaties functioneert en welke relaties worden aangegaan (Kolk, 1989).
Naarmate de consistentie van zijn onveilige gehechtheidservaringen groter is, zal het kind een werkmodel ontwikkelen volgens welk het een negatief beeld opbouwt van zowel zichzelf als de hem omringende wereld: in zijn confrontatie met de wereld kan het *noch vertrouwen op zijn eigen competentie noch op de steun van zijn omgeving*. Met het sterker worden van het werkmodel zal het ook zijn verdere ervaringen binnen dit kader interpreteren en wordt het steeds moeilijker het patroon te doorbreken. Ook de methoden die het kind aanvankelijk ontwikkeld heeft om zich staande te houden, zullen vastere vormen aannemen en worden tot een onbewust reactiepatroon.

Vanuit het perspectief van deze theorie is weglopen én wegblijven van huis en/of

gaan zwerven méér dan een incident of het directe gevolg van een conflict met de ouders, maar veeleer een diepgeworteld psychologisch probleem, voortkomend uit een gebrek aan vertrouwen in de beschikbaarheid en toegankelijkheid van de opvoeder (Stefanidis e.a., 1992).
Dat stelt ons voor de vraag of de gevolgen van affectieve verwaarlozing tot de factoren behoren waardoor een deel van de zwerfjongeren het risico loopt uiteindelijk chronisch thuisloos te worden.

1.4.2 Het subsysteem vrienden

De betekenis van leeftijdgenoten
Voor de jongeren van nu is de adolescentie een vanzelfsprekende levensfase. Toch bestaat deze vanzelfsprekendheid pas kort. Pas vanaf de jaren zestig zijn alle jongeren in Nederland tot hun zestiende jaar leerplichtig en bestaat voor hen de adolescentie, dat wil zeggen: een relatief lange periode tussen de kindertijd en volwassenheid. We spreken in dit verband van de *institutionalisering van de jeugdstatus*. Vroeger - dat wil zeggen: voor WO II - maakten alleen jongeren uit de hogere milieus een lange jeugdperiode door, waarin zij de gelegenheid kregen om een eigen jeugdculturele stijl te ontwikkelen. Nu geldt dit voor de gehele jeugd: voor praktisch alle jongeren is de adolescentie een zelfstandige periode in het leven geworden. De institutionalisering van de jeugdfase is geen uniek Nederlands fenomeen, maar heeft zich in de meeste westerse landen op vergelijkbare wijze voltrokken. Betekent dit dat leeftijdgenoten aan belang hebben gewonnen en meer invloed op jongeren hebben gekregen? Empirische steun voor deze stelling kan worden ontleend aan een studie van Allerbeck en Hoag. In hun conceptuele replicatie van een jeugdsurvey uit 1962 vonden zij (1985, p. 34 e.v.) dat het aantal jongeren dat in kleine groepen -'cliques' - optrekt, zeer sterk is toegenomen: 60% in 1983 tegen 20% in 1962. Een soortgelijk cijfer rapporteert Zinnecker (1981, p. 653) in *Jugend '81*: tussen de 45 en 50% van de jongeren trekt regelmatig in de *peergroep* op. Allerbeck en Hoag melden ook dat jongeren zich in 1983 veel sterker met de eigen leeftijdsgroep identificeren dan in 1962 en dat voor de meeste jongeren de volwassenen een negatieve referentiegroep vormen: een groep die negatief denkt over de eigenschappen die jongeren van zichzelf positief waarderen. Voor Nederlandse jongeren beschikken wij niet over soortgelijke historisch-vergelijkende gegevens. Wel weten we uit het onderzoek van Van der Linden en Dijkman (1989) dat 69% van de jongeren zich rekent tot een vriendengroep. Deze gegevens komen aardig overeen met die van de eerder genoemde Duitse onderzoeken. Ook voor de Nederlandse jeugd is het dus niet onaannemelijk dat de invloed van leeftijdgenoten op jongeren is toegenomen en van invloed is op het separatie-individuatieproces in de adolescentie.
In de adolescentie voltrekt zich de tweede separatie-individuatie (Blos, 1967). De tweede, omdat de eerste separatie-individuatie in de vroegkinderlijke ontwikkeling (tussen 1 en 2 jaar) plaatsvindt. In de eerste separatie-individuatie ontdekt het kind dat hij een 'ander' is dan de primaire opvoeder en de primaire opvoeder niet altijd tot zijn beschikking heeft. In de tweede separatie-individuatie gaat het om een veel radicalere losmaking. Jongeren winnen hun definitieve autonomie ten opzichte van

de ouders, ze worden zelfstandig en leren langzamerhand zelf over het leven te beslissen. Dit losmakingsproces betekent een herstructurering van het netwerk van significante anderen van jongeren. Ouders bezetten in het begin van de adolescentie de centrale positie in het persoonlijk netwerk van jongeren. Langzamerhand worden vrienden en later een partner belangrijk in dat netwerk en nemen ze de plaats van de ouders als belangrijkste referentiepersonen over.
Behalve dat het belang van referentiepersonen in het persoonlijk netwerk van jongeren verandert, wijzigt zich ook de aard van de relatie tussen jongeren en ouders. Gedurende het separatie-individuatieproces gaan jongeren steeds meer met leeftijdgenoten interacteren. Omdat jongeren geen formele macht over elkaar hebben, is de interactie tussen leeftijdgenoten gebaseerd op het principe van symmetrie en gelijkwaardigheid (Youniss en Smollar, 1985). Jongeren leren in de loop van de adolescentie dus steeds beter om op basis van gelijkwaardigheid met elkaar om te gaan. Dit leerproces werkt ook door in de verhouding met de ouders. Langzamerhand wordt gelijkwaardigheid een belangrijker principe voor de interactie tussen jongeren en hun ouders en vervangt dit de dominantie van de ouders over de jongeren.
De historische toename van de invloed van leeftijdsgenoten op jongeren heeft consequenties voor het separatie-individuatieproces. Jongeren verwachten nu nadrukkelijker dan vroeger van hun ouders een gelijkwaardige behandeling. Ook zullen jongeren bij problemen thuis eerder op leeftijdgenoten terug kunnen vallen. Met name voor thuisloze jongeren kan dit van groot belang zijn omdat zij per definitie een problematische relatie met het ouderlijk milieu hebben. Leeftijdgenoten zouden voor hen wel eens een belangrijke compensatie voor de slechte relatie met de ouders kunnen vormen.

Belangrijke anderen: het ruimere sociale netwerk
Binnen het ontwikkelingsmodel van probleemgedrag worden affectief-verwaarlozend gedrag van ouders/opvoeders en/of frequente ervaringen met scheiding/verlies van primaire opvoeders beschouwd als *interpersoonlijke (relationele) risicofactoren* die de gezonde (gehechtheids)ontwikkeling van jeugdigen kunnen bedreigen (Scholte, 1992). De negatieve invloed van deze factoren kan echter worden *gecompenseerd* door contacten met 'belangrijke anderen' - buiten de directe gezinscontext - aan te gaan en/of in stand te houden. Deze 'belangrijke anderen' kunnen naast leeftijdsgenoten ook grootouders, verdere familieleden, kennissen en hulpverleners zijn. Theoretisch zou de aanwezigheid van dergelijke (compenserende) netwerken de kans op het ontstaan van zwerfgedrag moeten verkleinen. Als dit kan worden aangetoond, heeft dit als praktische consequentie dat de hulpverlening zich ter preventie van zwerfgedrag nadrukkelijk(er) zou moeten richten op het verbeteren en/of in stand houden van dergelijke netwerken.

1.5 De noodzaak van vervolgonderzoek

Het idee om nader onderzoek te doen naar de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie als een mogelijke verklaringsgrond voor zwerfgedrag is afkomstig van de heer Hessing, directeur van de Kessler-Stichting te Den Haag. Op zijn initiatief werd door de vakgroep

Algemene pedagogiek te Leiden een haalbaarheidsonderzoek verricht bij jonge thuislozen (Tavecchio e.a., 1991) om na te gaan of het mogelijk was voor deze veronderstelde relatie ook empirisch steun te vinden.
In dit onderzoek werden bij 30 zwervende jongeren en twee controlegroepen gegevens verzameld met betrekking tot *gezinsachtergronden*, de ouderlijke *opvoedingsstijl* en de kwaliteit van de *gehechtheidsrelatie*. Samenvattend kan worden gesteld dat de thuisloze jongeren - vergeleken met de controlegroepen - opvielen doordat zij in hun *gezinssituatie aanzienlijk meer instabiliteit en verlies- en scheidingservaringen* hadden ervaren. Zij vertoonden het beeld van *onveilig gehechte* mensen, waarbij ook de (significant) hogere mate van vijandige gevoelens - die samenhangen met minder bevredigende en meer afstandelijke interpersoonlijke relaties en met minder sociale ondersteuning door anderen - opvallend was. Op basis van de resultaten van het haalbaarheidsonderzoek werd tevens geconcludeerd dat nader onderzoek naar affectieve verwaarlozing - op basis van de gehechtheidstheorie - waardevolle inzichten kan verschaffen in de ontwikkelingsantecedenten van thuisloosheid.

Mevrouw drs. M.Th.G. Roorda-Honée en prof. dr. P.H.J.M. Heydendael van de Katholieke Universiteit Nijmegen ontwikkelden de opzet voor het huidige onderzoek, waarbij zij als doelgroep thuislozen tussen 25 en 45 jaar voor ogen hadden. In samenwerking met de vakgroep Algemene pedagogiek te Leiden werd tegelijkertijd een subsidieaanvraag ingediend met jonge thuislozen als doelgroep. De combinatie zou een uit preventief oogpunt relevant semi-longitudinaal onderzoek opleveren. Het is immers nog niet duidelijk of - en zo ja welke - jongere 'thuislozen' in het circuit blijven hangen en waarom, óf dat er totaal andere mechanismen een rol spelen bij het ontstaan van 'thuisloosheid' bij adolescenten in vergelijking met volwassenen. De subsidie werd helaas alleen toegekend aan het onderzoek met betrekking tot de jongere thuislozen (16-23 jaar).

Op grond van het ervaringsfeit dat 60 tot 80 % van de thuisloze jongeren een internaatsverleden heeft, is aan het oorspronkelijke onderzoek een beleidsdimensie toegevoegd door jongeren met een internaatsverleden, die *niet* zijn gaan zwerven als vergelijkingsgroep in het onderzoek op te nemen (vgl. hierna in hoofdstuk 2). Een ander 'beleidsrelevant' aspect van het onderzoek is de aandacht voor de *rol van het sociale netwerk*, zoals reeds eerder uiteen werd gezet.

1.6 Risico en protectieve factoren

In het ontwikkelingsmodel van probleemgedrag wordt met name gesproken over 'risicofactoren'. Hoewel ook in het huidige onderzoek hierop de nadruk zal liggen, wordt tevens getracht variabelen te ontdekken die op de een of andere manier geassocieerd zijn met een lagere frequentie en/of een lagere intensiteit van stoornissen of met een (relatief) positief ontwikkelingsverloop, teneinde mogelijke zogenaamd 'protectieve factoren' te identificeren. Masten en Garmezy (1985) definiëren het begrip 'protectieve factor' in samenhang met het begrip 'risicofactor'. Risicofactoren zijn geassocieerd met een grotere kans op het ontstaan van stoornissen; protectieve factoren

verkleinen juist deze kans en bieden als het ware een zekere 'bescherming'. De Wit (1987) wijst erop dat beide begrippen in essentie te maken hebben met statistische waarschijnlijkheden van bepaalde relaties bij een groep personen.
Garmezy (1985) onderscheidt een drietal categorieën potentieel protectieve factoren. De *eerste categorie* verwijst naar disposities van het kind, zoals activiteit, temperament, autonomie, positieve sociale oriëntatie, zelfwaardering en dergelijke. De *tweede categorie* is gerelateerd aan samenhang en warmte in het gezin en aan afwezigheid van onenigheid en verwaarlozing. De *derde groep factoren* heeft te maken met de mogelijkheid van ondersteuning van buiten het gezin: zijn er mensen bij wie men makkelijk kan aankloppen, zijn er instellingen als school of hulpverlening die stimulans of ondersteuning kunnen bieden (vgl. De Wit, 1987)?
Binnen ons onderzoek komen vooral de tweede en derde categorie aan de orde.

1.7 Onderzoeksvragen en probleemstelling

In het onderzoek naar oorzakelijke factoren in het ontstaan van zwerfgedrag wordt, zoals reeds opgemerkt, extra aandacht besteed aan bepaalde aspecten van het ontwikkelingsmodel van probleemgedrag. Met name zal worden nagegaan hoe en in welke mate *opvoedings- en gezinsfactoren* bijdragen aan de verklaring van de status van thuisloosheid, i.c. aan het gebrek aan bindingen en sociale relaties op langere termijn. Eén van de *risicofactoren* binnen het 'subsysteem gezin' is een *onveilig gehechtheidsklimaat* waarvan, in de woorden van Van der Ploeg en Scholte, sprake is 'wanneer het kind geen of inconsistent affectieve betrokkenheid ervaart' (o.c., p. 52). Een andere belangrijke vraag is in welke mate de *omvang en de ervaren kwaliteit van het sociale netwerk* kan fungeren als *protectieve factor,* waardoor de jongere alsnog een zekere mate van veiligheid wordt verschaft. Daarnaast wordt nagegaan in welke mate zwerfgedrag samenhangt met *(risico)kenmerken van de persoon* van de jeugdige zelf, een belangrijk 'subsysteem' in het ontwikkelingsmodel. Hier wordt vooral gekeken naar lichamelijk en geestelijk welbevinden en naar de manier waarop met problemen wordt omgegaan ('copingstijl').

Nader toegespitst zal het onderzoek gericht zijn op:
1 hoe en in welke mate de variabele 'kwaliteit van de gehechtheidsrelatie' een centrale (oorzakelijke) factor is bij het verklaren van het individuele proces dat leidt tot thuisloosheid;
2 kenmerken van de sociale relaties, i.c. sociale netwerken en sociale steun;
3 het nagaan óf en in welke mate de omvang en de ervaren kwaliteit van het sociale netwerk fungeren als protectieve factor bij het voorkómen van zwerfgedrag;
4 het opsporen van *onderscheidende kenmerken* in antecedenten, ontwikkeling en gedrag van (ex)tehuisjongeren die *wel en niet zijn gaan zwerven.*

Naast deze (kern)aspecten wordt aandacht besteed aan de eventuele relevantie van een aantal achtergrondvariabelen, waaronder demografische en sociaal-economische kenmerken.
In het volgende hoofdstuk wordt aangegeven hoe de diverse in de probleemstelling

genoemde constructen en variabelen nader zijn geoperationaliseerd, met andere woorden: hoe het onderzoek precies is opgezet en bij welke groepen het is uitgevoerd.

HOOFDSTUK 2 OPZET EN UITVOERING VAN HET ONDERZOEK

2.1 De steekproef

In de inleiding is een korte beschrijving van de ontstaansgeschiedenis van het onderzoek gegeven. Behalve doel en opzet zijn ook de verschillende onderzoeksgroepen besproken. Voor de twee Utrechtse groepen moest worden volstaan met slechts een deel van de in de oorspronkelijke opzet geplande onderzoeksvariabelen. De gemeenschappelijk af te nemen variabelen zijn zo geselecteerd, dat het oorspronkelijke onderzoeksdoel: het onderzoeken van de relatie affectieve verwaarlozing - gehechtheid - sociaal netwerk gehandhaafd werd. Om de variabelen die niet gedekt werden door de WIL-controlegroep toch binnen een kader te kunnen plaatsen, is alsnog besloten tot het verzamelen van een controlegroep volgens het oorspronkelijke plan: gematched met de groep thuisloze jongeren op de variabelen sociale status, opleidingsnivo en werkervaring. Omdat het hier een toch vrij specifieke groep betreft moet zij als vergelijkingsgroep beschouwd worden. Het onderzoekverslag heeft dus betrekking op in totaal vijf groepen met een set gemeenschappelijke variabelen. Voor drie van deze groepen is er bovendien de beschikking over een set aanvullende variabelen.
Alvorens tot een nadere beschrijving van de verschillende onderzoeksgroepen over te gaan, geven we een overzicht van de totale steekproef.

	Jongens	Meisjes	Totaal
Utrechtse groepen			
Utrechtse **C**ontrolegroep	526	644	1170
Weglopers	24	34	58
Leidse groepen			
Residentiëlen	50	35	85
Thuislozen	70	38	108
Leidse **V**ergelijkingsgroep	44	32	76
Totale steekproef	714	783	1497

2.2 De onderzoeksgroepen: samenstelling, selectie en werving

Voor alle respondenten golden de volgende selectiecriteria:
- leeftijd tussen 16 en 23 jaar
- autochtoon d.w.z. in ieder geval opgevoegd door een etnisch -Nederlandse moeder.
Dit laatste criterium werd noodzakelijk geacht vanwege de overwegende 'Westerse' herkomst van de onderzoeksinstrumenten en het feit dat de allochtone bevolking in Nederland een grote diverstiteit aan culturele achtergronden in zich draagt. Hierdoor zou de omvang van de te vergelijken subgroepen te beperkt zijn voor het doen van verantwoorde uitspraken. Wij beschrijven de selectie en werving van de groepen.

2.2.1 Thuisloze jongeren (groep Th)

Het definiëren van het begrip 'thuisloze jongere' heeft in de literatuur tot nogal wat discussies geleid (voor een overzicht zie Glissenaar, 1994). Evenals in het onderzoek *Affectieve verwaarlozing en thuisloosheid* (Tavecchio e.a., 1991) hebben wij ook nu gekozen voor de volgende criteria:

- ten minste drie maanden zonder vaste woon- en verblijfplaats;
- gedurende deze laatste drie maanden op ten minste drie verschillende adressen geslapen hebben.

Voor het werven van de aldus omschreven groep jongeren is contact gelegd met een groot aantal instellingen die meer of minder specifiek gericht zijn op hulpverlening aan deze doelgroep. Hieronder vallen T-Teams, instellingen voor nacht- en/of dagopvang, passantenverblijven, crisiscentra, straathoekwerk, inloophuizen, jongerenpensions en dergelijke in Rotterdam, Utrecht, Den Haag, Amsterdam, Hilversum, 's Hertogenbosch, Arnhem, Haarlem, Heerlen en Maastricht. De bereidheid tot medewerking van de benaderde instellingen varieerde van groot tot nihil. Als redenen om medewerking te weigeren werden genoemd:

- bezorgdheid dat het interview bij de jongere teveel zou 'losmaken' en de hulpverleners hun toch al beperkte tijd en energie zouden moeten steken in nazorg;
- inbreuk die gemaakt werd op de privé-sfeer van de cliënt wanneer de hulpverlener als bemiddelaar bij de werving optrad;
- onderzoeksmoeheid bij instellingen die voortdurend de vraag krijgen hun medewerking te verlenen aan een scala van onderzoeksdoeleinden.

Instellingen die na een mondelinge en/of schriftelijke uiteenzetting van doel en opzet van het onderzoek zich bereid verklaarden mee te werken, werden regelmatig telefonisch benaderd met de vraag of zij op dat moment over kandidaten beschikten die aan de gestelde criteria beantwoordden en ook zelf mee wilden werken. Was dit het geval dan werd gewoonlijk op zeer korte termijn een afspraak gemaakt met de jongere. Indien mogelijk vonden de interviews plaats bij de instelling zelf. Vaak werd er evenwel een 'blind date' gemaakt waarbij werd afgesproken in bijvoorbeeld een stationsrestauratie. De jongeren ontvingen f 25,- als dank voor hun medewerking. In totaal zijn 119 jongeren geïnterviewd, waarvan 78 jongens en 41 meisjes.
De werving van de respondenten verliep vaak via veel verschillende schijven. Daardoor voldeden niet alle jongeren aan de aanvankelijk gestelde criteria. Sommigen waren minder dan drie maanden thuisloos, anderen hadden sinds kort een vast adres en weer anderen hadden de afgelopen drie maanden op minder dan drie verschillende plaatsen geslapen. Enkele jongeren waren nog net geen 16 of pas 24 geworden. Bij de definitieve selectie zijn de criteria dan ook wat versoepeld, hetgeen erop neerkomt dat:

- de jongeren niet jonger mochten zijn dan 15 en niet ouder dan 24
- jongeren die minder dan drie maanden zonder vaste woon- of verblijfplaats waren of sinds enige tijd een vast onderdak hadden, alleen dan in de onderzoeksgroep werden opgenomen als vaststond dat zij een zwerfverleden hadden.

Van de 119 jongeren bleken 108 aan deze criteria te voldoen: 70 jongens en 38 meisjes.

Hier volgt een overzicht van de verschillende categorieën hulpverleningsinstellingen en het aantal c.q. percentage per categorie geworven jongeren.

	N	%
Jongerenpensions	10	9
Passantenverblijven	37	34
Crisiscentra	5	5
Ambulante hulpverlening*	44	41
Dagopvang	11	10
Particulier	1	1
Totaal	108	100

* Onder ambulante hulpverlening wordt verstaan T-Teams, straathoekwerk, randgroepjongerenwerk, enzovoort

2.2.2 De controlegroep (groep UC)

De controlegroep wordt gevormd door jongeren tussen 16 en 23 jaar die hebben deelgenomen aan de tweede golf van het WIL-onderzoek, een overzichtsstudie naar ontwikkeling in de adolescentie en naar intergenerationele overdracht. Evenals bij de eerste golf in 1991 werd voor de werving van respondenten gebruikgemaakt van het 'Script-panel', een panel waarbij 9000 huishoudens zijn betrokken, waaronder een groot aantal huishoudens met jongeren (Meeus en 't Hart, 1993). Voor gegevens die in de tweede golf ontbraken, kon worden teruggevallen op gegevens uit de eerste golf. Dit betrof vooral achtergrondgegevens. In totaal hebben 1261 respondenten meegedaan aan het onderzoek. Evenals bij de andere groepen zijn respondenten met een niet-Nederlandse moeder uit het bestand verwijderd. In haar definitieve samenstelling bestaat de controlegroep uit 1170 jongeren, waaronder 526 jongens en 644 meisjes.

2.2.3 De vergelijkingsgroepen (groepen W, R en LV)

De weglopers (groep W)
Van de oorspronkelijke 1261 respondenten uit de controlegroep beantwoordden 60 de vraag of 'zij wel eens van huis waren weggelopen en één of meerdere nachten weggebleven' positief. Deze groep wordt beschouwd als een aparte vergelijkingsgroep en bestaat uit 24 jongens en 34 meisjes - in totaal 58 jongeren. Twee respondenten zijn uit het bestand verwijderd omdat zij een niet-Nederlandse moeder hadden.

Residentiële jongeren (groep R)
Onder residentiële jongeren worden hier jongeren verstaan die enige tijd in een residentiële instelling hebben gewoond, deze op het tijdstip van werving ten minste drie maanden en ten hoogste drie jaar geleden hebben verlaten en niet zijn gaan zwerven. De werving van deze jongeren verliep met medewerking van de Vereniging van Landelijk Werkende Residentiële Voorzieningen. Juist deze instellingen is om hun medewerking gevraagd omdat uit een onderzoek van Van Haaster, Van den Boogaart

en Mesman Schultz (COJ, 1993) bleek dat, vergeleken met de jongeren in de regionale residentiële jeugdhulpverlening, de LWRV-pupillen een ernstiger problematiek vertonen. Hieronder vallen 'gedragsproblemen thuis en op school, heftige driftbuien of acting-out'gedrag, diefstal, extreme recalcitrantie, agressie tegen zaken en depressiviteit'. Kortom het profiel waar ook thuisloze jongeren in hoge mate aan lijken te beantwoorden.
De selectieprocedure van deze groep jongeren verliep met de actieve medewerking van de bij de LWRV aangesloten instellingen. De instellingen stuurden een lijst met codenummers van ex-pupillen, die minstens drie maanden en hooguit drie jaar geleden uit de instelling waren vertrokken en niet waren overgeplaatst naar een ander internaat. Zij voldeden aan dezelfde leeftijds- en etniciteitscriteria als de thuisloze jongeren. Uit deze groep werd door de onderzoekers aselect een steekproef getrokken, waarbij de omvang van de steekproef in verhouding stond tot de capaciteit van de betrokken instelling. De instellingen benaderden de jongeren telefonisch en/of schriftelijk. Bij toestemming tot deelname werden de namen doorgegeven aan de onderzoekers die vervolgens een afspraak maakten. Alle jongeren werden thuis (in 60 verschillende steden en dorpen) geïnterviewd. Van de rond 250 jongeren die benaderd werden, hebben 80 deelgenomen aan het onderzoek (32%). Van 7 jongeren is de werving verlopen via eerder geïnterviewde deelnemers. In totaal hebben 87 jongeren aan het onderzoek deelgenomen. Voor deze groep zijn de oorspronkelijke selectiecriteria alleen versoepeld met betrekking tot de leeftijd: zij mochten niet jonger zijn dan 15 en niet ouder dan 24. Twee jongeren konden niet toegelaten worden tot de onderzoeksgroep omdat zij niet een etnisch-Nederlandse moeder hadden. In de definitieve samenstelling bestaat deze groep uit 85 jongeren. Hieronder zijn 50 jongens en 35 meisjes.
Het volgende staatje geeft een overzicht van de deelnemende LWRV-instellingen en het aantal c.q. percentage van de door hen geworven respondenten.

	N	%
De Ambelt	8	9
Beukenrode	2	2
De Brink	9	11
De Glind	10	12
Harreveld	6	7
Hoenderloo/'t Wezeveld	20	24
De Leo-Stichting	25	29
De Stuw	4	5
Veldzicht	1	1
Totaal	85	100

Leidse Vergelijkingsgroep (groep LV)
De oorspronkelijke opzet van het Leidse onderzoek was omvangrijker dan in de koppeling met het WIL-onderzoek tot uiting kon komen. Om ook uitspraken te kunnen doen over de overige verzamelde gegevens is in het kader van een scriptieonderzoek (Heynen, 1995) een groep respondenten onderzocht die aan de volgende specifieke kenmerken voldeden: zij hadden geen tehuisverleden, zwierven niet en hadden, evenals de thuisloze jongeren, weinig opleiding en werkervaring. Werving vond plaats in een

jongerencentrum en in een coffeeshop te Maassluis en bij een sportschool en een vormingscentrum in Den Haag. Een groot deel van de jongeren haakte vroegtijdig af van het reguliere onderwijs en deed via vormingscentra een poging de opleidingsdraad weer op te pakken. De groep bestaat uit 44 jongens en 32 meisjes.

2.2.4 Procedure

De afname van het mondeling interview en de vragenlijsten was voor de Utrechtse Controlegroep en de Weglopers (Utrechtse groepen) in handen van het Bureau Intomart. Het ondervragen van de 'Leidse groepen' gebeurde door daartoe geïnstrueerde ondervragers. De thuisloze jongeren werden vaak in het opvangcentrum of een openbare gelegenheid (café, stationsrestauratie) geïnterviewd, de residentiële jongeren thuis; de Leidse Vergelijkingsgroep op school, in wijkcentrum of coffeeshop.
De afname van het interview nam twee tot drie uur in beslag. De respondent vulde een groot deel van de vragenlijsten zelf in. Liet de leesvaardigheid te wensen over, dan las de interviewer alle vragen voor.

2.3 Operationalisatie van de variabelen

Zoals in hoofdstuk 1 aangegeven, staat binnen dit onderzoek de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie van de thuisloze jongere centraal. De theoretische gedachtenlijn kan als volgt worden samengevat.
Gehechtheid ontleent haar kwaliteit in eerste instantie aan de mate waarin en consistentie waarmee tegemoet wordt gekomen aan de behoeften van het kind en aan ernst en aantal van eventuele scheidingservaringen. Er is sprake van een geleidelijke opbouw op basis van de ervaringen die het kind op zijn weg naar volwassenheid (en daarna) opdoet. De ervaringen in de allereerste levensjaren kunnen daarbij een trend zetten, maar voorspellen geen onomkeerbare ontwikkeling. Wel zal een langdurige en systematische blootstelling aan negatieve ervaringen de mogelijkheid positieve ervaringen ook als zodanig te herkennen, bemoeilijken.
Over het meten van gehechtheid op latere leeftijd bestaat nog geen consensus. Wel is het mogelijk om op theoretische gronden enkele factoren aan te wijzen die voorwaarden vormen voor de ontwikkeling van een goede gehechtheidskwaliteit of daar een uitvloeisel van zijn. Deze factoren moeten beschouwd worden als *indicatoren* voor de kwaliteit van de gehechtheid. De *responsiviteit* van de belangrijke opvoeders en het aantal en de ernst van de *scheidingservaringen* worden gezien als bepalend voor de gehechtheidskwaliteit, terwijl de *gehechtheidsstijl* waarmee de persoon zichzelf karakteriseert en de omvang van zijn *sociale netwerk* dat wil zeggen: het aantal personen door wie hij zich geaccepteerd en gewaardeerd weet - worden beschouwd als een uitvloeisel van de gehechtheidskwaliteit. De begrippen 'responsiviteit', 'scheidingservaring', 'gehechtheid' en 'sociaal netwerk' vormen de *kernvariabelen*.
Naast dit centrale cluster is ook aandacht besteed aan kenmerken die een integrerend bestanddeel van thuisloosheid lijken te vormen. De beschrijving hiervan kan misschien

geen bijdrage leveren aan de verklaring van thuisloosheid, maar wel leiden tot een betere karakterisering van het verschijnsel.
Tot dit cluster van *beschrijvende variabelen* behoren demografische en achtergrondgegevens, persoonskenmerken (eventueel ook op te vatten als intermediaire variabelen), het lichamelijk en geestelijk welbevinden, verslaving en delinquentie.

2.3.1 De kernvariabelen

De kernvariabelen worden in dit onderzoek op de volgende manier geoperationaliseerd:
- *responsiviteit* als karakteristieke opvoedingsstijl van de ouder, die de samenvatting vormt van de door de jongere ervaren zorg en controle
- *scheidingservaringen* als karakteristieke kwetsbaarheid voor scheidingssituaties, die een afgeleide vormt van de ervaren toegankelijkheid en bereikbaarheid van de gehechtheidsfiguren
- *gehechtheid* als een specifieke gehechtheidsstijl, die de neerslag vormt van alle tot nu toe opgedane gehechtheidservaringen en de houding van de jongere ten opzichte van zichzelf en de hem omringende wereld weergeeft
- *sociaal netwerk* als de omvang en kwaliteit van de ervaren sociale steun die een indicatie vormt voor de mate waarin de jongere zich gewaardeerd en geliefd weet.

2.3.2 De beschrijvende variabelen

Demografische en achtergrondgegevens dienen om de thuisloze jongeren als groep in een kader te plaatsen. Komen zij uit een bepaalde sociale laag, hoe zag het gezin van herkomst eruit, zijn zij afwijkend met betrekking tot schoolopleiding en werkervaring, hebben zij tehuiservaring. Vragen met betrekking tot *lichamelijk en geestelijk welbevinden* leveren een beschrijving op van het huidig functioneren van de thuisloze jongeren en de invloed van hun situatie daarop. De *copingstijl* ofwel de manier waarop zij gewoonlijk problemen zeggen op te lossen, kan zowel verwijzen naar het ontstaan van thuisloosheid als naar de kans uit het thuisloze circuit te raken. Eventuele *verslaving en/of delinquentie* verwijzen naar andere vormen van afwijkend gedrag en hun samenhang met thuisloosheid en in laatste instantie met de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie.

2.4 De meetinstrumenten

Voor het meten van de variabelen is gebruik gemaakt van de hieronder beschreven instrumenten. Voor een kort overzicht van de gebruikte instrumenten en hun meetpretenties wordt verwezen naar de bijlage (2.1).

2.4.1 De kernvariabelen

2.4.1.1 De Separation Anxiety Test (SAT)

De Separation Anxiety Test is ontwikkeld door Hansburg (1980) als methode voor het bestuderen van scheidingsangst bij adolescenten. Het is een projectieve test waarbij de karakteristieke kwetsbaarheid van het individu voor stress bij scheidingssituaties gezien wordt als representatie van eerdere gehechtheidservaringen.
De test bestaat uit twaalf platen die ieder een kind in een dagelijkse of ernstige scheidingssituatie voorstellen. Bij elke plaat moet een keuze gemaakt worden uit steeds dezelfde 17 reacties die van toepassing kunnen zijn op het kind in de afgebeelde situatie. Elk van de 17 antwoordmogelijkheden staat voor een in de literatuur en klinische praktijk geverifieerde reactie op een scheidingssituatie. Combinaties van de verschillende reacties vormen acht schalen die als volgt zijn samengesteld:
- *gehechtheid*: verwerping, eenzaamheid en empathie
- *individuatie*: adaptatie, welbevinden, sublimatie
- *vijandigheid*: woede, projectie, zelfbestraffing
- *angst*: gegeneraliseerde en specifieke angst, somatische reactie
- *defensiviteit*: terugtrekking, ontkenning en fantasie
- *preoccupatie met zelfwaardering*: verminderde concentratie en sublimatie
- *verlies van eigenwaarde*: verwerping en zelfbestraffing
- *identiteitsverwarring*: identiteitsverwarring (Hansburg, 1980; Kolk, 1989).

De kwaliteit van de gehechtheid wordt uitgedrukt in de gehechtheid-individuatiebalans, die de verhouding weergeeft tussen het aantal reacties dat nabijheidzoekend gedrag uitdrukt en het aantal reacties dat een streven naar onafhankelijkheid representeert. Een goed evenwicht tussen deze beide dimensies duidt op een veilige gehechtheid. De meest voorkomende reacties op een verstoring van de balans tussen gehechtheid en individuatie zijn: vijandigheid, angst, vermijden van de realiteit, verlies van eigenwaarde, identiteitsverwarring en onevenwichtig intellectueel functioneren. Over het algemeen geldt hierbij dat, naarmate traumatische scheidingservaringen eerder hebben plaatsgevonden, het individu meer in zijn ontwikkeling is geschaad.
In een studie naar de betrouwbaarheid van de SAT meldt Black (1986) een hoge interne consistentie ($\alpha = .86$) voor het totaal van de reacties op de SAT. Uitgaande van de 'split-half' betrouwbaarheid kan vervolgens gesteld worden, dat voor de meerderheid van de schalen de interne consistentie bevredigend is ($\alpha > .70$). De test-hertest betrouwbaarheid over een periode van zes maanden blijkt, met uitzondering van de individuatieschaal ($r = .61$), hoog tot zeer hoog. Leeftijd, inkomen, etniciteit, religie, kerkbezoek en kerklidmaatschap hebben geen invloed op de scores. De variabele sekse laat wel een verschil zien: vrouwen scoren namelijk hoger op de angstschaal dan mannen. Ook in het Nederlandse onderzoek van Kolk scoren vrouwen hoger op deze schaal ($p < .005$), maar alleen in de ernstige scheidingssituaties. In dagelijkse scheidingssituaties geven zij meer blijk van gehechtheid ($p < .05$). Mannen scoren bij ernstige scheidingssituaties hoger op individuatie en vijandigheid ($p < .001$).
In verband met de beperkte tijdsduur van het interview is op grond van Black's bevindingen besloten de helft van de platen (6) aan de jongeren voor te leggen. Hierbij is de door Black gemaakte en getoetste verdeling aangehouden.

Evenals Black (1986) vinden ook wij in deze steekproef (n = 269) een hoge interne consistentie voor het totaal van de reacties op de SAT: α= .87.
Voor de acht schalen worden de volgende betrouwbaarheidscoëfficiënten gevonden:

Schaal	Items	Totaal n=269 α	Jongens n=164 α	Meisjes n=105 α
gehechtheid	6	.67 (.68)	.67	.63
individuatie	6	.67 (.75)	.67	.66
vijandigheid	6	.69 (.76)	.69	.69
angst	6	.79 (.81)	.81	.72
defensiviteit	6	.54 (.64)	.51	.59
preoccupatie zelfw.	4	.62 (.63)	.63	.57
verlies eigenwaarde	4	.66 (.67)	.66	.66
identiteitsverwarring	2	.58 (.59)	.58	.57

Tussen haakjes staan de coëfficiënten van de thuisloze jongeren (n = 108). Deze vallen over de hele linie hoger uit. Dit is daarom opvallend omdat het instrument ontwikkeld is op basis van gegevens van jongeren met een internaatsachtergrond.

2.4.1.2 Parental Bonding Instrument (PBI)
De opvatting dat de bijdrage van de ouders binnen de ouder-kind- relatie van grote invloed is op de kwaliteit van de gehechtheid van het individu, ligt ten grondslag aan het door Parker e.a. ontwikkelde Parental Bonding Instrument (1979). Aan de hand van een vragenlijst, die bestaat uit 25 items waarvan 12 betrekking hebben op de factor *ouderlijke zorg* en 13 op de factor *ouderlijke controle*, geven de respondenten hun mening over het gedrag en attitudes van beide ouders gedurende de eerste 16 levensjaren. Hoge scores op de zorgschaal wijzen op affectie en warmte; lage scores betekenen afwijzing en onverschilligheid. Hoge scores op de controleschaal zijn indicatief voor een overmaat aan protectie en/of controle en het creëren van afhankelijkheid; lage scores voor het stimuleren van onafhankelijkheid en autonomie. Door een specifieke combinatie van de schalen (zie bijlage 2.2) kunnen vijf opvoedingsstijlen onderscheiden worden:
- *average (normaal) parenting*: op beide dimensies bevinden de scores zich rond het gemiddelde
- *optimal parenting*: veel zorg en weinig controle
- *affectionate constraint*: veel zorg en veel controle
- *neglectful parenting*: weinig zorg en weinig controle
- *affectionless control*: weinig zorg en veel controle.

Bij de oorspronkelijke steekproef (n = 150) wordt een gemiddelde score van 24.9 op de zorgschaal en 13.3 op de controleschaal gemeten. Ten aanzien van eventuele sekseverschillen geldt, dat moeders als zorgzamer en controlerender worden ervaren dan vaders en dat de sekse van de respondent niet van invloed is op de ouderlijke zorg en controle. Zowel de test-hertest als de split-half betrouwbaarheid blijken voldoende tot goed. De factoren zijn evenwel niet onafhankelijk: $r = -.24$, $p < .001$.
De generaliseerbaarheid van de door Parker gevonden resultaten is door Mackinnon e.a. (1989) aangetoond.
In 1989 maken Arrindell, Hanewald en Kolk een Nederlandse versie van het instrument

en onderzoeken de bruikbaarheid ervan bij een onderzoeksgroep bestaande uit 640 studenten, 231 volwassenen en 71 fobiepatiënten. Het blijkt dat leeftijd, sekse, gezinsgrootte en sociale wenselijkeid niet of nauwelijks van invloed zijn op de zorg- en controlescores; sociale klasse daarentegen wel, dat wil zeggen: in de hogere sociale klasse wordt hoger op moederzorg gescoord. Ook nu wordt een grote interne consistentie van de schalen gevonden en een negatieve correlatie tussen zorg en overcontrole, hetgeen betekent dat overmatige controle samenhangt met een gebrek aan zorg.
In dit onderzoek wordt een wat gewijzigde versie van de vragenlijst gebruikt. De eerste wijziging heeft betrekking op door Wouters (1990) aangebrachte aanpassingen in het taalgebruik. Een tweede verandering heeft betrekking op het herformuleren van vijf negatief gestelde items, waardoor respondenten nogal eens in verwarring raakten. Zo is bijvoorbeeld het item 'Mijn vader hielp me niet zo vaak als ik nodig had' gewijzigd in 'Mijn vader hielp me zo vaak als ik nodig had'. Gamsa (1987) onderzocht het effect van deze wijzigingen en vond correlaties van .76 tot .84 ($p < .001$) tussen de oorspronkelijke en gewijzigde versies van de schalen.
Ten slotte is in verband met de beschikbare tijd voor de afname van het interview het instrument enigszins ingekort. Op grond van factorladingen en item-totaalcorrelaties is besloten twee items van de zorgschaal en drie items van de controleschaal te laten vervallen. De correlaties tussen oorspronkelijke schalen en de 10-itemversies bedragen:

zorg vader	$r = .9858, p < .001$	controle vader	$r = .9650, p < .001$
zorg moeder	$r = .9880, p < .001$	controle moeder	$r = .9574, p < .001$

De interne consistentie van de 10-itemschalen volgt hierna:

Schaal	Items	Totaal n=1358	Jongens n=636	Meisjes n=722
		α	α	α
zorg vader	10	.93	.92	.93
zorg moeder	10	.91	.89	.92
controle vader	10	.80	.80	.81
controle moeder	10	.82	.81	.83

2.4.1.3 Gehechtheidsstijlen
Het door Hazan en Shaver in 1987 ontwikkelde instrument is gebaseerd op de gedachte dat de liefde tussen volwassenen kan worden opgevat als een gehechtheidsproces dat door de verschillende personen verschillend wordt ervaren als gevolg van variaties in het individuele gehechtheidsverleden. Zij gaan er hierbij vanuit dat de verschillende gehechtheidstrategieën bij volwassenen niet wezenlijk verschillen van die door Ainsworth e.a. (1978) zijn onderscheiden en dat deze gedeeltelijk zijn terug te voeren op de relatie die de volwassene als kind had met zijn ouders. De eerste gehechtheidservaringen zijn niet alles bepalend, maar leggen wel de basis voor de ontwikkeling van het intern werkmodel van gehechtheid, een dynamische structuur bestaande uit 'een samenstel van bewuste en onbewuste regels voor de organisatie van informatie over gehechtheid en voor het verkrijgen of beperken van toegang tot die informatie' (Main, Kaplan en Cassidy, 1983).

Hazan en Shaver pogen met dit instrument bewuste opvattingen van respondenten met betrekking tot zichzelf en hun sociale omgeving in kaart te brengen. In hun beschrijving van de volwassen gehechtheidsstijlen sluiten Hazan en Shaver nauw aan bij die van Ainsworth (1979) en onderscheiden een veilige, ambivalente en vermijdende gehechtheidsstijl. De respondent classificeert zichzelf door het plaatsen van een kruisje bij de beschrijving die het best bij hem past. In latere versies van het instrument zijn enige wijzigingen aangebracht. Zo is de door Mayseless (1990) onderscheiden vierde categorie, parallel aan de D-categorie bij kinderen, in het instrument opgenomen. Verder is aan iedere beschrijving een 7-punts Likert-schaal toegevoegd, waarop de respondent kan aangeven in welke mate hij de betreffende beschrijving op zichzelf van toepassing acht. Hierdoor is analyse van gegevens met behulp van correlationele technieken mogelijk geworden.
In dit onderzoek is de door Van IJzendoorn c.s. (1993) vertaalde versie van het instrument gebruikt. De interne consistentie van het instrument kan gemeten worden door de classificatie te combineren met de Likert-schalen. In de volgende tabel is dit weergegeven.

Classificatie	Vermijdend	Ambivalent	Gedesoriënteerd	Veilig	Anova
Likert-schaal	Mean	Mean	Mean	Mean	F(3,1384)
Vermijdend	**5.61**	3.67 °	3.84 °	3.30	238.1 *
Ambivalent	2.56 °	**5.63**	3.25	2.58 °	184.9 *
Gedesoriënteerd	2.87 °	3.64	**5.87**	2.72 °	355.8 *
Veilig	3.30	2.58	2.72	**5.69**	332.7 *
Frequentie	n=508 35%	n=152 10%	n=354 24%	n=440 31%	n=1460

* $p < .001$
° gemiddelden voorzien van dit teken verschillen niet significant van elkaar (multiple range test Duncan $p < .05$).

De groepsclassificatie wordt telkens bevestigd door een significant hogere score op de betreffende Likert-schaal. De onderlinge correlaties tussen de vier schalen loopt van $r = -.31$ (vermijdend en veilig; $p < .001$) tot $r = .28$ (ambivalent en gedesoriënteerd; $p < .001$). De desoriëntatie schaal correleert negatief met de schaal die de veilige gehechtheid meet ($r = -.17$, $p < .01$).

2.4.1.4 Sociaal netwerk

Persoonlijk netwerk
Voor een beschrijving van het persoonlijk netwerk is de eerder door Meeus (1990) gebruikte versie van de 'rol-relatie'-benadering gebruikt (Fischer, 1982; Van Tilburg, 1985). De respondent geeft aan op een schaal oplopend van 10 (niet zo belangrijk/goed) tot 100 (heel erg belangrijk/goed) in welke mate hij steun ondervindt van een aantal expliciet omschreven netwerkleden. Deze bestaan uit vader, moeder, broer, zus, partner,

beste vriend(in), overige vriend(inn)en, klas/studiegenoten, goede kennissen, collega's op werk. Voor de groepen residentiële en thuisloze jongeren is hier nog als mogelijk netwerklid de hulpverlener aan toegevoegd. Bij ontstentenis van een netwerklid wordt een nul ingevuld. De gebieden (domeinen) waarbinnen het belang van de netwerkleden wordt gemeten, zijn: vrije tijd, steun bij relatieproblemen, steun bij schoolproblemen en steun bij werkproblemen.

Social Support Questionnaire - 6

De Social Support Questionnaire heeft als uitgangspunt dat sociale ondersteuning bijdraagt aan gezonde aanpassing en persoonlijke ontwikkeling en tevens een buffer vormt tegen het effect van ingrijpende gebeurtenissen. Het begrip 'ociale ondersteuning'wordt gewoonlijk gedefinieerd als de beschikbaarheid van mensen op wie je kunt vertrouwen en die je waarderen en van je houden. Er kunnen twee basiselementen onderscheiden worden: de perceptie dat er een voldoende aantal mensen beschikbaar is op wie je in tijden van nood een beroep kunt doen en de mate van tevredenheid over de beschikbare ondersteuning. Van belang hierbij is vooral de subjectief *ervaren* mate van steun. De perceptie dat sociale steun beschikbaar is, indien nodig, kan vertaald worden in het idee dat de perceptie dat men geliefd en gewaardeerd wordt het centrale element vormt van het begrip sociale ondersteuning en voor de volwassene hetzelfde inhoudt als de gehechtheidservaring voor het kind zoals beschreven door Bowlby (Sarason e.a., 1990).

De oorspronkelijke lijst die op basis van deze uitgangspunten is geconstrueerd, bestond uit 27 items. Op de vragen moest een tweeledig antwoord worden gegeven: het aantal voor steun in de beschreven situatie beschikbare personen en de mate van tevredenheid over de beschikbare hulp. De twee eendimensionale N(umber) en S(atisfaction)-schalen correleerden .30 tot .40 met elkaar. De interne betrouwbaarheid van de beide schalen bedroeg $\alpha = .97$ voor de N-schaal en $\alpha = .94$ voor de S-schaal. De in het onderhavige onderzoek gebruikte ingekorte versie bestaat uit zes items. De correlaties van deze 6-itemversie met de oorspronkelijke 27-itemversie over twee steekproeven (n=162 en n=203) bedroegen respectievelijk .95 en .96 voor de N-schaal en .96 en .95 voor de S-schaal, terwijl ook de interne betrouwbaarheid (α) hoog was: .90 tot .93 voor beide schalen. De intercorrelatie tussen de N- en S-schaal in deze twee steekproeven bedroeg respectievelijk $r = .37$ en $r = .49$.

In ons onderzoek is de vragenlijst tweemaal afgenomen. De eerste afname had betrekking op het laatste halfjaar vóórdat de respondent uit huis of tehuis vertrok. Het betrof hier alleen de residentiële en thuisloze jongeren (n=193). De interne consistentie van de N-schaal is $\alpha = .90$ en van de S-schaal $\alpha = .87$. De correlatie tussen beide schalen is $r = .49$, $p < .001$.

De tweede afname betreft de huidige situatie en geldt voor alle Leidse groepen (n=269). De interne consistentie voor de beide schalen bedraagt $\alpha = .92$ en hun intercorrelatie $r = .38$, $p < .001$.

2.4.2 De beschrijvende variabelen

2.4.2.1 Mondeling interview

Hierin wordt gevraagd naar demografische gegevens, huidige woon- en verblijfplaats, opleiding, werk en inkomsten, thuissituatie, tehuiservaring, contacten met instanties en sociale contacten, gezondheid en verslavingen.

2.4.2.2 Gezinsklimaatschaal

De hier gebruikte *gezinsklimaatschaal* bestaat uit een selectie van zes items uit de gezinsdimensieschalen van Buurmeijer en Hermans (1988), waarmee het gezinsfunctioneren met betrekking tot interne samenhang en aanpassing in kaart kan worden gebracht. Van de zes geselecteerde items blijken slechts drie op een goed interpreteerbare manier samen te hangen. Deze vormen de gezinsklimaatschaal. Hier volgen de betrouwbaarheidscoëfficiënten zoals aangetroffen in het eerder aangehaalde WIL-onderzoek en in dit onderzoek:

WIL-project			**Thuislozen-onderzoek**		
totaal	n=2319	α = .75	**totaal**	n=1205	α = .73
jongens	n=1136	α = .75	jongens	n= 632	α = .73
meisjes	n=1183	α = .75	meisjes	n= 573	α = .73

2.4.2.3 De ladder van Cantril

De ladder van Cantril of de Self-Anchoring Striving Scale is ontwikkeld door Cantril (1965) en 'seems to provide a simple, widely applicable, and adaptable technique for tapping the unique reality world of an individual and learning what it has in common with that of others' (Cantril, 1965). De ladder is toepasbaar op veel verschillende terreinen en geeft de persoonlijke visie van de respondent op zijn plaats binnen een bepaald domein, casu quo zijn gevoelens van algemeen welbevinden.
De ladder wordt grafisch weergegeven als een kolom met getallen oplopend van nul tot tien. De respondent wordt gevraagd zijn algemeen welbevinden uit te drukken in een getal, waarbij nul staat voor 'heel erg slecht' en tien voor 'heel erg goed'.

2.4.2.4 De VOEG

VOEG is een afkorting voor Vragenlijst voor Onderzoek van de Ervaren Gezondheidstoestand. Deze oorspronkelijk uit 21 items bestaande lijst is geconstrueerd door Dirken (19679) als maat voor het aantal lichamelijke klachten van de respondent, dat gezien wordt als symptomatisch voor de hoeveelheid stress waaronder hij gebukt gaat. Gebruik van de VOEG bleek problematisch in verband met de lengte van het instrument en het feit dat sommige items sterk op elkaar leken. Op basis van gegevens van het Leefsituatie-onderzoek (1977) verwijdert Sikkel (1980) met behulp van stapsgewijze regressieanalyse acht items. De overblijvende 13-itemschaal verklaart 95% van de variantie op de in het onderzoek gebruikte 21-itemschaal. Hier volgt een overzicht van de betrouwbaarheidscoëfficiënten zoals gevonden door Meeus c.s. in het WIL-project (eerste golf) en in dit onderzoek:

WIL-project			Thuislozen-onderzoek		
totaal	n=2718	α = .74	**totaal**	n=1319	α = .75
jongens	n=1260	α = .72	jongens	n= 624	α = .73
meisjes	n=2518	α = .74	meisjes	n= 695	α = .76

2.4.2.5 Algemene Gezondheids Vragenlijst (AGV)

De Algemene Gezondheidsvragenlijst is de door Koeter en Ormel vertaalde en bewerkte versie van de door Goldberg (1972) ontwikkelde zelfbeoordelingsvragenlijst voor het onderkennen van niet-psychotische, psychiatrische aandoeningen, met name angst en depressie. Volgens de bewerkers onderscheidt de AGV zich van andere soortgelijke vragenlijsten door het 'individu gebonden' referentie kader van de items. Dit houdt in dat de respondent gevraagd wordt met vier antwoordcategorieën - 'helemaal niet', 'niet meer dan gewoonlijk', 'meer dan gewoonlijk', 'veel meer dan gewoonlijk'- zijn toestand gedurende de laatste vier weken te vergelijken met zijn normale toestand. Een item wordt alleen dan als indicatie voor pathologie gezien wanneer het afwijkt van het door de respondent ervaren normale functioneren (Koeter e.a., 1987). Uit onderzoek blijkt een langere versie van het instrument (AGV-28) veranderingen in de ernst van het toestandsbeeld goed weer te geven (Koeter e.a., 1987). In een onderzoek naar de psychometrische eigenschappen van zelfrapportage-vragenlijsten wordt op de AGV (31-itemversie) een stabiele eerste factor gevonden bestaande uit 10 items (Kienhorst e.a. 1990). Deze 10-itemversie is in dit onderzoek gebruikt. Zes van de tien items laten zich combineren tot een stress-schaal, de vier overige vormen een depressieschaal. In het WIL-onderzoek worden voor deze schalen betrouwbaarheidscoëfficiënten gevonden van α = .80 tot α = .90. In het onderhavige onderzoek zijn deze coëfficiënten:

Schaal	Items	Totaal n=1469	Jongens n=703	Meisjes n=766
		α	α	α
Stress	6	.89	.87	.90
Depressie	4	.84	.81	.86

2.4.2.6 Klachtenlijst (SCL-90)

De Symptom Check List, ontwikkeld door Derogatis (1975) en vertaald en bewerkt door Arrindell en Ettema (1986) is een multidimensionele klachtenlijst, gebaseerd op zelfbeoordeling van de respondent. De lijst bestaat uit 90 omschrijvingen van lichamelijke en psychische klachten, waarvan de proefpersoon moet aangeven in welke mate hij daar de afgelopen week last van heeft gehad. De schaal geeft een schatting van de ervaren pathologie als 'state' over acht dimensies:

1 angst
2 agorafobie
3 depressie
4 somatische klachten

5 wantrouwen en interpersoonlijke sensitiviteit
6 insufficientie van denken en handelen
7 hostiliteit
8 slaapproblemen

Het psychoneurotisch-somatisch onwelbevinden ofwel de som van de lichamelijke en geestelijke klachten van de respondent wordt in één algemene maat uitgedrukt: psychoneuroticisme. Uit het normeringsonderzoek (n=3985) blijken zowel de test-hertest betrouwbaarheid van de verschillende schalen als hun interne consistentie goed te zijn. De acht-factorenstructuur is invariant ten aanzien van leeftijd en geslacht. De correlaties tussen de subschalen zijn positief en statistisch significant en liggen tussen .40 en .70. Voor twee groepen - poliklinisch psychiatrische patiënten (n=2118) en personen uit de 'normale' bevolking (n=1026) - zijn normgegevens verstrekt.
In onze steekproef worden de volgende betrouwbaarheidscoëfficiënten gevonden:

Schaal	Items	Totaal n=251 α	Jongens n=155 α	Meisjes n=96 α
agorafobie	7	.73	.60	.79
angst	10	.88	.86	.90
depressie	11	.88	.86	.89
somatiek	11	.85	.84	.85
insufficiëntie	9	.82	.82	.82
sensitiviteit	18	.91	.91	.+
hostiliteit	6	.85	.84	.86
slaapproblemen	3	.70	.64	.75
psychoneuroticisme	90	.98	.97	.98

2.4.2.7 Utrechtse Copinglijst
Bij de ontwikkeling van de Utrechtse Copinglijst gaan Schreurs c.s. uit van de classificatie van copinggedrag van Westbrook (1979). Op grond van aanvullend onderzoek komen zij tot een classificatie van copinggedrag in vier categorieën:

1 gedrag dat gericht is op de situatie als confrontatie, vermijden, niets doen;
2 gedrag dat gericht is op beïnvloeding van de perceptie en evaluatie van de problematische situatie;
3 gedrag dat zich overwegend richt op het reduceren van de spanningen die zijn ontstaan t.g.v. de problematische situatie: palliatief gedrag;
4 het uiten van emoties.

Zij zien copinggedrag vooral als een persoonlijkheidskenmerk, waarbij de copingstijl van het individu te beschouwen is als over meerdere situaties gemiddeld copinggedrag: de correlaties tussen algemeen en specifiek copinggedrag blijkt hoger te worden naarmate over meer situaties gemiddeld wordt. Het instrument onderscheidt zeven vormen van copinggedrag:

1 actief aanpakken, confronteren;
2 palliatieve reactie (afleiding zoeken, ontspannen);

3 vermijden, afwachten;
4 sociale steun zoeken;
5 passief reactiepatroon (in zichzelf terugtrekken, niet in staat zijn iets aan de situatie te doen);
6 expressie van emoties (spanningen afreageren);
7 geruststellende en troostende gedachten hanteren (zichzelf moed inspreken).

Over meerdere onderzoeken gemeten blijkt de interne betrouwbaarheid van de schalen redelijk tot goed. Hetzelfde geldt voor de test-hertest en stabiliteitgegevens (Schreurs e.a. 1993). Op basis van de beschikbare gegevens zijn normtabellen vastgesteld voor verschillende deelpopulaties.
In onze steekproef zijn de volgende betrouwbaarheidscoëfficiënten gevonden:

Schaal	Items	Totaal n=261	Jongens n= 160	Meisjes n=101
		α	α	α
actief	7	.78	.80	.75
palliatief	8	.71	.70	.73
vermijden	8	.69	.70	.66
sociale steun	6	.82	.82	.80
passieve reactie	7	.74	.73	.76
expressie	3	.55	.56	.52
geruststellen	5	.65	.62	.69

De interne consistentie van met name de schaal die het uiten van emoties (expressie) meet, is mager te noemen. Bij de interpretatie zal daar rekening mee gehouden moeten worden.
De intercorrelaties tussen de verschillende schalen loopt van $r = -.10$ tot $r = .42$. De schalen zijn dus redelijk onafhankelijk van elkaar.

2.4.2.8 Vragenlijst Ongewenst Gedrag
Deze lijst van Wouters en Spiering (1990) is een combinatie van de Amsterdamse Ervaringslijst (Hoeks e.a., 1984) en de Anti Social Behaviour list (Emler, 1984). De lijst bestaat uit 54 items die alle een meer of minder ernstige vorm van ongewenst gedrag vertegenwoordigen. In een poging enige differentiatie te ontdekken tussen vormen van ongewenst gedrag is op de gecombineerde gegevens (n=363) van het haalbaarheidsonderzoek (Tavecchio e.a., 1991) en deze steekproef (alleen de Leidse groepen) een principale-componentenanalyse uitgevoerd. De vier geëxtraheerde factoren verklaren 51% van de variantie.
De factoren kunnen als volgt omschreven worden:
1 kleine criminaliteit (21 items): stelen, helen, drugs verkopen;
2 vandalisme (16 items): materiële vernieling en veroorzaken van overlast;
3 geweld (10 items): dreigen met of gebruik maken van fysiek geweld;
4 politie (7 items): meedoen met rellen en verzet tegen (politie)autoriteiten.

De op grond van deze factoren samengestelde schalen laten de volgende betrouwbaarheidscoëfficiënten zien (Leidse groepen):

Schaal	Items	Totaal n=261	Jongens n=158	Meisjes n=103
		α	α	α
totale schaal	54	.96	.96	.95
criminaliteit	21	.94	.93	.92
vandalisme	16	.91	.91	.89
geweld	10	.87	.86	.87
politie	7	.81	.80	.78

De intercorrelaties tussen de vier schalen liggen tussen r = .52 en r = .70; de correlaties van de vier schalen met de totaalscore tussen r = .74 en r = .93. Dit patroon maakt duidelijk dat de schalen moeten worden beschouwd als een nadere specificering van het begrip 'ongewenst gedrag' en rechtvaardigt het gebruik van de totaalscore als een algemene maat van ongewenst gedrag.

Concluderend kan worden vastgesteld dat binnen de totale steekproef de Utrechtse groepen representatief zijn voor de Nederlandse jongeren tussen 16 en 23 jaar. Voor de overige groepen geldt dat gestreefd is naar representativiteit door de werving bij een redelijke verscheidenheid aan instellingen verspreid over het land te laten plaatsvinden. Voor alle groepen betekent het feit dat alleen bereidwillige jongeren als proefpersoon fungeren, een onvermijdelijke vorm van zelfselectie.
De betrouwbaarheid van de instrumenten is over het algemeen voldoende tot goed en wijkt niet af van die welke gevonden is in andere steekproeven. Op de validiteit zijn wij niet nader ingegaan omdat het hier merendeels gestandaardiseerde en vaak beproefde instrumenten betreft. Wij menen ervan te mogen uitgaan dat de instrumenten hun meetpretenties waarmaken. Een laatste opmerking geldt het grote aantal verschillende interviewers: de gestandaardiseerdheid van de instrumenten reduceert de kans op vertekening door proefleiderseffecten aanzienlijk.

HOOFDSTUK 3 ONDERZOEKSRESULTATEN

3.1 Achtergrond

3.1.1 Demografische gegevens

De gehele groep van 1497 respondenten bestaat voor 48% uit jongens en voor 52% uit meisjes (zie bijlage 3.1). In de Utrechtse groepen zijn de meisjes wat oververtegenwoordigd: bij longitudinale onderzoeken blijken jongens eerder af te haken. De verhouding tussen de geslachten binnen de overige groepen voldoet aan het verwachtingspatroon: de jongens hebben de overhand. De expliciet nagestreefde gelijke verdeling tussen de seksen is niet bereikt. Dit lijkt een bevestiging van het vaak gerapporteerde feit dat meisjes in de categorie problematische jongeren minder vaak voorkomen dan jongens.
De gemiddelde leeftijd van de jongeren is ruim 19 jaar. Tussen de vijf groepen onderling is het leeftijdsverschil significant: de residentiële jongeren en de respondenten uit de Leidse Vergelijkingsgroep zijn jonger dan de respondenten uit de overige drie groepen. Dit kan ten dele verklaard worden uit respectievelijk de selectiecriteria en de wervingslokaties (zie hoofdstuk 2).
Over de groep als geheel is geen verschil in leeftijd tussen jongens en meisjes. Hetzelfde geldt voor de subgroepen, met uitzondering van de groep Thuislozen: de thuisloze jongens uit de steekproef blijken gemiddeld ruim anderhalf jaar ouder dan de thuisloze meisjes. Ook van dit feit wordt in de literatuur herhaaldelijk gewag gemaakt.
Zo goed als alle respondenten (96%) zijn in Nederland geboren. Van de residentiële jongeren is 6% in het buitenland geboren en van de Thuislozen ruim 10%. Van de Leidse groepen is één meisje getrouwd. Samenwonen is niet als aparte categorie geregistreerd. Zeven respondenten hebben één kind (vijf thuisloze jongeren en van respondenten van de residentiële en Leidse Vergelijkingsgroep ieder één jongere) en één thuisloos meisje heeft twee kinderen. Vijf meisjes zijn zwanger (twee uit de groep Residentiëlen en drie uit de groep Thuislozen).

3.1.2 Gezin van herkomst

De verzamelde gegevens over het gezin van herkomst bestaan uit de sociale klasse waarin het gezin op basis van opleidings- en beroepsniveau ingedeeld kan worden, de burgerlijke staat van de ouders en de directe consequenties daarvan voor hun kinderen, en de visie van de jongeren op de samenhang binnen het gezin. Verder zullen we op deze plaats ook nader ingaan op het wegloopgedrag van de jongeren en de redenen daarvoor, contacten met de kinderbescherming en uithuisplaatsing. Zoals vermeld in hoofdstuk 2 zijn er van de groep thuisloze jongeren, de groep residentiële jongeren en de Leidse Vergelijkingsgroep meer gegevens verzameld dan van de Utrechtse groepen. Per onderwerp zal telkens eerst verslag worden gedaan

van de informatie die voor alle groepen geldt en daarna van de extra informatie over de residentiële en thuisloze jongeren en de jongeren uit de Leidse Vergelijkingsgroep.

3.1.2.1 Sociale klasse

De jongeren is gevraagd naar het opleidingsniveau (zie bijlage 3.2) en het beroepsniveau van hun ouders. Op grond van deze gegevens is het mogelijk de ouders in te delen in vijf sociale klassen (Intomart, Utrecht). Van de Utrechtse groepen waren geen gegevens beschikbaar over het beroepsniveau van de ouders volgens de mening van hun kinderen. De sociale-klasse-indeling van deze groepen is dan ook gebaseerd op gegevens die door de ouders zelf verstrekt zijn t.a.v. de hoofdkostwinner in het gezin. Een vergelijking tussen de vijf groepen kan om deze reden hooguit gezien worden als een indicatie.

De indeling in vijf sociale klassen is als volgt samengesteld:

klasse A: grote ondernemers, hoge ambtenaren en academici
klasse B: bovenlaag - middelgrote middenstanders en hoger personeel
klasse B: onderlaag - kleine middenstand en lager personeel
klasse C: geschoolde arbeiders
klasse D: ongeschoolde arbeiders

Hieronder volgt de indeling van de groepen naar sociale klasse in percentages:

Tabel III-1 Sociale-klasse-indeling (in percentages)

	C	W	R		Th		LV	
	ouder n=958	ouder n=36	vader n=85	moeder n=85	vader n=108	moeder n=108	vader n=76	moeder n=76
A	19.3	19.4	16.5	4.7	23.1	9.3	17.3	2.7
Bb	19.7	27.8	7.1	9.4	4.6	7.5	14.7	9.5
Bo	19.4	13.9	24.7	9.4	13.0	12.1	14.7	14.9
C	33.7	30.6	40.0	31.8	36.1	21.5	36.0	40.5
D	7.8	8.3	11.8	44.7	23.1	49.5	17.3	32.4

In 1990 viel 17.5% van de Nederlandse gezinnen in klasse A, 20.1% in B-bovenlaag, 19.5% in B-onderlaag, 34.8% in C en 8.1% in D.

Het overzicht laat zien dat als we de indeling voor de ouder/vaders met elkaar vergelijken, thuisloze jongeren minstens even vaak uit de hoogste sociale klasse komen als de jongeren uit de andere groepen. Een onevenredig aantal van hen heeft echter een ongeschoolde arbeider als vader. Opvallend is de ondervertegenwoordiging van deze groep in de middenklassen. Met kleine variaties geldt een soortgelijk beeld voor de residentiële jongeren en de respondenten uit de Leidse Vergelijkingsgroep. De Utrechtse Controlegroep en de Weglopers laten globaal dezelfde indeling zien als de Nederlandse bevolking in 1990. Nemen we de moeders als uitgangspunt voor de klasse-indeling, dan blijken de Leidse groepen ondervertegenwoordigd in de drie hoogste klassen en oververtegenwoordigd in de laagste D-klasse. Het is van belang dit te registreren omdat, gezien het buitengewoon hoge percentage echtscheidingen

bij de ouders van de groep thuisloze jongeren (zie hierna in tabel III -2) aangenomen kan worden dat zij veelal bij hun moeders zijn opgegroeid.
Ten slotte blijkt er een opvallend verschil te bestaan tussen jongens en meisjes bij de klasse-indeling van de vader. Zowel in de groep residentiële jongeren als in de Leidse Vergelijkingsgroep vallen bij de jongens veel meer vaders in de A-klasse en veel minder in de C-klasse dan bij de meisjes. Dit verschil tussen jongens en meisjes doet zich niet voor bij de thuisloze jongeren. Bij deze groep is er wel een verschil in de klasse-indeling tussen de thuisloze jongeren mét (Th-1) en de thuisloze jongeren zonder internaatsverleden (Th-2). Volgens de eerste groep valt 27.7% van de vaders in klasse A, bij de tweede groep 16.3% (zie bijlage 3.3.1).

3.1.2.2 Burgerlijke staat van de ouders
Ten tijde van de afname van de interviews waren verreweg de meeste ouders van de respondenten in leven. Het percentage overleden ouders is bij de Weglopers, Residentiëlen en Thuislozen ongeveer gelijk: rond de 8%; voor de twee andere groepen ligt het percentage rond de 3%. Van de thuisloze jongeren zegt 5% overigens niet te weten of hun ouders nog in leven zijn. Verder blijken iets meer jongens dan meisjes een ouder te hebben verloren.
Een geheel ander beeld geven de echtscheidingspercentages. Over de totale groep respondenten bedraagt dit ruim 18%. Volgens het CBS ligt het landelijk percentage scheidingen van staande huwelijken rond de 30. Bij echtparen met kinderen zou dit percentage echter rond de 16% liggen (zie art. NRC 21-10-95). In de volgende tabel staan per groep de echtscheidingspercentages.

Tabel III-2 Echtscheidingen (in percentages)

UC n=1170	W n=58	R n=85	Th n=108	LV n=76
9.6	37.9	41.2	68.5	31.6

Het percentage scheidingen bij de Utrechtse Controlegroep is wat lager dan op grond van de landelijke gegevens verwacht zou mogen worden. Bij de groep thuisloze jongeren is het percentage extreem hoog. Wanneer we deze groep onderverdelen in respondenten mét en respondenten zonder internaatsverleden dan blijkt ruim driekwart van de jongeren uit de eerste groep uit gescheiden gezinnen te komen tegenover ruim de helft van de tweede groep. Binnen de groep residentiële jongeren heeft bijna de helft van de jongeren die wel eens zijn weggelopen gescheiden ouders, tegenover ruim een derde van de jongeren die nooit zijn weggelopen. Sekseverschillen doen zich voor bij de residentiële en thuisloze jongeren bij wie bijna tien procent meer meisjes dan jongens uit gescheiden gezinnen komen.
De berekening van de leeftijd van de respondent ten tijde van de scheiding laat zien dat de jongeren uit de groep Weglopers gemiddeld aanzienlijk ouder waren op het moment dat hun ouders scheidden dan hun lotgenoten uit de andere groepen ($p < .001$) (zie tabel III-3).

Tabel III-3 Leeftijd t.t.v. de scheiding (in jaren)

UC n= 89	W n= 20	R n= 35	Th n= 74	LV n= 24
8.4	12.4	6.8	6.9	6.6

* Voor alle groepen tezamen ligt de spreiding tussen 5.17 en 5.36 en de range tussen 0 en 22 jaar.

Systematische verschillen tussen jongens en meisjes zijn niet gevonden. Bijna alle jongeren woonden ten tijde van de scheiding van hun ouders thuis.
Vergeleken met de andere groepen is het percentage thuisloze jongeren dat zegt de eerste tijd na de scheiding geen contact te hebben gehad met de vertrokken ouder twee keer zo hoog (38%). In alle groepen is het percentage respondenten dat het contact met de betreffende ouder in de jaren daarna verloren heeft, bijna verdubbeld. Een uitzondering vormt de groep Weglopers: misschien dat deze groep gemiddeld veel ouder was op het tijdstip van scheiding.

3.1.2.3 Weglopen
Een belangrijk kenmerk van thuisloze jongeren is het feit dat zij één of meerdere malen van huis zijn weggelopen en/of weggestuurd en vervolgens geen adequaat antwoord hebben gevonden op de ontstane situatie. Dit wegloopgedrag lijkt in hoge mate samen te hangen met het al dan niet gescheiden zijn van de ouders (zie bijlage 3.4).
Uit de Utrechtse groep (n = 1228) zijn die respondenten geselecteerd die de vraag of zij ooit zijn weggelopen van huis en één of meer nachten zijn weggebleven, bevestigend hebben beantwoord. Deze groep Weglopers (n = 58) vormt 4.7% van de gehele Utrechtse groep en wordt in het onderzoek gebruikt als een zelfstandige vergelijkingsgroep. De jongeren uit deze groep waren gemiddeld ruim twee jaar ouder toen ze voor het eerst wegliepen dan de jongeren uit de andere groepen (15.7 versus 13.5 jaar). Er zijn in dit opzicht geen verschillen tussen jongens en meisjes.

Minder dan 10% van de thuisloze jongeren zegt nooit te zijn weggelopen of weggestuurd. Dit geldt voor bijna de helft van de Residentiëlen en voor ± 60% van de Leidse Vergelijkingsgroep. Verder valt op dat weggestuurd worden op zichzelf weinig voorkomt. Ouders en kinderen lijken afwisselend weg te sturen respectievelijk weg te lopen. Tussen de groepen is geen verschil in de leeftijd waarop de jongeren voor het eerst wegliepen of weggestuurd werden. Wel is er onderscheid te maken tussen thuisloze jongeren met en thuisloze jongeren zonder internaatsverleden: deze laatste groep is gemiddeld anderhalf jaar ouder (14.6 jaar) wanneer zij de eerste keer wegloopt. Terwijl de jongeren uit de groep Residentiëlen en de Leidse Vergelijkingsgroep gemiddeld rond hun vijftiende jaar voor het laatst weglopen of weggestuurd worden, zet het patroon zich bij thuisloze jongeren tot hun 17e jaar voort. Verschillen tussen jongens en meisjes doen zich alleen voor bij de groep thuisloze jongeren: meisjes zijn gemiddeld ongeveer twee jaar jonger dan jongens, zowel wanneer zij voor de eerste keer worden weggestuurd (resp. 13.4 en 15.1 jaar) als wanneer zij voor de laatste keer worden weggestuurd (resp. 15.7 en 18 jaar). De drie groepen tezamen zijn gemiddeld vijf keer weggelopen en vier keer weggestuurd. De 13 respondenten

uit de Leidse Vergelijkingsgroep zijn gemiddeld zeven keer weggestuurd. Verder zijn er geen frequentieverschillen tussen de groepen noch tussen de seksen.

Leidse groepen
Aan de Leidse groepen is niet alleen de vraag gesteld of zij wel eens zijn weggelopen, maar ook of zij weleens zijn weggestuurd. Hier volgt een overzicht van de percentages:

Tabel III- 4 Weggelopen en/of weggestuurd (in percentages)

	R n=85	Th n=108	LV n=76
weggelopen	27.1	38.9	22.4
weggestuurd	10.6	6.5	2.6
beide	14.1	45.4	15.8
nee	48.2	9.3	59.2

Met betrekking tot het thema 'weglopen' moeten nog twee belangrijke vragen beantwoord worden. De eerste vraag betreft de reden waarom de jongere (de laatste keer) van huis is weggelopen of weggestuurd. Hieronder presenteren we de genoemde redenen uitgesplitst naar groep en binnen de groep Thuislozen, naar thuisloze jongeren mét (Th-1) en thuisloze jongeren zonder internaatsverleden (Th-2) (zie tabel III-5). Bij de beoordeling van deze resultaten moet betrokken worden dat de korte duur van het interview en de mede daardoor beperkte vertrouwensrelatie tussen interviewer en respondent niet toelieten dieper in te gaan op pijnlijke onderwerpen als incest, mishandeling en prostitutie. De percentages die op deze onderwerpen betrekking hebben, zijn mogelijk enigszins geflatteerd (vergelijk Thuislozenteam Den Haag, 1994). Deze opmerking is overigens ook van toepassing op de paragrafen 'Redenen uithuisplaatsing', 'Het verlaten van het ouderlijk huis' en 'Onwettige bronnen van inkomsten'. Uit het overzicht komt naar voren dat de helft tot driekwart van alle jongeren een gespannen relatie heeft met zijn ouders (ruzie over van alles), maar ook dat thuisloze jongeren vaker het slachtoffer zijn van ouderlijk onvermogen dan de jongeren uit de andere groepen. Dit geldt vooral voor thuisloze jongeren met een internaatsverleden.
Opvallend is verder het percentage jongeren uit de Leidse Vergelijkingsgroep dat zegt weg te zijn gelopen uit een hang naar grotere zelfstandigheid en avontuur. De betreffende tabel in bijlage 3.5 laat zien dat deze uitspraak vooral op het conto komt van de meisjes uit die groep. Verder blijken jongens vaker in de problemen te komen ten gevolge van verslaving en criminaliteit, terwijl meisjes vaker het slachtoffer zijn van incest en mishandeling. Uit een nadere analyse van de categorie 'anders' kunnen nog enkele wegloopredenen worden gedestilleerd: (alcohol)-verslaving van de ouders (3), los gezinsverband (4), persoonlijke problemen van de moeder (7), zwangerschap (2) en probleemgedrag van de jongere (4).

Tabel III-5 Redenen om weg te lopen (in percentages)

	R n=44	Th n=98	LV n=31	Th-1 n=59	Th-2 n=39
nieuwe partner ouder	9.1	18.4	6.5	25.4	7.7
verwaarlozing	1.2	19.4	9.7	20.3	17.9
conflict over vriend(in)	2.4	15.3	9.7	11.9	20.5
verslaving/criminaliteit	11.4	22.4	19.4	18.6	28.2
zelfstandigheid/avontuur	11.4	14.3	29.0	10.2	20.5
incest/mishandeling	6.8	20.4	00.0	25.4	12.8
ruzie over school	11.4	18.4	25.8	18.6	17.9
ruzie over van alles	52.3	67.3	77.4	64.4	71.8
anders	29.5	19.4	25.8	27.1	7.7

Ten slotte nog de vraag waar de jongeren de laatste keer dat zij wegliepen naar toe zijn gegaan. Rond de 40% van zowel residentiële als thuisloze jongeren nam zijn toevlucht tot vrienden. Van de Leidse Vergelijkingsgroep was dit 60%. Thuisloze jongeren mét een internaatsverleden gingen minder vaak naar vrienden dan thuisloze jongeren zonder internaatsverleden (resp. 35.6 en 52.6 %). Thuisloze jongeren gingen wat vaker naar een crisiscentrum of de straat op dan de jongeren uit de andere groepen. Dit betreft vooral de jongens uit deze groep. Opvallend is de impopulariteit van familie als toevluchtsoord: niet meer dan 5% van alle weggelopen jongeren probeert daar onderdak te vinden.

Contacten met de Kinderbescherming

Gezien de bovenstaande gegevens over problemen binnen de gezinnen en van de jongeren zelf ligt het in de lijn der verwachting dat een aantal van hen ooit contact heeft gehad met de kinderbescherming en/of nog steeds heeft. We hebben de jongeren dan ook gevraagd of zij weleens met de Kinderbescherming te maken hebben gehad. Gezien deze weinig specifieke formulering is het niet duidelijk of de jongeren in hun antwoord refereerden aan de justitiële kinderbescherming of aan een algemenere vorm van hulpverlening. Bij de interpretatie van tabel III-6.1 moet hiermee rekening gehouden worden.

Ruim de helft van de residentiële en thuisloze jongeren heeft contact gehad met de kinderbescherming of heeft dit tijdens de afname van het interview nog. Dit geldt voor 15% van de jongeren uit de Leidse Vergelijkingsgroep. In deze groep is het percentage jongens twee keer zo hoog als het percentage meisjes (resp. 18.2 en 9.4). In de overige groepen doen zich geen noemenswaardige verschillen voor tussen de seksen.

Tabel III-6.1 Contact met kinderbescherming (in percentages)

	R		Th		LV	
	j. n=49	m. n=35	j. n=70	m. n=38	j. n=44	m. n=32
contact gehad	40.8	45.7	55.7	52.6	18.2	6.3
nog contact	8.2	8.6	2.9	2.6	00.0	3.1
nooit contact	51.0	42.9	41.4	44.7	81.8	90.6

Een vergelijking tussen thuisloze jongeren mét en thuisloze jongeren zonder internaatsverleden laat zien dat in de eerste groep het percentage jongeren dat contacten heeft onderhouden met de kinderbescherming veel hoger is dan in de tweede groep (resp. 69% en 40%) (zie tabel III-6.2).

Tabel III-6.2 Contact met kinderbescherming (in percentages)

	Th-1		Th-2	
	j. n=48	m. n=17	j. n=22	m. n=21
contact gehad	66.7	64.7	31.8	42.9
nog contact	2.1	5.9	4.5	00.0
nooit contact	31.3	29.4	63.6	57.1

Belangrijker nog dan het feit of de jongeren al dan niet contact hebben gehad met de kinderbescherming, is te weten wat de gevolgen daarvan geweest zijn voor de jongeren (zie tabel III-7).

Thuisloze jongeren zijn in eerste instantie minder vaak in een tehuis geplaatst dan residentiële jongeren. Tegelijkertijd werden zij vaker ondertoezichtgesteld en hadden ook vaker iets op hun kerfstok. Waar het de ondertoezichtstelling betreft, is er een duidelijk verschil tussen de thuisloze jongeren mét en zonder internaatsverleden: bij de laatste groep is de opvoedingssituatie waarin de jongere verkeerde kennelijk minder evident uit de hand gelopen. Bijna 13% van de totale groep kinderbeschermingscliënten (n=117) moest straf uitzitten wegens delinquent gedrag. Opvallend is hierbij het hoge percentage jongeren uit de Leidse Vergelijkingsgroep. Uitsplitsing van de gegevens naar sekse laat zien dat meisjes meer in pleeggezinnen zijn geplaatst (34% versus 15%) en vaker onder toezicht zijn gesteld dan jongens (61.4% tegenover 45.2%).

Tabel III-7 Gevolgen van contact met de kinderbescherming (in percentages)

	R n=44	Th n=62	LV n=11	Th-1 n=45	Th-2 n=17
hulp thuis	13.6	11.3	9.1	15.6	0.0
pleeggezin	18.2	27.4	9.1	26.7	29.4
crisisopvang	6.8	12.9	0.0	13.3	11.8
tehuis	68.2	40.3	0.0	55.6	0.0
familie	2.3	9.7	9.1	11.1	5.9
onder toezichtstelling	45.5	58.1	36.4	66.7	35.3
straf/detentie	6.8	12.9	36.4	13.3	11.8
anders	13.6	12.9	18.2	6.7	29.4

Tehuisverleden

In totaal 150 jongeren hebben enige tijd in één of meer internaten doorgebracht. Ruim 8% van hen verbleef in een rijksinrichting: 6% van de residentiële en 11% van de thuisloze jongeren.

De thuisloze jongeren mét internaatsverleden hebben gemiddeld in 2.2 verschillende tehuizen gewoond (min. 1, max. 6), de residentiële jongeren in gemiddeld 1.62 tehuizen (min. 1, max. 4; $t = -3.23$, $p < .01$). Er is geen verschil tussen jongens en meisjes op dit punt. Het feit dat een jongere ooit is weggelopen van huis, is evenmin van invloed. Wél blijkt er een verschil te bestaan tussen jongeren mét ($n = 92$) en jongeren zonder gescheiden ouders ($n = 55$): de eerste groep heeft significant meer verschillende internaten bewoond dan de tweede ($t = 2.21$, $p < .05$).

Redenen uithuisplaatsing

Over de redenen waarom de jongeren in een tehuis geplaatst werden, bestaat niet veel misverstand: driekwart noemt als reden 'problemen thuis'. Van de residentiële jongeren noemt 42.4% problemen op school tegenover 18% van de thuisloze jongeren. Verder werden door de twee groepen in gelijke mate genoemd: gedragsproblemen (31%), materiële delinquentie (17%), persoonlijke delinquentie (10%) en - vooral door de meisjes - een categorie 'andere aanleiding' (28%). In deze categorie vallen onder andere:

- problemen van de moeder: met name overspannenheid
- problemen thuis: mishandeling, incest, verwaarlozing, vader in de gevangenis
  problemen kind: minimal brain dysfunction, sexueel misbruik, rouwverwerking, pesterijen op school.

Leeftijd uithuisplaatsing

De gemiddelde leeftijd waarop de respondenten voor het eerst in een tehuis werden geplaatst is 11.8 jaar. Noch tussen de groepen noch tussen jongens en meisjes is er verschil in de gemiddelde plaatsingsleeftijd. Ruim 30% van zowel de residentiële

als de thuisloze jongeren is 11 jaar of jonger bij de eerste tehuisopname. Voor de residentiële jongeren ligt de piek vervolgens tussen het 13e en 16e jaar (64%), terwijl deze voor de thuisloze jongeren tussen het 12e en 14e jaar ligt (49%) met een uitloop tot het 17e jaar. De gemiddelde duur van het tehuisverblijf is ruim 43 maanden of wel 3,5 jaar, met een minimum van één maand en een maximum van 15 jaar. Ook hier zijn geen systematische verschillen aangetroffen tussen groepen of seksen. Gevraagd naar de mate van tevredenheid over hun laatste tehuisverblijf antwoorden 55% van de thuisloze en 74% van de residentiële jongeren, dat ze tevreden tot zeer tevreden zijn. Ontevreden of zeer ontevreden blijken 45% van de thuisloze jongeren en 24% van de residentiële jongeren. De verschillen tussen jongens en meisjes zijn verwaarloosbaar.

Vertrek uit het tehuis

De laatste vragen over dit onderwerp betroffen de manier waarop de respondenten het tehuis verlieten en waar ze vervolgens naar toe gingen.
De volgende tabel geeft een overzicht van de wijze van vertrek.

Tabel III-8 Wijze van vertrek uit tehuis (in percentages)

	weggelopen	weggestuurd	probleemloos	anders
R - n=85	10.6	12.9	68.2	8.2
Th-1 - n=65	21.5	35.4	30.8	12.3

Er is een duidelijk verschil tussen de groepen. Meisjes liepen wat meer weg dan jongens, die vaker werden weggestuurd. Bij de beantwoording van de vraag waar zij na hun vertrek uit het tehuis naartoe gingen, komt het ontbreken van goede gezinsrelaties bij de thuisloze jongeren duidelijk naar voren. Van de residentiële jongeren blijkt overigens maar 43% van de meisjes naar de ouders te gaan tegen 72% van de jongens.

Tabel III-9 Waarheen? (in percentages)

	vrienden	ouders	familie	crisis opvang	begeleid wonen	kamers	straat	anders
R - n=85	4.7	60.0	5.9	2.4	8.2	10.6	----	8.2
Th - n=65	16.9	24.6	4.6	7.7	6.2	12.3	16.9	10.8

3.1.2.4 Opvoedingssituaties

Residentiële en thuisloze jongeren hebben vaak meer dan één opvoedingssituatie gekend. Dit houdt in dat zij ook één of meerdere scheidingservaringen hebben ondergaan. Het is van belang jongeren met een internaatsverleden in dit opzicht te vergelijken met de jongeren die nooit in een tehuis hebben gewoond. Om inzicht te krijgen in het aantal scheidingservaringen en de leeftijd waarop die voor het eerste plaats vonden, hebben wij de respondenten gevraagd bij wie zij gedurende welke periodes van hun leven zijn opgegroeid. Uit de antwoorden hebben wij behalve het

aantal wisselingen in de opvoedingssituatie ook het aantal verschillende opvoedingssituaties en de leeftijd waarop de eerste scheiding van een belangrijke gehechtheidsfiguur plaatsvond, kunnen afleiden. Bij het vaststellen van het aantal verschillende opvoedingssituaties hebben wij alle periodes doorgebracht in het ouderlijk huis tezamen als één opvoedingssituatie gerekend. Zo heeft een jongere die in drie verschillende internaten heeft gewoond en daarvóór, daartussen en daarna bij zijn ouder(s) verbleef, zes wisselingen en vier verschillende opvoedingssituaties gekend. Wij vermelden het aantal wisselingen, omdat iedere wisseling, ook een (tijdelijke) terugkeer naar het ouderlijk huis, toch weer een periode van aanpassing vereist en een beroep doet op de veerkracht van de jongere.

Tabel III-10 Opvoedingssituaties (aantallen)

	UC n=1170	W n=58	R n=85	Th n=108	LV n=76
wisselingen	mean .158	mean .431	mean 3.965	mean 3.213	mean .974
	sd .475	sd .596	sd 2.009	sd 2.101	sd 1.583
opvoedings-situaties	mean 1.134	mean 1.414	mean 4.118	mean 3.889	mean 1.776
	sd .424	sd .593	sd 1.911	sd 1.940	sd 1.196
leeftijd 1e scheidings-ervaring	mean 17.3	mean 15.3	mean 9.05	mean 8.77	mean 13.89
	sd 3.16	sd 4.89	sd 5.03	sd 5.31	sd 5.27

Alle groepen verschillen significant van elkaar in het aantal wisselingen in opvoedingssituatie dat zij hebben meegemaakt ($p < .001$). Ook wat het aantal verschillende opvoedingssituaties betreft verschillen de groepen significant van elkaar ($p < .001$) met uitzondering van de residentiële en thuisloze jongeren. Ten slotte is er een significant verschil in de leeftijd waarop de eerste scheiding van een belangrijke gehechtheidsfiguur plaats vond tussen Utrechtse Controlegroep, Weglopers en Leidse Vergelijkingsgroep enerzijds en residentiële en thuisloze jongeren anderzijds ($p < .001$). Over het totale bestand genomen blijken jongens meer wisselingen en verschillende opvoedings situaties te hebben gekend en op jongere leeftijd voor het eerst een belangrijke gehechtheidsfiguur te hebben verloren dan meisjes. Binnen de subgroepen is dit niet het geval.

Interessanter dan de vergelijking tussen de vijf groepen is die tussen de thuisloze jongeren mét (Th-1) en zonder internaatsverleden (Th-2) en tussen de twee groepen ex-tehuisbewoners onderling (residentiële jongeren en thuisloze jongeren mét internaatsverleden). De thuisloze jongeren zonder internaatsverleden ($n = 43$) hebben minder wisselingen ($t = 9.64$, $p < .001$) en minder verschillende opvoedingssituaties ($t = 9.21$, $p < .001$) gekend dan de thuisloze jongeren mét internaatsverleden. Bovendien waren ze ouder toen ze voor het eerst gescheiden werden van een belangrijke gehechtheidsfiguur ($t = -4.16$, $p < .001$). De groep thuisloze jongeren mét internaatsverleden (Th-1; $n = 65$) heeft niet meer wisselingen, maar wél meer verschillende opvoedingssituaties gekend dan de residentiële jongeren ($t = 2.59$, p

< .05). Ook waren ze gemiddeld jonger bij hun eerste scheidingservaring (t = -2.40, p < .05). Ter afsluiting geven we nog een overzicht van de verdeling van de vijf groepen en de subgroepen Th-1 en Th-2 over vijf leeftijdscategorieën waarbinnen de eerste scheiding van een belangrijke gehechtheidsfiguur plaats vond (in percentages).

Tabel III-11 Leeftijdscategorie (in percentages)

	UC n=1170	W n=58	R n=85	Th n=108	LV n=76	Th-1 n=65	Th-2 n=43
0-5	3.4	7.4	30.6	36.8	16.2	48.8	19
6-10	2.9	14.8	22.4	24.5	6.8	23.4	26.2
11-15	3.0	9.3	40.0	24.5	17.6	26.6	21.4
16-18	42.0	31.5	7.1	9.4	45.9	1.6	21.4
> 18	48.7	37.0	0.0	4.7	13.5	0.0	11.9

Van de Utrechtse Controlegroep heeft niet meer dan 6% vóór het tiende jaar de eerste scheidingservaring opgedaan; voor de Weglopers en de Leidse Vergelijkingsgroep is dit rond de 22%. Van residentiële en thuisloze jongeren vallen respectievelijk ruim 50 en 60% in deze categorie, maar van de thuisloze jongeren mét internaatsverleden heeft 72% vóór het tiende levensjaar een belangrijke gehechtheidsfiguur verloren. Bij thuisloze jongeren zonder internaatsverleden is het percentage minder hoog (ruim 45%).

3.1.2.5 Het verlaten van het ouderlijk huis

Ten tijde van de afname van de interviews woonden, behalve natuurlijk de thuisloze jongeren, rond de 20% van de Utrechtse Controlegroep en de Leidse Vergelijkingsgroep, 36% van de Weglopers en ruim 41% van de residentiële jongeren niet meer thuis. Dit geldt in sterkere mate voor meisjes dan voor jongens (28.7% <--> 13.4%). De gemiddelde leeftijd waarop men het ouderlijk huis heeft verlaten, varieert van 19.2 jaar voor de Utrechtse Controlegroep tot 18.3 voor de Weglopers, 13.6 voor de residentiële jongeren, 15.8 voor de thuisloze jongeren en 17.1 voor Leidse Vergelijkingsgroep. Wanneer we de thuisloze jongeren weer onderverdelen in thuislozen mét en zonder internaatsverleden dan blijkt dat de groep mét internaatsverleden gemiddeld 14.8 jaar was bij het verlaten van het ouderlijk huis en de groep zonder internaatsverleden 17.2. Deze verschillen zijn significant. Er zijn geen leeftijdsverschillen aangetoond tussen jongens en meisjes noch binnen de totale groep noch binnen de respectievelijke subgroepen.

De gegevens over de redenen waaróm zij uit huis zijn gegaan, zijn summier. De voorgegeven antwoorden werden door hoge percentages van alle groepen behalve de Utrechtse Controlegroep met 'anders' beantwoord. Van deze laatste groep noemde 3% werken als reden, 40% studeren, 36% samenwonen met vriend of vriendin en 4.5% trouwen. De overige groepen noemden vooral samenwonen met vriend of vriendin, met hier en daar een enkeling die uit huis ging om te studeren. Eén respondent uit de Leidse Vergelijkingsgroep noemde werken als reden.

Leidse groepen

De 'anders'-antwoorden zijn nader gecategoriseerd voor de residentiële en thuisloze jongeren. Voor wij tot weergave hiervan overgaan, geven wij eerst de antwoorden van deze groepen op de vraag op wat voor manier de betreffende respondenten het ouderlijk huis hebben verlaten. Hieronder een overzicht van de percentages uitgesplitst naar groep en sekse.

Ruim 35% van de residentiële jongens verlaat het ouderlijk huis zonder problemen. De meisjes blijken zowel meer weggelopen als uithuisgeplaatst te zijn. Bij de thuisloze jongeren zijn anderhalf keer zoveel meisjes als jongens weggelopen, terwijl jongens vaker uithuisgeplaatst zijn.

Tabel III-12 Hoe uit huis? (in percentages)

	R		Th	
	Man n=17	Vrouw n=18	Man n=69	Vrouw n=38
zonder problemen	35.3	5.6	5.8	5.3
weggelopen	5.9	22.2	40.6	60.5
weggestuurd	11.8	11.1	27.5	26.3
uithuisplaatsing	23.5	44.4	17.4	5.3
anders	23.5	16.7	8.7	2.6

Ten slotte - voor residentiële en thuisloze jongeren tezamen - de redenen waarom men meende het ouderlijk huis te moeten verlaten:

1 problemen met ouders over weglopen/sturen, overlijden, scheiding (16);
2 mishandeling, verwaarlozing, incest (10);
3 pedagogische onmacht moeder (4);
4 problemen van de jongere: adoptie, verslaving, gedragsproblemen, overspannenheid, agressie en zwangerschap (18);
5 schoolproblemen (3);
6 problemen over of met stiefouder (15);
7 ruzie over alles met iedereen (37);
8 verslaving ouders (6);
9 a-specifiek: weggelopen, weggestuurd, uithuisgeplaatst zonder nadere toelichting (29).

Een aantal jongeren is min of meer 'vrijwillig' uit huis gegaan. Hieronder zijn vier jongeren die vanwege het bereiken van de 18-jarige leeftijd het internaat moesten verlaten en op kamers zijn gaan wonen. Twee jongeren gingen het huis uit op advies van de hulpverlening en vijf besloten tot een vrijwillige tehuisplaatsing. Drie zeiden echt zonder problemen te zijn vertrokken.

Het zal inmiddels duidelijk zijn dat bij de thuisloze en residentiële jongeren de redenen voor het verlaten van het ouderlijk huis en de redenen voor weglopen en uithuisgeplaatst worden elkaar goeddeels overlappen.

Huidige situatie
We hebben gezien dat een deel van de respondenten niet meer thuis woont. Waar wonen ze dan wel? Van de residentiële jongeren blijkt naast de 62% die bij zijn ouders woont, 32% op kamers te wonen (geheel zelfstandig of begeleid). Vier jongeren wonen in pleeggezinnen. Meisjes wonen wat vaker op kamers dan jongens, die meer bij hun ouders wonen. Van de residentiële jongeren beschouwt 90% de huidige verblijfplaats als thuis. De gemiddelde verblijfsduur is ruim twee jaar.
Voor de thuisloze jongeren is de vraag naar de huidige verblijfplaats wat problematischer. Wij hebben gevraagd waar zij de nacht voorafgaand aan het interview hebben geslapen. Verreweg het hoogste percentage (43.5%) bleek de nacht te hebben doorgebracht in een passantenverblijf (34% van de jongeren werd daar ook geworven; zie hoofdstuk 2). Verder sliep 15% bij familie of vrienden, 11% in een jongerenpension en 10% in een crisiscentrum. Ruim 7% sliep buiten en eenzelfde percentage op zijn/haar kamer. Wat meer meisjes sliepen bij vrienden en wat meer jongens in een passantenverblijf of buiten. Ruim 80% zei de genoemde verblijfplaats als tijdelijk te beschouwen. De gemiddelde verblijfsduur was 29.6 dagen. De jongeren hadden gedurende de laatste drie maanden gemiddeld ruim zes verschillende slaapplaatsen gehad.
Als redenen waarom zij geen vaste woon- of verblijfplaats hadden, noemde 57% ruzie thuis; bijna 25% van de jongeren was uithuisgezet of had problemen met de huur; 18% gaf verslaving en/of criminaliteit als reden en ruim 9% het uiteenvallen van het gezin; 11% noemde als reden problemen thuis waaronder verslaving van de ouders, mishandeling of sexueel geweld. Drie jongeren kwamen net uit de gevangenis en vijf noemden als reden dat ze niet honkvast waren en vrijwillig uit huis waren gegaan. De verschillen tussen jongens en meisjes zijn niet groot. Voor meisjes is de reden vaker ruzie thuis en voor jongens vaker verslaving of criminaliteit. Dezelfde verschillen worden aangetroffen tussen de jongeren mét en de jongeren zonder internaatsverleden; de laatste groep noemt verslaving en criminaliteit vaker als reden dan de eerste groep (13% <--> 26%).
Ten slotte is de jongeren de vraag gesteld wanneer zij voor het laatst een vaste woon- of verblijfplaats hadden. Gemiddeld blijken de jongeren 16.52 maanden thuisloos te zijn. Hoewel meisjes gemiddeld vijf maanden langer zwerven dan jongens, is dit verschil niet significant. Wél significant is het verschil tussen de zwerfduur van jongeren mét en die zonder internaatsverleden. De eerste groep blijkt bijna twee keer zolang thuisloos te zijn als de tweede, respectievelijk 20.27 en 10.67 maanden ($t = 2.81$, $p < .01$). De leeftijd waarop zij thuisloos werden, is voor de hele groep gemiddeld 18,5 jaar, voor de jongens 19.24 en voor de meisjes 17.14 jaar ($t = 4.28$, $p < .001$).

3.1.2.6 Visie van de jongeren op het ouderlijk gezin
Het instrument gezinsklimaat valt uiteen in een schaal bestaande uit drie items die de gezinscohesie meet en drie losse items die vragen naar de mate waarin jongeren gezelligheid thuis zoeken, de frequentie waarmee zij hun ouders op de hoogte stellen van hun doen en laten en de wisselvalligheid van de regelgeving (zie ook hoofdstuk 2). Naast de cohesieschaal is de informatie die de drie losse items opleveren, voldoende interessant om vermeld te worden (zie tabel III-13).

Tabel III-13 Visie op gezin (gemiddelden)

	UC n=917		W n=36		R n=85		Th n=108		LV n=74		Man n=632		Vrouw n=573	
	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd
gezinscohesie	2.7	.62	2.4	.53	2.7	.78	2.6	.88	2.6	.77	2.6	.68	2.8	.65
gezelligheid	2.6	.68	2.1	.65	2.5	.87	2.0	.85	2.6	.72	2.4	.71	2.6	.75
inconsequentie	1.5	.71	1.8	.86	1.8	.97	2.4	1.3	1.7	.96	1.7	.89	1.5	.79
communicatie	3.2	.76	2.6	.99	2.8	1.2	2.3	1.3	2.9	1.0	2.8	.94	3.3	.82

De Utrechtse Controlegroep en de residentiële jongeren hebben binnen het gezin een grotere samenhang ervaren dan de Weglopers ($F(4,1207) = 3.19$, $p < .01$)). De verschillen van deze twee groepen met de thuisloze jongeren en de Leidse Vergelijkingsgroep zijn niet significant. Anders ligt het met de drie losse items. De Utrechtse Controlegroep, de residentiële jongeren en de Leidse Vergelijkingsgroep zochten gezelligheid vooral thuis; dit gold in veel mindere mate voor de Weglopers en Thuislozen ($F(4,1213) = 19.2$, $p < .001$)). De communicatie met de ouders in de zin van het op de hoogte stellen van de ouders van het komen en gaan was in de Utrechtse Controlegroep beter en bij de thuisloze jongeren slechter dan in de andere groepen ($F(4,1213) = 36.5$, $p < .001$)). Precies het omgekeerde speelt zich af met betrekking tot de regelgeving: in de groep thuisloze jongeren veranderden de regels meer en in de Utrechtse Controlegroep minder dan in de andere groepen ($F(4,1214) = 29.5$, $p < .001$)). Behalve de groepsverschillen zijn er ook seksegebonden verschillen: meisjes zeggen een grotere gezinscohesie te hebben ervaren dan jongens ($p < .001$). Verder zochten zij de gezelligheid meer thuis ($p < .001$), stelden hun ouders vaker op de hoogte van hun komen en gaan ($p < .001$), maar zagen de regelgeving als minder inconsequent dan jongens ($p < .001$). Voorts zijn er nog samenhangen gevonden met andere achtergrondsvariabelen. Zo blijkt het aantal verschillende opvoedingssituaties die de jongere heeft meegemaakt, negatief te correleren met de mate waarin de gezelligheid binnen het gezin wordt gezocht ($r = -.19$, $p < .001$) en de kwaliteit van de communicatie ($r = -.25$, $p < .001$), terwijl de leeftijd waarop de jongere voor het eerst gescheiden werd van een belangrijke gehechtheidsfiguur daar positief mee samenhangt (resp. $r = .11$, $p < .001$ en $r = .17$, $p < .001$). In relatie tot de regelgeving blijkt dat, hoe meer verschillende opvoedingssituaties een jongere heeft meegemaakt en hoe vroeger dat proces in gang is gezet, des te meer hij/zij de regelgeving binnen het gezin als inconsequent ervaart (resp. $r = .24$, $p < .001$ en $r = -.19$, $p < .001$). Geen van deze achtergrondvariabelen vertoont samenhang met de gezinscohesie. Ten slotte blijken jongeren met gescheiden ouders op al deze gezinsvariabelen significant te verschillen van jongeren wier ouders niet gescheiden zijn: naar hun mening was er binnen het gezin minder samenhang, minder gezelligheid, minder communicatie en grotere inconsequentie in de regelgeving ($p < .05$ - $p < .001$). Hetzelfde patroon doet zich voor bij wel en niet weggelopen jongeren.

Samenvatting
In de volgende tabel geven wij een overzicht van de relatieve positie van de vijf groepen en de twee subgroepen thuisloze jongeren op de belangrijkste demografische en gezinsvariabelen.

Tabel III-14 Demografische variabelen

	UC	W	R	Th	LV	Th-1	Th-2
sociale klasse vader	+	±	-	-	-	-	-
sociale klasse moeder	+	+	-	-	-	-	-
Gezinsvariabelen							
Gescheiden ouders	--	±	±	++	±	++	+
aantal opvoedingssituaties	--	-	++	++	±	++	+
leeftijd 1e separatie	++	+	--	--	±	--	-
weglopen	--	++	±	++	-	++	++
gezinscohesie	+	-	+	±	±	±	±

-- zeer laag - laag ± gemiddeld + hoog ++ zeer hoog

Uit deze tabel valt af te lezen dat voor de Utrechtse Controlegroep de omstandigheden waarin ze zijn opgegroeid het gunstigst waren en voor de thuisloze jongeren het ongunstigst. De residentiële jongeren wijken alleen af van de thuisloze jongeren in het lagere percentage gescheiden ouders en de grotere gezinscohesie. Uitgaande van de representativiteit van de Utrechtse Controlegroep komt uit deze tabel ook naar voren dat Leidse Vergelijkingsgroep inderdaad als een vergelijkingsgroep gezien moet worden. De beoogde matching met de groep thuisloze jongeren lijkt redelijk geslaagd.

3.2 School en werk

3.2.1 School

In de literatuur over thuisloze jongeren wordt veel nadruk gelegd op hun lage opleidingsniveau en geringe deelname aan de arbeidsmarkt. Dit zou een ernstige beperking van hun toekomstperspectieven betekenen. Hier onze bevindingen.
Met betrekking tot school en opleiding zijn aan de respondenten vragen gesteld over het soort lager onderwijs dat ze gevolgd hebben, hoe lang ze over de lagere school gedaan hebben, naar welk vervolgonderwijs ze gegaan zijn, wat het hoogst bereikte opleidingsniveau is, waarom ze eventueel gestopt zijn met de laatst gevolgde opleiding, of ze weleens gespijbeld hebben, en zo ja, wanneer voor het eerst, of ze nu een (dag)opleiding volgen, en zo ja, welke en zo nee, waarom niet. We onderscheiden weer naar groepen en waar relevant naar geslacht.

Basisonderwijs: gewoon of speciaal

De eerste vraag betrof het soort basisonderwijs dat de jongeren gevolgd hebben. Uit de tabel blijkt dat van de Residentiëlen en Thuislozen het percentage jongeren dat speciaal basisonderwijs heeft gevolgd, ongeveer zeven maal zo hoog is als bij de Utrechtse Controlegroep en de Weglopers. Vergelijking van de thuisloze jongeren mét en de thuisloze jongeren zonder internaatsverleden laat zien dat het percentage jongeren dat het speciaal onderwijs bezocht heeft onder thuisloze jongeren mét een internaatsverleden bijna twee maal zo hoog is als onder jongeren zonder internaatsverleden.

Tabel III-15 Basisonderwijs (in percentages)

	UC n=1137	W n=55	R n=85	Th n=107	LV n=76	Th-1 n=65	Th-2 n=43
gewoon	96.0	94.5	64.7	66.4	84.2	57.8	79.1
speciaal	4.0	5.5	35.3	32.7	14.5	40.6	20.9

Uitgesplitst naar jongens en meisjes doemt een bekend patroon op: het percentage jongens dat speciaal onderwijs heeft genoten, is anderhalf tot drie maal zo hoog als dat van de meisjes (Luttenberg en Meijnen, 1985; Tavecchio, 1990). Het percentage thuisloze-meisjes-zonder- internaatsverleden is zeer laag vergeleken met dat van thuisloze-meisjes-mét-internaatsverleden en ligt op hetzelfde niveau als bij de Utrechtse Controlegroep, de Weglopers en de Leidse Vergelijkingsgroep.

Tabel III-16 Speciaal onderwijs (in percentages)

	UC	W	R	Th	LV	Th-1	Th-2
jongens	n=511	n=24	n=50	n=70	n=44	n=46	n=22
	4.9	8.7	44	42.6	22.8	45.6	36.3
meisjes	n=644	n=34	n=35	n=38	n=32	n=17	n=21
	3.2	3.1	22.8	15.8	3.1	29.4	4.8

Duur basisonderwijs

Het gemiddelde aantal jaren dat men lager onderwijs heeft gevolgd, is voor de gehele groep (n=1497) 6.37 (sd .79). De thuisloze jongeren lijken gemiddeld het minste tijd besteed te hebben aan de lagere school: bijna 10% zegt vijf jaar of minder op de lagere school geweest te zijn. Voor de residentiële jongeren is dit 2.4%, voor de andere groepen vrijwel nihil. Ongeveer 25% van de respondenten heeft méér dan zes jaar nodig gehad om het basisonderwijs te voltooien. Dit geldt voor ruim 33% van de residentiële jongeren. Er blijken geen verschillen te zijn tussen jongens en meisjes in dit opzicht.

Vervolgonderwijs

De vraag naar het soort middelbaar onderwijs waar men op terecht is gekomen had

17 antwoordcategorieën. Voor de overzichtelijkheid hebben wij deze samengevoegd tot vier groepen:

1 voorbereidend en lager beroepsonderwijs en voortgezet speciaal onderwijs;
2 middelbaar algemeen vormend onderwijs;
3 hoger algemeen vormend onderwijs;
4 voorbereidend wetenschappelijk onderwijs.

Hierbij moet de aantekening gemaakt worden dat de categorie 'voortgezet speciaal onderwijs' ontbrak in de Utrechtse vragenlijst.

Ongeveer 20% van de Utrechtse Controlegroep en de Weglopers begon zijn middelbare schoolleven op vbo/lbo-niveau. Van de residentiële jongeren, de Thuislozen en de Leidse Vergelijkingsgroep was dit respectievelijk 59.5%, 54.4% en 42.3%. Naar opleidingen op middelbaar niveau ging ongeveer 33% van de Weglopers, Residentiëlen en Thuislozen en ruim 40% van de Utrechtse Controle- en Leidse Vergelijkingsgroep. Ruim 33% van de Utrechtse Controlegroep en de Weglopers bezocht hoger algemeen vormend onderwijs tegenover respectievelijk 8.3%, 9.7% en 16.9% van Residentiëlen, Thuislozen en de Leidse Vergelijkingsgroep. Tot slot ging 7.6% van de Utrechtse Controlegroep en 10.7% van de Weglopers naar opleidingen op VWO-niveau. Voor de residentiële jongeren, Thuislozen en de Leidse Vergelijkingsgroep zijn deze percentages respectievelijk 1.2, 4.9 en 0. Vergeleken met het soort school dat de ouders graag gezien hadden voor hun kind en het advies van de lagere school blijkt er een discrepantie te bestaan tussen wens en werkelijkheid en tussen advies en praktijk: door de bank genomen komen de respondenten op een lager schooltype terecht dan gewenst c.q. geadviseerd.

Hoogst gevolgde opleiding

Belangrijker dan het beginpunt van de middelbareschoolcarrière is het (voorlopige) eindpunt ervan: wat is hoogste opleiding die de respondenten gevolgd hebben. Evenals hierboven hebben we een indeling gemaakt in vier categorieën:

1 laag: basisschool, VBO/LBO, streekschool, VSO;
2 middelbaar: MAVO, (K)MBO;
3 hoger voorbereidend: HAVO, VWO;
4 hoog: HBO, WO.

De Utrechtse groepen hebben beduidend meer hoger voorbereidend en hoog onderwijs gevolgd dan de Leidse groepen, die voor meer dan de helft op het lage onderwijsniveau zijn blijven steken. Voor alle groepen geldt dat de meisjes een hoger onderwijsniveau hebben bereikt dan de jongens. Het gaat in deze tabel om het hoogst *gevolgde* opleidingsniveau. Dit is niet noodzakelijkerwijs het hoogst *voltooide* opleidingsniveau (zie tabel III-17).

De tabel in de bijlage (3.6.2) laat zien dat voor de helft van de residentiële jongeren en de Leidse Vergelijkingsgroep en voor tweederde van de thuisloze jongeren de basisschool de hoogst voltooide opleiding is. Voor residentiële en thuisloze jongeren geldt dat het niveau van het voltooide onderwijs bij meisjes wat lager ligt dan bij jongens. Zo heeft ruim driekwart van de thuisloze meisjes als hoogst voltooide opleiding

de basischool, tegenover 60% van de thuisloze jongens. In de Leidse Vergelijkingsgroep daarentegen hebben de meisjes wat meer opleiding dan de jongens.

Tabel III-17 Hoogste opleidingsniveau (in percentages)

	UC n=1170	W n=58	R n=82	Th n=107	LV n=74
laag	12.1	19.0	53.7	63.6	45.9
middelbaar	42.6	36.2	43.9	29.9	40.5
hoger voorbereidend	22.4	27.6	1.2	5.6	6.8
hoog	22.9	17.2	1.2	.9	6.8

Reden voortijdige schoolverlating Leidse groepen

Aan de betreffende respondenten van de Leidse groepen is de vraag gesteld waarom zij hun laatste opleiding hadden afgebroken. De voorgegeven antwoorden bleken nauwelijks te voldoen: driekwart van de residentiële jongeren en ruim de helft van de thuisloze jongeren noemden andere dan de door ons gecategoriseerde redenen. Over de Leidse Vergelijkings groep rapporteren we niet omdat het slechts vier respondenten betreft. De vier categorieën die het vaakst genoemd zijn door residentiële jongeren zijn:

- 41% had geen zin meer
- 19% noemt externe factoren als b.v. verhuizing, uithuisplaatsing, afstand
- 14% noemt schoolfactoren: de school beviel niet, de respondent werd gepest of had disciplineproblemen
- 14% kon gaan werken of wilde geld verdienen.

Verder werden nog genoemd leerproblemen (11%), weggelopen of -gestuurd zijn (11%) en persoonlijke problemen (8%).

Van de thuisloze jongeren noemt 28% geen zin als reden; verder worden genoemd weglopen/-sturen (25%), externe factoren (14%), persoonlijke problemen (13%), werk (12%), schoolfactoren (7%), zwerven of verslaving (7%) en leerproblemen (5%).

Spijbelen

Van de 1497 respondenten heeft ruim de helft (n = 771) ooit gespijbeld.

Uitgesplitst blijkt de Utrechtse Controlegroep voor 43.5% te bestaan uit spijbelaars, Weglopers voor 74%, residentiële jongeren voor 84.7%, de thuisloze jongeren voor 91.7% en de Leidse Vergelijkingsgroep voor 72.4%. Alleen in de groep Weglopers en de Leidse Vergelijkingsgroep spijbelen meer jongens dan meisjes. In de andere groepen zijn de percentages ongeveer gelijk.

De gemiddelde leeftijd waarop men voor het eerst spijbelt, varieert van ruim 12.39 en 12.62 voor de residentiële jongeren en thuisloze jongeren tot 15.4 voor de Utrechtse Controlegroep. Voor de Weglopers en de Leidse Vergelijkingsgroep zijn die gemiddelden respectievelijk 14.65 en 13.17.

($F(4,766) = 54.95$, $p < .001$). Alleen in de Utrechtse Controlegroep is het leeftijdsverschil tussen jongens en meisjes significant: de meisjes zijn gemiddeld ouder

bij hun eerste spijbelescapade ($t = -3.26$, $p < .001$). De spreiding ligt tussen 5 (residentiële en thuisloze jongeren) en 23 jaar (Utrechtse Controlegroep en Weglopers). Interessant is het verschil tussen de groepen in percentages jongeren die al vóór het twaalfde jaar begonnen met spijbelen.

Tabel III-18 Spijbelen vóór het twaalfde jaar (in percentages)

UC n=504	W n=43	R n=72	Th n=98	LV n=54	Th-1 n=58	Th-2 n=40	Man n=402	Vrouw n=369
4.2	9.3	25	26.5	9.3	34.5	15	13.4	5.4

Een kruistabel wijst uit dat er in ieder geval in deze steekproef een relatie bestaat tussen spijbelen en weglopen ($X^2(1,1496) = 144,79$, $p < .001$): van de 232 jongeren die ooit wegliepen, hebben 204 (88%) wel eens gespijbeld. Bij het ontbreken van een relatie zou dit percentage 52 geweest moeten zijn. Omgekeerd is het aantal jongeren dat ooit heeft gespijbeld, maar nooit is weggelopen, kleiner dan verwacht bij onafhankelijkheid van de variabelen. Verder blijkt er ook een relatie tussen de leeftijd waarop men begon te spijbelen en de leeftijd waarop men het eerst wegliep ($n = 189$; $r = .39$, $p < .001$).

Onderwijs nu

Wat betreft het volgen van (dag)onderwijs ten tijde van de afname van het interview blijken er grote verschillen te bestaan tussen de groepen.

Van de Utrechtse Controlegroep en de Weglopers volgen respectievelijk 66 en 57% onderwijs. De residentiële jongeren zitten daar iets onder met 44.7%. Van de Leidse Vergelijkingsgroep zegt 92% van de jongeren een opleiding te volgen. Dit percentage bedraagt bij de thuisloze jongeren 11% dus niet meer dan 12 van de 108 thuisloze jongeren volgen een of andere vorm van onderwijs. Tussen jongens en meisjes komen geen duidelijke verschillen voor. Het niveau van onderwijs dat gevolgd wordt, ligt voor de Utrechtse Controlegroep en de Weglopers wat hoger dan voor de overige groepen. Middelbaar beroepsonderwijs is de onderwijsvorm die over alle groepen heen het meest bezocht wordt, gevolgd door hbo bij de Utrechtse Controlegroep en de Weglopers en lbo bij residentiële en thuisloze jongeren en de Leidse Vergelijkingsgroep. Van de thuisloze jongeren volgen twee een opleiding op lbo niveau, één doet de havo, twee mbo, één vso en twee kmbo, terwijl vijf jongeren een vorm van schakelonderwijs volgen, waarbij jongeren die het reguliere onderwijs voortijdig verlieten, voorbereid worden op een vervolgopleiding. Bij de Leidse Vergelijkingsgroep volgt 43% van de jongeren deze vorm van onderwijs.

Schoolverzuim Leidse groepen

Aan de Leidse groepen is ten slotte nog gevraagd waarom zij op dit moment geen opleiding volgen. Zoals eerder bij de vraag naar het waarom van schooluitval, bleken de voorgegeven antwoordcategorieën niet te voldoen. Een analyse van de 'anders'-antwoorden geeft het volgende resultaat (over de Leidse Vergelijkingsgroep wordt niet gerapporteerd aangezien slechts zes respondenten uit deze groep niet naar school gaan).

Ruim eenderde van de residentiële en 13% van de thuisloze jongeren hebben gewoon geen zin meer om naar school te gaan. Van de thuisloze jongeren ziet 36% zijn/haar huidige leefstijl (geen vaste woonplek, verslaving, recent ontslag uit de gevangenis) als een onoverkomelijk probleem en wil eerst orde op zaken stellen. Dit argument wordt door twee residentiële jongeren genoemd. Voor bijna 30% van de residentiële en 17% van de thuisloze jongeren vormen bijkomende aspecten als het ontbreken van voldoende financiën, combinatie met werk en/of de zorg voor kinderen het probleem. Respectievelijk 13% van de residentiële jongeren en 18% van de thuisloze jongeren zeggen zich wel al voor te bereiden op een eventuele terugkeer naar school door het volgen van een cursus en door het zich beraden over de te volgen opleiding. Ten slotte voert een kleine 10% van beide groepen aan dat zij onlangs gestopt is met een opleiding, omdat het door persoonlijke problemen of anderszins niet lukte.

3.2.2 Werk

Arbeidsverleden Leidse groepen

Aan de niet-werkende respondenten van de Leidse groepen is de vraag gesteld hoe lang geleden zij een betaalde baan hadden. Voor de 30 niet-werkers onder de residentiële jongeren blijkt dit gemiddeld 6.8 maanden geleden te zijn, voor die van de thuisloze jongeren (n = 77) 13 maanden en voor die uit Leidse Vergelijkingsgroep (n = 11) 4.4 maanden ($F(2,115) = 3.46$, $p < .05$). Er zijn geen verschillen tussen jongens en meisjes.

Als redenen waarom het werk werd beëindigd, noemde bijna de helft van de respondenten het feit dat het ging om tijdelijk werk. Van de residentiële jongeren kreeg 7% en van de thuisloze jongeren kreeg 28% ontslag - bij de thuisloze jongeren procentueel driemaal zoveel jongens als meisjes. Ongeveer een vijfde van de respondenten nam zelf ontslag - van de residentiële en thuisloze jongeren procentueel twee keer zoveel meisjes als jongens. Het fenomeen 'handtastelijke werkgevers' was daar niet geheel vreemd aan.

Huidige arbeidssituatie

In tabel III-19 wordt een overzicht gegeven van de percentages jongeren die betaalde arbeid verrichten, werkloos dan wel werkzoekend zijn of in de WAO zitten. Ter vergelijking zijn de percentages toegevoegd van de respondenten die enige vorm van onderwijs genieten.

Er zijn niet veel verschillen aangetroffen tussen jongens en meisjes. Van de residentiële jongeren en de Leidse Vergelijkingsgroep werken jongens vaker dan meisjes. Van de thuisloze jongeren zijn jongens juist meer werkloos/werkzoekend dan meisjes, die op hun beurt weer iets vaker een opleiding volgen. Een vergelijking tussen de thuisloze jongeren mét en zonder internaatsverleden laat zien dat de laatste groep minder vaak werkt, meer werklozen telt, vaker een opleiding volgt en procentueel de helft aan WAO-ers heeft (14% <-> 7%).

Tabel III-19 Arbeidssituatie (in percentages)

	UC n=1170	W n=58	R n=85	Th n=108	LV n=76
betaald werk	55.7	56.9	50.6	12	53.9
werkloos/werkzoekend	4.5	8.6	30.6	67.6	3.9
WAO	0.1	1.7	3.5	11.1	0.0
studie/school	69.2	60.3	44.7	14.8	92.1

Redenen werkloosheid Leidse groepen

Aan de betreffende respondenten van de Residentiëlen en Thuislozen is gevraagd naar de reden van hun werkloosheid. De antwoorden kunnen als volgt worden ingedeeld:

Tabel III-20 Redenen werkloosheid (in percentages)

	R n=43	Th n=95
ziekte	0.0	8.4
weet geen werk te vinden	4.7	14.7
van plan werk te zoeken	20.9	20.0
bezig met opleiding	47.0	13.7
zorg voor kind	0.2	0.5
dakloos	0.0	16.8
verslaving	0.0	3.0
eerst problemen oplossen	28.0	9.4

Bronnen van inkomen

Een vraag die direct in verband staat met de arbeidssituatie is die naar het inkomen. Over welke inkomensbronnen beschikt men; uit welke bron ontvangt men het meeste geld en over hoeveel geld kunnen de respondenten gewoonlijk beschikken. Om een goed overzicht te krijgen hebben we in de volgende tabellen de inkomensbronnen onderverdeeld in wettig en onwettig (tabel III-21, resp. III-22), waarbij moet worden opgemerkt dat bij de Utrechtse groepen niet expliciet gevraagd is naar onwettige inkomsten. Van de Leidse Vergelijkingsgroep ontbreken gegevens met betrekking tot dit onderwerp.

Tabel III-21 Wettige bronnen van inkomen (in percentages)

	UC n=1170	W n=58	R n=85	Th n=108
arbeid	62.8	69.2	54.1	13.9
sociale voorzieningen	3.9	9.6	29.5	67.5
studiefinanciering/kindbijslag	48.1	38.5	16.5	6.5
familie	35.8	32.7	35.5	12.0
partner/vrienden	5.9	-----	8.2	35.2

Over het algemeen zijn er weinig verschillen tussen jongens en meisjes. Wel zijn er iets meer meisjes dan jongens afhankelijk van een vorm van sociale voorziening (Weglopers en Residentiëlen), van de familie (Residentiëlen) of van partner en vrienden (Residentiëlen en Thuislozen).
De onwettige bronnen van inkomen kunnen als volgt ingedeeld worden:

Tabel III-22 Onwettige bronnen van inkomen (in percentages)

	R n=85	Th n=108
dealen	2.4	13.9
prostitutie	0.0	2.8
stelen, afpersen	0.0	34.3
handelen, husselen en 'lenen'	7.1	58.1
bedelen	1.2	4.6

Hoewel zeker bij de thuisloze jongeren de percentages criminele gedragingen hoog lijken, moet daar direct aan toegevoegd worden dat deze op het conto komen van een beperkte groep. Van de residentiële jongeren blijken vier jongens en één meisje hun inkomen op de beschreven manier aan te vullen. Zij vormen 6% van de totale groep. Bij de thuisloze jongeren is dit 50%: 38 jongens en 15 meisjes. Jongens dealen, stelen en handelen meer dan meisjes. Prostitutie als bron van inkomsten wordt door drie meisje gemeld.
Aan de respondenten is ook nog gevraagd welke hun belangrijkste inkomstenbron is. Hier volgt een overzicht (zie tabel III-23).

Over de totale steekproef genomen blijken jongens hun inkomen wat vaker te ontlenen aan betaalde arbeid dan meisjes en zich ook vaker te bedienen van illegale inkomstenbronnen. Meisjes steunen sterker op studiefinanciering, partner en vrienden. Een vergelijking van thuisloze jongeren mét en thuisloze jongeren zonder internaatsverleden laat zien dat de laatste groep minder gebruik maakt van sociale voorzieningen en meer van partner en vrienden.

Tabel III-23 Voornaamste inkomstenbron (in percentages)

	UC n=1170	W n=58	R n=85	Th n=108
arbeid	50.4	57.7	48.8	10.7
sociale voorzieningen	3.3	9.6	23.2	48.5
studiefinanciering/kinderbijslag	33.3	23.1	8.5	2.9
familie	13.1	9.6	17.1	2.9
partner/vrienden	0.0	0.0	0.0	7.8
onwettig	0.0	0.0	2.4	27.2

Het gemiddelde inkomen van de residentiële en thuisloze jongeren ligt tussen de 150 en 230 gulden per week. De residentiële jongens zijn het beste uit: slechts 38% van hen heeft een inkomen beneden de inkomensgrens van 150 gulden per week. De thuisloze meisjes hebben het minst te besteden: ruim 60% zit beneden deze grens.

Samenvatting

De volgende tabel geeft de relatieve positie weer van de vijf onderzoeksgroepen en de twee subgroepen thuisloze jongeren op de belangrijkste school- en werkvariabelen.

Tabel III-24 School en werk

	UC	W	R	Th	LV	Th-1	Th-2
speciaal onderwijs	--	--	++	++	±	++	±
spijbelen	-	±	+	+	±	+	+
hoogst gevolgde opleidingsniveau	++	++	--	--	-	--	--
onderwijs nu	+	±	±	--	++	--	--
deelname aan arbeidsproces	+	+	+	-	+	--	--

-- zeer laag - laag ± gemiddeld + hoog ++ zeer hoog

De Utrechtse Controlegroep heeft weer in alle opzichten de gunstigste scores: weinig respondenten hebben het speciaal onderwijs gevolgd, het aantal spijbelaars is beperkt, men heeft een goede scholing en een redelijk percentage neemt deel aan het arbeidsproces. De groep thuisloze jongeren steekt hier schril tegen af. De residentiële jongeren verschillen van de thuisloze groep alleen wat betreft huidige deelname aan onderwijs en arbeidsproces. De Weglopers onderscheiden zich van de Utrechtse Controlegroep vooral door meer spijbelgedrag. Van de Leidse Vergelijkingsgroep volgt een hoog percentage jongeren onderwijs. Wat betreft de overige variabelen neemt

deze groep een middenpositie in tussen de Utrechtse groepen enerzijds, en de residentiële en thuisloze jongeren anderzijds.

3.3 Gehechtheid

Een goede gehechtheidskwaliteit berust op twee pijlers: het ontbreken van langdurige en/of herhaalde scheidings- of verlieservaringen op jonge leeftijd en een voldoende beschikbaarheid van de belangrijke volwassenen (Bowlby, 1969, 1973). Het Parental Bonding Instrument meet de responsiviteit van de ouders zoals ervaren door hun kinderen. De Separation Anxiety Test geeft een indruk van de weerslag van verlieservaringen en is alleen afgenomen bij de Leidse groepen. Ten slotte geeft het instrument Gehechtheidstijlen een indruk van de huidige gehechtheidskwaliteit van de respondenten zoals door henzelf aangegeven.

Parental Bonding Instrument
Zoals in hoofdstuk 2 beschreven meet het Parental Bonding Instrument door middel van 25 vragen de door de jongeren ervaren warmte en controle van zowel de vader als de moeder. In dit onderzoek is een ingekorte versie gebruikt bestaande uit 20 vragen. De lijst levert voor iedere ouder een zorg- en een controleschaal op. Uitgesplitst naar de vijf groepen worden de resultaten gepresenteerd in zie tabel III-25.

De verschillen zijn evident. De thuisloze jongeren zeggen significant minder zorg en warmte van de vader te hebben ervaren dan de respondenten van alle andere groepen. Ook de Weglopers en Residentiëlen rapporteren, vergeleken met Utrechtse Controlegroep en de Leidse Vergelijkingsgroep, minder vaderlijke warmte. Met de ervaren zorg van de moeder is het niet beter gesteld: de thuisloze jongeren zeggen verreweg de minste zorg van hun moeder te hebben ervaren. Ook op de tweede belangrijke opvoedingsdimensie, de mate waarin de jongere de ouder als (over)beschermend of controlerend ervaart, wordt een soortgelijk resultaat gevonden: de thuisloze jongeren voelen zich veel meer gecontroleerd door hun ouders dan de overige respondenten. De volgorde van de vijf groepen op beide dimensies is bijna gelijk: de Utrechtse Controlegroep heeft de gunstigste scores, gevolgd door de Leidse Vergelijkingsgroep, de Weglopers en de Residentiëlen; de groep thuisloze jongeren heeft telkens de negatiefste scores. Over de totale steekproef gerekend ervaren meisjes zowel meer zorg van beide ouders als meer controle door de vader. Jongens voelen zich over het algemeen evenzeer gecontroleerd door hun moeder als meisjes. Tussen de thuisloze jongeren mét en die zonder tehuisverleden zijn geen verschillen aangetroffen op de beide dimensies.

Tabel III-25 Responsiviteit van de ouders, scores op de PBI (gemiddelden)

		zorg vader	zorg moeder	controle vader	controle moeder
UC	mean	22.32	25.52	7.29	6.81
n=1170	sd	5.88	4.05	4.48	4.41
W	mean	16.87	20.99	10.48	9.37
n=58	sd	7.48	7.49	6.63	6.03
R	mean	17.41	20.48	10.41	10.31
n=85	sd	9.16	8.37	7.38	7.68
Th	mean	12.44	16.22	13.73	14.30
n=108	sd	9.99	9.15	7.81	8.69
LV	mean	19.75	25.10	8.71	6.83
n=76	sd	7.77	6.40	5.85	5.18
Toets	F	64.04	98.18	43.26	59.18
	p	< .001	< .001	< .001	< .001

Is er verschil in de mate waarin vaders en moeders als warm en zorgzaam of controlerend worden ervaren? Over de gehele steekproef gemeten worden moeders als warmer en zorgzamer ervaren dan vaders ($t = -19.03$, $p < .001$) en vaders als controlerender dan moeders ($t = 3.56$, $p < .001$). Dit patroon gaat evenwel niet op voor alle groepen afzonderlijk. Met name de thuisloze jongeren met een internaatsverleden wijken af - niet alleen omdat zij minder zorg en meer controle zeggen te hebben ervaren dan de andere groepen, maar ook omdat zij geen verschil zien tussen hun ouders op deze dimensies.
Op grond van de hierboven omschreven opvoedingsdimensies zorg en controle kunnen vijf opvoedingsstijlen onderscheiden worden:
optimal parenting: veel zorg - weinig controle
affectionate constraint: veel zorg - veel controle
neglectful parenting: weinig zorg - weinig controle
affectionless control: weinig zorg - veel controle
Ouders die in de visie van hun kinderen op beide dimensies rond het gemiddelde scoren, vallen in de categorie '*normaal*' (zie ook hoofdstuk 2 en bijlage 2.2).
Tabel III-26 geeft een overzicht van de verdeling van deze opvoedingsstijlen over de groepen.

Wanneer we de opvoedingstijlen 'normaal' en 'optimal parenting' tezamen beschouwen als 'good enough parenting' en de drie overige categorieën tezamen als 'poor parenting', dan kan uit deze cijfers opgemaakt worden dat het percentage 'good enough' vaders over de groepen gestaag afneemt van ruim 90% in de Utrechtse

Controlegroep tot 51% bij de thuisloze jongeren. 'Good enough' moeders volgen hetzelfde patroon, zij het dat in bijna iedere groep de moeder hoger gewaardeerd wordt dan de vader. Voor de thuisloze jongeren mét en de thuisloze jongeren zonder internaatsverleden bedraagt dit verschil zelfs 20%. Uit een chi-kwadraat-toets blijkt dat in bijna alle groepen de classificatie van de vader samenhangt met die van de moeder. Alleen bij de thuisloze jongeren is dit niet het geval, vermoedelijk als gevolg van een gelijkmatiger verdeling over de categorieën.

Tabel III-26 Opvoedingsstijlen (in percentages)

	UC n=1170	W n=58	R n=85	Th n=108	LV n=76	Th-1 n=65	Th-2 n=43	Man n=714	Vrouw n=783
Vaders									
normaal	29.3	41.4	37.6	32.4	36.8	33.8	30.2	32.2	29.6
optimalparenting	63.3	31.0	36.5	18.5	46.1	18.5	18.6	54.2	58.5
affectionateconstraint	.9	1.7	3.5	4.6	1.3	3.1	7.0	1.0	1.8
neglectfulparenting	3.4	8.6	9.4	12.0	9.2	10.8	14.0	5.6	4.2
affectionlesscontrol	3.0	7.2	12.9	32.4	6.6	33.8	30.2	7.0	5.9
Moeders									
normaal	18.6	34.5	27.1	33.3	19.7	27.7	41.9	22.1	19.7
optimalparenting	77.4	48.3	48.2	26.9	71.1	24.6	30.2	70.3	70.9
affectionateconstraint	2.4	3.4	7.1	5.6	2.6	7.7	2.3	2.8	3.1
neglectfulparenting	.7	3.4	5.9	4.6	2.6	6.2	2.3	1.3	1.7
affectionlesscontrol	.9	10.3	11.8	29.6	3.9	33.8	23.3	3.5	4.7

Ten slotte kunnen we nog een indeling maken van respondenten van wie beide ouders als 'good enough' geclassificeerd kunnen worden en respondenten met minstens één ouder in de categorie 'poor parenting'. Een verfijndere indeling in vier categorieën: beide ouders 'good enough', 'good enough' vader + 'poor' moeder, 'poor' vader + 'good enough' moeder en beide ouders 'poor'; of in drie categorieën, waarbij de tweede categorie bestond uit een 'good enough' en een 'poor' ouder, bleek in analyses weinig extra inzichten op te leveren. Het breekpunt lijkt te liggen tussen twee 'good enough' ouders aan de ene kant en één 'poor' ouder anderzijds. De cijfers in tabel III-27 maken de situatie duidelijk.

Tabel III-27 Parenting (in percentages)

	UC n=1170	W n=58	R n=85	Th n=108	LV n=76
goodenough	89.1	65.5	61.2	29.6	80.3
poor	10.9	34.5	38.8	70.4	19.7

Zelfs in vergelijking met de toch ook niet probleemloze Weglopers en Residentiëlen blijkt een hoog percentage thuisloze jongeren één of beide ouders als onder de maat te beschouwen.

Samenhangen
Hoe meer verschillende opvoedingssituaties de jongere heeft ervaren en hoe jonger hij/zij was bij het verlaten van het eerste opvoedingsmilieu, hoe minder zorg en meer controle hij zegt te hebben ervaren (r varieert tussen -.40 en .30, $p < .001$). Ook blijken jongeren uit gebroken gezinnen hun ouders te ervaren als minder zorgzaam (resp. $t = -9.49$, $p < .001$ voor de vader en $t = -5.95$, $p < .001$ voor de moeder) en controlerender (resp. $t = 6.48$, $p < .001$ voor de vader en $t = 4.36$, $p < .001$ voor de moeder) dan jongeren met niet gescheiden ouders.

Separation Anxiety Test / Leidse groepen
De Separation Anxiety Test, alleen afgenomen bij de Leidse groepen, is ontwikkeld door Hansburg (1980) en beoogt de kwetsbaarheid voor scheidingservaringen te meten. De gevoeligheid van de respondent hiervoor wordt uitgedrukt in de gehechtheids-individuatiebalans. Deze geeft de verhouding weer tussen het aantal reacties dat nabijheidszoekend gedrag uitdrukt en het aantal reacties dat een streven naar onafhankelijkheid weergeeft. In deze balans wordt ook het verschil in reacties op dagelijkse en ernstige scheidings- situaties verdisconteerd. Dagelijkse scheidingssituaties laten meer individuatiegedrag toe, in ernstige scheidingssituaties overheersen de gehechtheidsreacties. Teveel individuatiegedrag beïnvloedt de balans negatief: een te groot zelfstandigheidstreven in ernstige scheidingssituaties kan duiden op een vorm van afweer. Een goed evenwicht tussen de beide dimensies wijst op een veilige gehechtheid. Als 'norm' geeft Hansburg een balanswaarde van 35 aan (mediaan). Wij geven hier zowel het gemiddelde als de mediaan weer.

Tabel III-28 Gehechtheids-individuatiebalans en mediane scores op SAT (gemiddelden)

	R n=85	Th n=108	LV n=76	Toets	p
mean	35.54	29.62	45.06	$F(2,266) = 7.03$	$< .001$
sd	29.58	29.20	22.21		
median	32.00	27.84	42.53	$\chi^2 = 13.67$	$< .001$

Uit de variantieanalyse blijkt dat de Leidse Vergelijkingsgroep over een significant betere gehechtheids-individuatiebalans beschikt dan de twee andere groepen. Ook

de mediaantoets geeft een duidelijk verschil aan tussen de drie groepen. Vergelijking tussen jongens en meisjes laat geen verschillen zien, noch bij de totaalgroep noch bij de verschillende subgroepen. Hetzelfde geldt voor de thuisloze jongeren mét en thuisloze jongeren zonder internaatsverleden.
Confrontatie met scheidingservaringen lokt ook reacties uit die erop gericht zijn zich binnen de situatie zo goed mogelijk staande te houden. Zoals ook bij de gehechtheids- en individuatieschalen hangen aantal en soort reactie samen met de ernst van de scheidingssituatie en met de mate waarin het individu in zijn ontwikkeling is geschaad door eerdere traumatische scheidingservaringen. Over het algemeen geldt hierbij dat, hoe eerder deze zijn opgetreden, hoe groter de beschadiging. Een overzicht van de reacties van de drie groepen op de acht reactiepatronen, onderverdeeld naar dagelijkse en ernstige scheidingssituaties staat in tabel III-29.
Het verschil in reactie op de ernst van de scheidingssituatie manifesteert zich in de omkering van de verhouding tussen het aantal reacties op de schaal gehechtheid en individuatie en een toename in de ernstige situatie van het aantal reacties op alle verdere schalen behalve op de schaal 'preoccupatie met zelfwaardering'. Hier is het aantal reacties minder.

Een vergelijking tussen de drie groepen laat enkele opvallende verschillen zien. Het verschil tussen gehechtheids- en individuatiereacties in dagelijkse scheidingssituaties is bij residentiële en thuisloze jongeren veel kleiner dan bij de Leidse Vergelijkingsgroep. Dit wijst op een grotere kwetsbaarheid voor scheidingservaringen bij deze groepen. Aan de andere kant tonen deze groepen bij ernstige scheidingen significant meer individuatie- reacties dan de Leidse Vergelijkingsgroep en lijken zich zo defensiever op te stellen. Terwijl de Leidse Vergelijkingsgroep meer angstreacties vertoont in ernstige scheidingssituaties (volgens Hansburg een correlaat van een goede balans), veroorzaken dreigende scheidingen bij de thuisloze jongeren een duidelijk verlies aan gevoel van eigenwaarde vergeleken met de twee andere groepen. Deze bevinding loopt parallel aan die van Hansburg zelf: de groep met de laagste gehechtheids-individuatiebalans manifesteert het grootste verlies aan gevoel van eigenwaarde (Hansburg, 1989).

Wanneer we jongens en meisjes met elkaar vergelijken (voor tabellen zie bijlage 3.7.1 en 3.7.2) dan blijken meisjes in dagelijkse scheidingssituaties meer gehechtheidsreacties ($p < .001$) en zowel in dagelijkse als in ernstige situaties meer angstreacties te tonen (resp. $p < .001$ en $p < .05$; zie ook Black, 1986 en Kolk, 1989). Jongens hebben in ernstige situaties hogere percentages individuatiereacties ($p < .001$) en in beide situaties meer vijandigheidsreacties (resp. $p < .001$ en $p < .05$). Zij lijken meer te lijden onder identiteitsverwarring ($p < .05$). Ook hun intellectueel functioneren is minder evenwichtig dan bij meisjes (dagelijkse situatie en ernstige situatie $p < .05$). Vergelijken we de thuisloze jongeren mét en de jongeren zonder internaatsverleden, dan valt op dat de eerste groep significant vijandiger is ($t = 2.50$, $p < .05$) en wat meer gevoel van eigenwaarde verliest ($t = 1.92$, p .058), terwijl de tweede groep vooral in ernstige scheidingssituaties meer angstreacties toont ($t = -.2.25$, $p < .05$).

In het haalbaarheidsonderzoek 'Affectieve verwaarlozing en thuisloosheid' (Leiden, 1991) is bij de thuisloze jongens een significant hoger aantal vijandigheidsreacties

aangetroffen dan bij de twee andere groepen. Dat dit resultaat in deze steekproef niet bevestigd wordt, lijkt vooral het gevolg van een verschil in scores van de respectievelijke controlegroepen. Het verschil in scheidingservaringen van deze groepen zou hierbij een rol kunnen spelen. Zo vond bij 23% van de Leidse Vergelijkingsgroep vóór het 10e jaar de eerste scheiding van een belangrijke gehechtheidsfiguur plaats en bij 86,5% vóór het 18e levensjaar. Bij de controlegroep van het haalbaarheidsonderzoek bedroegen deze percentages respectievelijk 7 en 21.4. Overigens blijkt dat gemeten met de Symptom Checklist de thuisloze jongens wel degelijk vijandiger zijn dan de jongens uit de twee andere groepen (zie pag. 82 in dit verslag).

Tabel III-29 Reacties op scheidingen per groep (aantallen)

	R n=85		Th n=108		LV n=76		F p (2,266)	
	mean	sd	mean	sd	mean	sd		
dagelijkse scheidingen								
gehechtheid	6.60	5.77	7.71	4.81	5.87	4.97	2.95	.0543[1]
individuatie	10.82	7.41	9.93	7.55	13.46	7.79	5.01	.0073[2]
vijandigheid	2.86	4.07	3.64	4.88	2.53	3.73	1.63	ns
angst	8.63	6.32	8.72	5.09	8.33	5.43	.111	ns
defensiviteit	6.50	5.83	6.86	5.15	5.95	4.82	.663	ns
zelfwaardering	4.66	4.84	5.09	3.74	5.38	4.20	.690	ns
verlies eigenwaarde	2.90	3.65	3.71	3.73	2.56	3.21	2.56	.079[3]
identiteitsverwarring	1.94	2.85	1.83	2.27	2.15	2.46	.361	ns
ernstige scheidingen								
gehechtheid	16.67	7.29	15.41	7.03	16.51	6.30	.967	ns
individuatie	6.23	5.28	6.28	5.10	4.02	3.97	5.75	.004[4]
vijandigheid	14.30	5.89	13.83	5.98	13.89	5.04	.178	ns
angst	8.39	5.66	9.21	5.17	10.21	4.76	2.43	.089[5]
defensiviteit	10.16	5.72	8.94	4.98	9.61	6.92	1.06	ns
zelfwaardering	1.82	3.09	2.72	3.30	2.10	2.76	2.18	ns
verlies eigenwaarde	8.98	4.61	10.05	5.89	8.39	4.59	2.48	.086[6]
identiteitsverwarring	4.78	3.46	4.95	3.16	5.36	3.98	.575	ns

1 = Th > LV
2 = LV > Th en R
3 = Th R en LV
4 = R en Th > LV
5 = LV > R
6 = Th > LV

Samenhangen

Ten slotte is het van belang na te gaan of het aantal scheidingservaringen en het tijdstip waarop deze voor het eerst zijn opgetreden, van invloed zijn op de gehechtheidskwaliteit zoals gedefinieerd door de SAT. Noch het aantal verschillende opvoedingssituaties, noch de leeftijd van de respondent toen hij zijn eerste opvoedingsmilieu verliet, hangen samen met de balans. Wel zijn er lage, maar significante correlaties gevonden met enkele deelschalen. Zo blijkt het aantal opvoedingssituaties op twee manieren samen te hangen met het aantal individuatiereacties en wel negatief in dagelijkse situaties en positief in ernstige situaties. Dit betekent dat een toenemend aantal opvoedingssituaties een belemmering vormt voor het normaal functioneren binnen scheidingssituaties. Ook laat een toename van het aantal opvoedingssituaties een toename zien van de vijandigheidsgevoelens en het verlies van eigenwaarde in dagelijkse situaties. Ongeveer gelijke relaties worden gevonden met de leeftijd van de eerste scheidingservaring. De correlaties zijn zonder twijfel zeer laag te noemen ($r = .11$ tot $r = .16$; $p < .05$), maar kunnen in al hun bescheidenheid mogelijk als indicatie gezien worden van de betekenis van wisselende opvoedingssituaties en scheidingservaringen op jonge leeftijd voor de ontwikkeling van een goede gehechtheidskwaliteit.

Gehechtheidsstijlen

Ter bepaling van de gehechtheidsstijl krijgt de respondent vier omschrijvingen voorgelegd op grond waarvan hij moet kiezen welke stijl hij het meest op zichzelf van toepassing vindt. Vervolgens geeft hij voor iedere gehechtheidsstijl op een 7-punts Likertschaal de mate aan waarin hij zichzelf herkent in de betreffende stijl.
Wij geven een overzicht van de spreiding van de verschillende stijlen over de groepen.

Tabel III-30 Gehechtheidsstijlen (in percentages)

	UC n=1137	W n=54	R n=84	Th n=107	LV n=76
Vermijdend	33.5	38.9	38.1	42.1	38.2
Ambivalent	9.1	11.1	11.9	20.6	14.5
Gedesorganiseerd	24.3	20.4	27.4	24.3	29.7
Veilig	33.2	29.6	22.6	13.1	23.7

Een vergelijking tussen jongens en meisjes (voor tabellen: zie bijlage 3.8.1 en 3.8.2) wijst uit dat jongens zich vaker als vermijdend kwalificeren (41.3% <-> 29%) en meisjes als gedesorganiseerd (30% <-> 18%). In tegenstelling tot Hazan en Shaver treft Bartholomew (1990) deze seksegebonden verschillen in haar versie van de test ook aan. Opvallend is dat bij alle groepen ten minste een derde van de respondenten zichzelf als vermijdend gehecht ziet. Van IJzendoorn e.a. (1993) vinden eenzelfde percentage in hun steekproef, bestaande uit 81 moeders van gemiddeld 27 jaar en 4 maanden. Bartholomew en Horowitz (1990) vinden bij een groep van 40 vrouwelijke en 37 mannelijke studenten met een gemiddelde leeftijd van 19.6 jaar slechts 18% vermijdend gehechte respondenten. In beide steekproeven ligt het percentage veilig

gehechte personen rond de 50 hetgeen aanzienlijk hoger is dan in onze groepen. Evenals in de steekproef van Van IJzendoorn wordt een positieve, zij het wat lagere correlatie gevonden tussen de ambivalente en gedesorganiseerde classificatie ($r = .28$, $p < .001$; Van IJzendoorn: $r = .39$, $p < .01$).
Variantieanalyse op basis van de Likertschalen bevestigt het beeld van de classificatie-indeling. De thuisloze en residentiële jongeren zijn vermijdender dan de Utrechtse Controlegroep en de Leidse Vergelijkingsgroep ($F(4,1418) = 9.54$, $p < .001$). De groep thuisloze jongeren is ambivalenter dan de Utrechtse Controlegroep, de Leidse Vergelijkingsgroep en de Residentiëlen ($F(4,1396) = 7.99$, $p < .001$). Ook op de classificatie 'gedesorganiseerd' is het verschil tussen de thuisloze jongeren enerzijds en de Leidse Vergelijkingsgroep en Utrechtse Controlegroep significant ($F(4,1405) = 3.46$, $p < .01$). Op de veilige gehechtheidsschaal zijn het ten slotte de Utrechtse Controlegroep en de Leidse Vergelijkingsgroep die significant hoger scoren dan de residentiële en thuisloze jongeren ($F(4,1414) = 8.82$, $p < .001$).

Samenhangen
Theoretisch is de gemeten gehechtheidsstijl de neerslag van eerdere gehechtheids-ervaringen. We hebben al eerder aangegeven dat de kwaliteit van de gehechtheidsstijl zoals geformuleerd door Bowlby in eerste instantie berust op zowel (traumatische) verlieservaringen als de beschikbaarheid van de ouders. De gehechtheid-individuatiebalans zoals gemeten door de SAT vormt een indicatie voor de mate waarin het individu beschadigd is door verlieservaringen. De opvoedingsstijl van de ouders geeft de door de respondent ervaren mate van beschikbaarheid van hun opvoeders weer. Beide maten zouden enig verband moeten tonen met de gehechtheidsstijl zoals aangegeven door de respondent. Een kruistabel van de variabele gehechtheidsstijl met de gedichotomiseerde variable 'good' versus 'poor' ouderschap laat een significante relatie zien
($X^2(3,1460) = 17.77$, $p < .001$), waarbij veilige respondenten meer 'good parents' hebben en onveilige meer 'poor parents'. De categorie 'dismissing' lijkt overigens vrij onafhankelijk te zijn van de kwaliteit van het ouderschap. Eenzelfde beeld komt naar voren uit de chikwadraat-toets tussen gehechtheidsstijl en de opvoedingsstijl van de vader en de moeder apart
(resp. $X^2(12,1460) = 31.66$, $p < .001$ en $X^2(12,1460) = 24.95$, $p < .05$). Ook hier lijkt weinig verband te bestaan tussen de dismissing gehechtheidsstijl en de opvoedingsstijl van de ouders. Vooral de opvoedingsstijlen optimal parenting en affectionless control geven de grootste verschillen te zien tussen verwachte en geobserveerde scores.
Tussen de gehechtheid-individuatiebalans en gehechtheidsstijlen is geen direct verband aantoonbaar. Wel blijken respondenten met 'poor parents' een significant lagere balans te hebben dan respondenten met 'good parents' ($t = 3.12$, $p < .01$), terwijl zij ook meer verschillende opvoedingssituaties hebben gekend ($t = -9.38$, $p < .01$). Variantieanalyse laat zien dat respondenten met een ambivalente of gedesorganiseerde gehechtheidsstijl significant meer verschillende opvoedingssituaties hebben gekend dan de veilig gehechte respondenten ($p < .01$). Er lijkt dus een driehoeksrelatie te bestaan tussen het aantal scheidingservaringen, de waardering voor de ouders en de kwaliteit van de gehechtheid.

3.4 Sociaal netwerk

De gegevens over het sociaal netwerk van de respondenten komen uit drie bronnen: interviewvragen, de vragenlijst Persoonlijk Netwerk (alle groepen met uitzondering van de Leidse Vergelijkingsgroep) en de Social Support Questionnaire (de Leidse groepen).

Persoonlijk Netwerk
Evenals in het WIL-onderzoek is ook hier gebruikgemaakt van de vragenlijst Persoonlijk Netwerk. De respondenten geven aan op een schaal van 10 tot 100 hoe belangrijk de verschillende leden uit hun persoonlijk netwerk zijn binnen vier verschillende domeinen: vrijetijdsbesteding, relatieproblemen en problemen op school en werk. Meeus (1990) gebruikt de resultaten van deze vragenlijst vooral om inzicht te krijgen in de verhouding tussen ouder- en peer-relaties binnen de verschillende domeinen en komt tot de conclusie dat ouders de belangrijkste referentiepersonen zijn ten aanzien van school, dat in het domein van de persoonlijke relaties moeders meer steun bieden dan vrienden en vrienden meer dan vaders. Ten slotte blijkt in de vrije tijd de sociale steun van de vrienden het belangrijkst. Deze resultaten van Meeus hebben betrekking op jongeren van gemiddeld 16 jaar. Uit de follow-up-studie (Meeus e.a. 1991) blijkt dat twee jaar later de rollen zijn omgekeerd en de leeftijdsgenoten de belangrijkste rol vervullen in het persoonlijk netwerk van de jongeren. De resultaten uit onze steekproef bevestigen deze bevinding. In de volgende tabellen (III-31 en III-32) geven wij voor de betreffende groepen weer welke drie personen als het meest ondersteunend ervaren worden in de domeinen vrije tijd en persoonlijke relaties, waarbij telkens onderscheid is gemaakt tussen jongeren mét en jongeren zonder partner. Van de domeinen school en werk wordt geen verslag gedaan omdat de kleine aantallen betrouwbare toetsing van verschillen onmogelijk maakt.

Tabel III-31 Sociale steun bij vrijetijdsbesteding

	UC		W		R		Th	
	met partner n=531	zonder partner n=616	met partner n=30	zonder partner n=27	met partner n=44	zonder partner n=36	met partner n=55	zonder partner n=45
1	partner	beste vriend(in)	partner	beste vriend-(in)	partner+	beste vriend-(in)	partner°	beste vriend(in)
2	beste vriend-in	moeder÷	beste vriend-(in)*	overige vrien-den#	beste vriend-(in)+	moeder≈	beste vriend(in)	overige vrienden■
3	moeder	overige vrienden÷	zusje*	moeder#	overige vrienden	broer≈	hulpverle-ner	hulpverle-ner■

Categorieën met gelijke tekens verschillen **niet** significant van elkaar

In de besproken domeinen zien jongeren hun partner als de belangrijkste steunpilaar, gevolgd door de beste vriend(in), met moeder, zusje, overige vrienden en, bij de thuisloze jongeren, de hulpverlener op de derde plaats. Bij jongeren zonder partner wordt de belangrijkste plaats meestal ingenomen door de beste vriend(in).
Bij de Utrechtse Controlegroep en de Residentiëlen, die gemiddeld een betere relatie met hun ouders onderhouden, spelen de ouders een wat prominentere rol.

Tabel III-32 Sociale steun bij relatieproblemen

	UC		W		R		Th	
	met partner n=531	zonder partner n=616	met partner n=30	zonder partner n=27	met partner n=44	zonder partner n=36	met partner n=55	zonder partner n=45
1	partner	beste vriend/in*	partner	beste vriend/in	partner/	moeder■	partner	beste vriend/in÷
2	beste vriend/in	moeder*	beste vriend/in≈	overige vrienden°	beste vriend/in/	beste vriend/in■	beste vriend/in÷	hulpver-lener÷ ≈
3	moeder	vader	zusje≈	moeder°	moeder	vader	hulpver-lener ÷	overige vrienden ≈

Categorieën met gelijke tekens verschillen **niet** significant van elkaar.

Tabel III-33 Sociale steun: jongens <--------> meisjes.

	vrijetijdbesteding				steun bij relatieproblemen			
	jongens		meisjes		jongens		meisjes	
	met partner n=254	zonder partner n=394	met partner n=406	zonder partner n=328	met partner n=254	zonder partner n=394	met partner n=406	zonder partner n=328
1	partner	beste vriend/in	partner	beste vriend/in	partner	beste vriend/in■	partner	beste vriend/in
2	beste vriend/in	overige vrienden ÷	beste vriend/in	moeder °	beste vriend/in	moeder ■	beste vriend/in	moeder
3	overige vrienden	moeder ÷	moeder	overige vrienden °	moeder	vader	moeder	overige vrienden

Categorieën met gelijke tekens verschillen **niet** significant van elkaar.

Is er ook verschil tussen het persoonlijk netwerk van jongens en meisjes? Tabel III-33 laat zien dat over het algemeen de moeder voor meisjes wat belangrijker is dan voor jongens, maar dat zowel voor jongens als meisjes partners of beste vriend(in) de eerste plaats in de rangorde innemen.
Behalve als maat voor de invloed van de verschillende netwerkleden op specifieke leefsferen van de respondenten, kunnen deze gegevens ook gebruikt worden om

na te gaan of de verschillende groepen respondenten al dan niet verschillen in de *mate* waarin zij van sociale steun gebruikmaken. Per domein hebben we de scores van de ouders en die van beste vriend en overige vrienden bij elkaar opgeteld. Variantieanalyse laat vervolgens zien dat zowel bij de vrijetijdsbesteding als bij relatieproblemen de thuisloze jongeren op minder steun kunnen rekenen van ouders en van vrienden dan de overige drie groepen. Op dezelfde manier hebben we kunnen vaststellen dat meisjes aanzienlijk meer sociale steun krijgen dan jongens, zowel van de ouders als van de vrienden.
Wat betreft de verschillen tussen thuisloze jongeren mét en zonder internaatsverleden blijkt de tweede groep zowel in zijn vrije tijd als bij relatieproblemen meer te kunnen terugvallen op zijn/haar hulpverlener ($p < .001$ resp. $p < .05$).

Contacten met ouders, familie en vrienden
Aan de respondenten die ten tijde van het interview *niet* meer thuis woonden, is gevraagd hoe vaak zij naar hun ouders gingen. De antwoorden zijn samengevat in vier categorieën: nooit, één keer per maand of minder, twee tot vijf keer per maand en zes tot zeven keer per maand. Hieronder volgen de percentages per groep.

Tabel III-34 Contact met ouders (in percentages)

	UC n=225	W n=21	R n=35	Th n=105	LV n=14	Man n=151	Vrouw n=249
nooit	0.0	0.0	28.6	37.1	7.1	19.9	8.0
1 keer of minder p.m.	10.3	33.3	25.7	21.9	14.3	20.5	13.2
2 tot 5 keer p.m.	49.7	33.3	25.7	20.0	42.8	36.5	40.2
6 tot 7 keer p.m.	24	19.0	17.1	14.3	28.6	14.6	24.5

Jongens hebben over de gehele linie duidelijk minder contact met hun ouders dan meisjes. Voor de groepen thuisloze jongeren mét en zonder internaatsverleden geldt dat de laatste groep wat frequenter contact met het ouderlijk huis onderhoudt. Opvallend is het hoge percentage residentiële jongeren dat zegt nooit contact te hebben met de ouders. Wanneer we de categorieën 'nooit' en 'één keer per maand of minder' samenvoegen blijkt dat residentiële en thuisloze jongeren elkaar in percentages op dit punt niet veel ontlopen (54% versus 59%).

Contacten met ouders e.a. Leidse groepen
Aan de Leidse groepen is een serie vragen gesteld die betrekking hebben op hun huidige contacten met ouders, familie en vrienden. We geven een korte samenvatting. Ruim 46% van de respondenten heeft een vaste vriend(in). De verschillen tussen de groepen zijn te verwaarlozen. Wel blijken meisjes aanzienlijk vaker een vaste relatie te hebben dan jongens (resp. 61% en 37%).
Aan de jongeren die nog contact onderhouden met hun ouders, is gevraagd hoe goed ze met hen kunnen opschieten en of ze ook op hen kunnen rekenen als de nood aan de man komt. Ongeveer tweederde van de residentiële jongeren kan redelijk tot goed met zijn vader overweg en kan ook op hem rekenen. Van de Leidse

Vergelijkingsgroep is dit respectievelijk ruim 85% en 80%. Van de thuisloze jongeren kan 41% redelijk tot goed opschieten met zijn vader en 34% denkt op hem te kunnen rekenen. Met moeders kunnen de jongeren in doorsnee beter overweg dan met vaders. Driekwart van de residentiële jongeren kan met zijn/haar moeder niet alleen redelijk tot goed opschieten, maar denkt ook op haar te kunnen rekenen. Bij de thuisloze jongeren is dit respectievelijk 57 en 48%. Van de Leidse Vergelijkingsgroep is 96% tevreden met zijn moeder en 92% kan te allen tijde op haar rekenen. De verschillen tussen jongens en meisjes op dit gebied zijn verwaarloosbaar.
Hoe zit het met de overige familie: broers, zussen, grootouders en wat dies meer zij? Zo goed als alle respondenten van de groep Residentiëlen en de Leidse Vergelijkingsgroep en tweederde van de thuisloze jongeren blijken contacten te onderhouden met familieleden. Het beste contact heeft men met broers en zusters. Ruim 90% van residentiële jongeren en Leidse Vergelijkingsgroep en tweederde van de thuisloze jongeren zegt op zijn/haar familie en dan met name op de broers en zusters te kunnen rekenen. Ten slotte is op dezelfde wijze naar de vrienden gevraagd. Er wordt een soortgelijk patroon gevonden: ruim 90% van de Residentiëlen en van de Leidse Vergelijkingsgroep zeggen goede vrienden te hebben op wie ze ook kunnen rekenen. Dit geldt voor rond 70% van de thuisloze jongeren. Vergeleken met de residentiële jongeren vinden evenwel tweemaal zoveel thuisloze jongeren dat zij niet voldoende vrienden hebben. Overigens blijkt de vriendenkring van de thuisloze jongere slechts voor een beperkt deel (17%) uit andere thuislozen te bestaan. Voor de thuisloze jongere mét internaatsverleden is dit percentage hoger (25%).

Social Support Questionnaire - 6 Leidse groepen
Volgens de ontwikkelaars van dit instrument kan sociale steun worden omschreven als het tot je beschikking hebben van mensen op wie je kunt vertrouwen en die je waarderen en van je houden. In hun visie valt het begrip uiteen in twee basiselementen: een voldoende aantal mensen op wie je kunt terugvallen in tijden van nood, en de mate waarin je tevreden bent over de beschikbare hulp.
De SSQ-6, een verkorte vorm van het oorspronkelijk instrument (zie hoofdstuk 2), noemt zes verschillende vormen van sociale steun en vraagt de respondent op welke personen hij werkelijk kan rekenen voor de betreffende vorm van steun (max. negen personen per vraag) en hoe tevreden hij daarmee is (aan te geven op een 7-punts Likert-schaal).
De onderscheiden vormen van sociale steun hebben met nadruk betrekking op de affectieve en niet op de instrumentele aspecten van relaties. De ervaren sociale steun kan gezien worden als uitdrukking van de mate waarin de respondent zich geliefd en gewaardeerd weet.
Aan de residentiële en thuisloze jongeren is dit instrument twee keer voorgelegd. De eerste keer werd hen gevraagd in gedachten terug te gaan naar het laatste halfjaar dat zij in een internaat woonden en de personen te noemen op wie zij in die tijd konden rekenen. Voor de thuisloze jongeren zonder internaatsverleden gold als periode het laatste halfjaar dat zij nog thuis woonden. De tweede keer is gevraagd de vragen in te vullen aan de hand van de huidige situatie. De Leidse Vergelijkingsgroep heeft de vragen alleen ingevuld met betrekking tot de huidige situatie.
We geven eerst een overzicht van het gemiddelde aantal personen waarop de

respondenten zeiden te kunnen rekenen en hun tevredenheid daarover (zie tabel III-35)

Bij de eerste afname blijken de residentiële jongeren over meer ondersteunende personen te beschikken dan de thuisloze jongeren ($t = 2.9$, $p < .01$) en daar ook tevredener over te zijn ($t = 2.8$, $p < .01$). De verschillen tussen jongens en meisjes zijn niet significant.

Tabel III-35 Sociale steun (aantallen en tevredenheidsscores)

	R	Th	LV	Man	Vrouw
1e afname	n=85	n=108		n=120	n=73
aantal personen	2.42	1.80		2.05	2.11
tevredenheid	5.29	4.81		4.92	5.16
2e afname	n=85	n=108	n=76	n=164	n=105
aantal personen	2.87	1.95	3.91	2.52	3.23
tevredenheid	5.43	5.06	5.41	5.13	5.49

Bij de tweede afname verschillen de drie groepen alle significant van elkaar wat betreft het aantal personen ($F (2,266) = 32.07$, $p < .001$) en zijn de residentiële jongeren en de Leidse Vergelijkingsgroep tevredener over de ervaren steun dan de thuisloze jongeren ($F (2,253) = 3.92$, $p < .05$). Ook de verschillen tussen jongens en meisjes zijn significant, waarbij meisjes niet alleen over meer steun blijken te beschikken ($t =- 3.23$, $p < .001$), maar daar ook tevredener over zijn ($t =- 3.05$, $p < .01$).
Interessanter dan de overeenkomsten en verschillen tussen de drie vergelijkingsgroepen is die tussen enkele subgroepen (zie tabel III-36). Vanuit het oogpunt van voorspelling en preventie is het van belang met name de tehuisjongeren die wél (groep Th-1) en niet thuisloos (residentiële jongeren) zijn geraakt met elkaar te vergelijken. Ook kan een vergelijking tussen thuisloze jongeren mét en zonder internaatsverleden (resp. Th-1 en Th-2) misschien licht werpen op de kansen van de betreffende jongeren om met behulp van het aanwezige sociale netwerk uit het thuisloze circuit te geraken.

Tabel III-36 Sociale steun (aantallen en tevredenheidsscore)

Sociale Steun	R	Th-1	Th-2
1e afname	n=85	n=65	n=43
aantal personen	2.42	1.59	2.12
tevredenheid	5.29	4.69	5.00
2e afname	n=85	n=65	n=43
aantal personen	2.87	1.67	2.38
tevredenheid	5.43	4.92	5.29

Residentiële jongeren - de jongeren met een internaatsverleden die niet thuisloos zijn geworden - hadden in vergelijking met de thuisloze jongeren met een internaatsverleden (Th-1) gedurende het laatste halfjaar dat ze in het internaat verbleven, de beschikking over meer personen op wie ze konden rekenen ($t = -3.5$, $p < .001$) en waren daar ook tevredener over ($t = -2.8$, $p < .01$). Meer dan de thuisloze jongeren konden zij steunen op hun vader, hun moeder, hulpverleners en pleegouders ($p < .001$ - $p < .05$). Dit patroon blijkt zich te hebben doorgezet: ook in de huidige situatie ondervinden residentiële jongeren meer steun van dan de thuisloze jongeren met internaatsverleden en wel van dezelfde personen, met uitzondering van de hulpverleners, die nu een minder belangrijke rol in hun hulpsysteem vervullen dan in dat van de thuisloze ex-Residentiëlen ($t = 3.45$, $p < .001$).
Is er ook verandering opgetreden in de netwerken van beide groepen sind het verlaten van het internaat? Voor de residentiële jongeren kan die vraag bevestigend beantwoord worden: niet alleen beschikken zij over meer personen op wie zij kunnen rekenen, ook de rol die de verschillende personen in het hulpsysteem vervullen, is belangrijker geworden ($p < .001$ - $p < .05$). Voor de thuisloze jongeren met internaatsverleden is er nauwelijks sprake van verandering: het aantal netwerkleden is gelijk gebleven, evenals hun tevredenheid over de ervaren steun. Wél hebben zij nu vaker een partner op wie zij kunnen rekenen ($t = -3.79$, $p < .001$).
De thuisloze jongeren zonder internaatsverleden (Th-2) hadden het laatste halfjaar dat ze thuis woonden, nauwelijks meer steun dan hun collega's mét internaatsverleden (p .077) en waren daar ook niet tevredener over. Wél konden zij vaker een beroep doen op hun vader ($t = -2.52$, $p < .05$) en vrienden ($t = -2.00$, $p < .05$), maar weer minder op hulpverleners ($t = 2.48$, $p < .05$), voorzover zij daar toen al over beschikten. Bij de tweede afname blijken zij wel op meer mensen te kunnen rekenen dan de thuisloze jongeren met internaatsverleden ($t = -2.39$, $p < .05$), en zijn het vooral weer de vader ($t = -2.11$, $p < .05$) en de vrienden ($t = -1.94$, $p < .05$) die een grotere rol in hun netwerk spelen dan in dat van de thuislozen met internaatsverleden. Het verschil met de eerste afname is minimaal. Hulpverleners spelen nu een wat grotere rol in het hulpsysteem ($t = -2.23$, $p < .05$), kennissen zijn minder belangrijk geworden ($t = 2.36$, $p < .05$).

Samenhangen

Zijn er samenhangen tussen de twee gebruikte instrumenten voor het meten van het sociaal netwerk onderling, en tussen deze maten en achtergrond- c.q. gehechtheidsvariabelen?

Wat betreft de vragenlijst het Persoonlijk Netwerk beperken wij ons tot het domein steun bij relatieproblemen en daarbinnen tot de ondervonden steun van vader, moeder, partner en beste vriend. Deze keus is gemaakt omdat dit domein het beste aansluit bij de Social Support Questionnaire, waarmee volgens de ontwikkelaars vooral de affectieve kanten van relaties worden gemeten.

De correlatie tussen de eerste en de tweede afname van de SSQ-6 is matig ($r = .53$ $p < .001$). De correlaties tussen de vragenlijst het Persoonlijk Netwerk en de tweede afname van de SSQ-6 zijn wat lager en variëren tussen $r = .31$ ($p < .001$; vader), $r = .21$ ($p < .01$; moeder) en $r = .25$ ($p < .001$; beste vriend). Hierbij moet worden opgemerkt dat de SSQ-6-score het gemiddeld aantal beschikbare personen weergeeft. Uitsplitsing van deze personen naar rolfunctie laat zien dat de rol van de ouders zoals gemeten door de SSQ-6 vrij hoog correleert met de rol van de ouders zoals gemeten in de vragenlijst het Persoonlijk Netwerk (voor vader en moeder: $r = .71$, $p < .001$). Met de achtergrondvariabelen zijn correlaties gevonden in de verwachte richting dat wil zeggen dat de omvang en kwaliteit van het sociale netwerk afneemt naarmate jongeren vaker uit gebroken gezinnen komen, meer verschillende opvoedingssituaties hebben gekend en op jongere leeftijd voor het eerst gescheiden zijn van een belangrijk gehechtheidsfiguur. Jongeren met ouders met een optimale opvoedingsstijl hebben meer sociale contacten dan jongeren met minder goed functionerende ouders. Ook blijken de netwerkvariabelen positief samen te hangen met zowel de gehechtheid-individuatie-balans als met de veilige gehechtheidsmaat (zie bijlage 3.9).

Samenvatting

In de volgende tabel geven we weer een overzicht van de relatieve positie van de verschillende groepen op de belangrijkste kernvariabelen.

Tabel III-37 Kernvariabelen

	UC	W	R	Th	LV	Th-1	Th-2
PBI:							
zorg vader	++	±	±	--	+	--	--
zorg moeder	++	±	±	--	++	--	-
controle vader	--	±	±	++	--	++	++
controle moeder	--	±	±	++	--	++	++
SAT:							
gehechtheid-individuatiebalans			-	-	+	-	-
Gehechtheidsstijlen:							
veilige gehechtheid	+	±	-	-	+	-	-

Sociaal netwerk:							
SSQ-6			-	--	++	--	--
steun relatie vader	++	±	±	--		--	--
steun relatie moeder	++	±	±	--		--	--
steun relatie beste vriend	±	+	±	-		--	--
steun relatie overige vrienden	+	+	-	-		-	-

-- zeer laag - laag ± gemiddeld + hoog ++ zeer hoog

Het overzicht laat zien dat de Leidse Vergelijkingsgroep even positief scoort op de kernvariabelen als de Utrechtse Controlegroep, terwijl deze groep op de gezins- en school/werkvariabelen minder positief uit de bus kwam. De thuisloze jongeren blijken zowel wat betreft de ouderlijke zorg, de veiligheid van de gehechtheidsrelatie en de omvang en kwaliteit van het sociaal netwerk aan het kortste eind te trekken. Bij de Weglopers valt op dat zij een betere relatie met hun vrienden hebben dan de andere groepen.

3.5 Gezondheid

Gezondheid, zowel lichamelijke als geestelijke, is op verschillende manieren gemeten. Naast de 'ladder van Cantril' waarbij de respondent op een 11-puntsschaal een totaalindruk geeft van zijn welzijn, meet de VOEG aan de hand van dertien items de lichamelijke klachten. De tien vragen van de Algemene Gezondheids Vragenlijst (General Health Questionnaire) vallen uiteen in een stress- en een depressieschaal en meten vooral het geestelijk welbevinden over de afgelopen vier weken. Het zogenaamde Diekstra-item vraagt naar de mate waarin men gedurende het afgelopen jaar gespeeld heeft met de gedachte aan zelfdoding. Aan de Leidse groepen zijn enige vragen gesteld met betrekking tot psychiatrische klachten in het verleden en bovendien is bij deze groepen nog de Symptom Checklist (SCL) afgenomen, waarbij aan de hand van negentig items een schatting kan worden gemaakt van verschillende psychiatrische syndromen. Het gaat hierbij om klachten die de respondent de afgelopen week heeft gehad (zie ook hoofdstuk 2).

Welbevinden en lichamelijke klachten

Welk oordeel gaven de respondenten over hun algemeen gevoelen van welbevinden? De Utrechtse Controlegroep, de Weglopers, Residentiëlen en de Leidse Vergelijkingsgroep scoorden alle rond zeven, terwijl de thuisloze jongeren zichzelf gemiddeld een zes gaven. Dit verschil is significant ($F(4,1468) = 29.04$, $p < .001$). In rapportcijfers uitgedrukt was het welbevinden van de eerste vier groepen ruim en dat van de thuisloze jongeren net voldoende. Er is in dit opzicht geen verschil tussen thuisloze jongeren mét en zonder internaatsverleden. Wél tussen de geslachten: jongens voelen zich wat beter dan meisjes ($t = 2.18$, $p < .05$).

De antwoorden op de VOEG-vraag 'Wat voor klachten heb je?' volgen hetzelfde

patroon: de Utrechtse Controlegroep heeft significant minder klachten dan de andere vier groepen; de thuisloze jongeren hebben de meeste klachten ($F(4,1387) = 54.59$, $p < .001$). Thuisloze jongeren mét internaatsverleden hebben minder klachten dan de thuisloze jongeren zonder internaatsverleden ($t = 2.0$, $p < .05$) en jongens hebben heel wat minder klachten dan meisjes ($t = 6.41$, $p < .001$). De beide instrumenten correleren matig positief ($r = .33$, $p < .001$).

Psychische gezondheid: AGV en suïcidaliteit

Zoals eerder beschreven vraagt de Algemene Gezondheids Vragenlijst door middel van tien vragen naar gevoelens van stress en depressie zoals de respondent die gedurende de laatste vier weken heeft ervaren. De twee schalen correleren betrekkelijk hoog met elkaar ($r = .73$, $p < .001$). In tabel III-38 de cijfers.

De variantieanalyse wijst uit dat de thuisloze jongeren in de maand voor het interview zich onder grotere druk hebben voelen staan dan de andere vier groepen ($F(4,1482) = 33.8$, $p < .001$) en ook depressiever waren ($F(4,1472) = 37.46$, $p < .001$). Er zijn op deze twee schalen geen verschillen gevonden tussen thuisloze jongeren mét en thuisloze jongeren zonder internaatsverleden, maar weer wel tussen de geslachten. Meisjes hadden zowel meer last van stress als van depressiviteit (resp. $t = -5.7$, $p < .001$ en $t = -5.52$, $p < .001$).

Tabel III-38 Ervaren stress en depressie (gemiddelde scores op de AGV)

	UC n=1170		W n=58		R n=85		Th n=108		LV n=76	
	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd	m	sd
stress	10.7	4.2	12.1	4.6	11.0	4.2	15.5	3.8	10.8	4.0
depressie	5.6	2.3	6.44	2.8	5.92	2.5	8.6	3.2	5.5	2.3

Aan alle respondenten is vervolgens het zogenaamde Diekstra-item voorgelegd, dat de vraag stelt of de respondent er het afgelopen jaar wel eens over gedacht heeft een einde aan het leven te maken. De antwoordcategorieën bestaan uit: nooit, een enkele keer, af en toe en heel vaak. De volgende tabel geeft de percentages weer.

Tabel III-39 Suïcidaliteit het afgelopen jaar (in percentages)

	UC n=1150	W n=56	R n=85	Th n=108	LV n=76
nooit	89.5	73.2	74.1	39	79
een enkele keer	7.1	17.9	11.8	19.4	13.2
af en toe	2.2	5.4	10.6	22.2	6.6
heel vaak	1.2	3.6	3.5	19.4	1.3

Een kruistabel (zie bijlage 3.10) laat zien dat de groep thuisloze jongeren veel meer dan enige andere groep het afgelopen jaar te kampen heeft gehad met suïcidale gedachten. De Utrechtse Controlegroep heeft daar nauwelijks last van gehad. Er zijn op dit punt geen verschillen gevonden tussen jongens en meisjes noch tussen de twee subgroepen thuisloze jongeren.

Psychische problemen in het verleden en de SCL Leidse groepen
Aan de Leidse groepen is gevraagd of zij in het verleden ooit in behandeling zijn geweest voor psychische problemen en of zij daarvoor opgenomen zijn geweest in een psychiatrische inrichting. Wij geven de percentages voor de verschillende groepen uitgesplitst naar jongens en meisjes en de gemiddelde leeftijd waarop behandeling c.q. opname plaatsvond (zie tabel III-40.1).

Van de residentiële jongeren is het percentage meisjes dat ooit in behandeling is geweest voor psychische problemen beduidend hoger dan dat van jongens. Dit geldt ook voor opname in een psychiatrische inrichting. Bij de Leidse Vergelijkingsgroep is het percentage behandelde meisjes iets hoger dan dat van behandelde jongens; zij werden evenwel geen van allen opgenomen. Hoewel bij de thuisloze jongeren gelijke percentages jongens en meisjes ooit behandeld werden, zijn meer jongens opgenomen geweest dan meisjes. Vanwege de verschillende achtergrond maken we weer een onderscheid tussen de groep mét en de groep zonder internaatsverleden.

Tabel III-40.1 Behandeling en opname (in percentages) en gemiddelde leeftijd bij behandeling en opname (in jaren)

	R		Th		LV	
	man n=50	vrouw n=35	man n=70	vrouw n=38	man n=44	vrouw n=32
behandeling psychische problemen	32%	54%	47%	47%	23%	31%
leeftijd behandeling	13.6	13.8	14.4	13.5	11	13
opname psychiatrische inrichting	6%	23%	17%	8%	0%	0%
leeftijd opname	13.7	12	15.8	17.7	----	----

Tabel III-40.2 Behandeling en opname (in percentages) en gemiddelde leeftijd bij behandeling en opname (in jaren)

	Th-1		Th-2	
	man n=48	vrouw n=17	man n=22	vrouw n=21
behandeling psychische problemen	52%	59%	36%	38%
leeftijd behandeling	13.8	13.4	16.3	13.6
opname psychiatrische inrichting	25%	6%	0%	10%
leeftijd opname	15.8	15	-----	19.0

Hoewel bij de thuisloze jongeren mét internaatsverleden (Th-1) de percentages behandelde jongens en meisjes niet dramatisch van elkaar verschillen, blijkt dat wel het geval te zijn waar het de opnamepercentages betreft: slechts één meisje tegenover twaalf jongens is ooit in een psychiatrische inrichting opgenomen. Het percentage behandelde thuisloze jongeren zonder internaatsverleden is aanzienlijk lager dan dat van hun lotgenoten mét internaatsverleden, terwijl van deze groep twee meisjes opgenomen zijn geweest tegenover geen enkele jongen (zie tabel III-40.2).

Behalve deze vragen is de Leidse groepen ook de eerder genoemde Symptom Checklist (SCL) voorgelegd. De Nederlandse bewerkers van het instrument hebben op basis van grote steekproeven uit onder andere de normale populatie en poliklinisch psychiatrische patiënten normtabellen opgesteld. Gezien de systematisch hogere scores op alle schalen van vrouwen vergeleken met mannen zijn er aparte normen voor de beide seksen. De waardering, gebaseerd op percentielscores, loopt van zeer laag tot zeer hoog. Hier geven wij de relatieve positie van de drie groepen weer ten opzichte van de normale populatie. Voor de verhouding van de drie groepen tot de poliklinische populatie wordt verwezen naar de bijlage (3.11.1 en 3.11.2). In de beoordeling dient men te betrekken dat de leeftijdsrange van de normpopulaties loopt van respectievelijk 13-83 met een gemiddelde van 36.2 jaar voor de groep poliklinisch psychiatrische patiënten en van 18-83 met een gemiddelde leeftijd van 43.3 jaar voor de 'normale' populatie (zie ook hoofdstuk 2)

Tabel III-41.1 Relatieve positie van manlijke respondenten op SCL t.o.v. normale populatie

	angst	agora-fobie	depres-sie	somati-seren	insuffi-ciëntie	sensiti-viteit	vijandig-heid	slaap-problemen	neuroti-cisme
zeer hoog							Th		Th
hoog	Th	R Th LV	Th LV	Th	Th	Th	R LV	Th	
boven gemid.	R LV		R	R LV	R LV	R LV		R LV	R LV

Tabel III-41 2 Relatieve positie van vrouwelijke respondenten op SCL t.o.v. normale populatie

	angst	agora-fobie	depres-sie	somati-seren	insuffi-ciëntie	sensiti-viteit	vijandig-heid	slaappro-blemen	neuroti-cisme
zeer hoog							Th		Th
hoog	Th	R Th	R Th LV	Th	Th	Th	R LV	Th	
boven ge-mid.	R LV	LV		R LV	R LV	R LV		R LV	R LV

De tabellen III-41.1 en III-41.2 laten zien dat alle groepen minstens boven het gemiddelde van de normgroep liggen. Dit zou verklaard kunnen worden uit het grote gemiddelde leeftijdsverschil tussen de Leidse groepen en de normgroep en daarmee samenhangend de concentratie van de Leidse groepen binnen een bepaalde ontwikkelingsfase. Daarnaast vallen de relatief hoge posities op die alle drie de groepen innemen op de clusters agorafobie, depressie en vijandigheid en het feit dat dit zowel voor de jongens als de meisjes geldt.
Variantieanalyse van de schalen bevestigt dit in grote lijnen. Thuisloze jongens scoren op alle schalen significant hoger dan de jongens uit de residentiële en de Leidse Vergelijkingsgroep. Bij de meisjes is het beeld minder eenduidig. De thuisloze meisjes zijn significant angstiger, depressiever, sensitiever en in het algemeen neurotischer dan de meisjes uit de twee andere groepen. Verder somatiseren ze meer dan de residentiële meisjes. Op de overige schalen zijn er geen verschillen tussen de drie groepen.
Een andere vraag is of het al dan niet behandeld en/of opgenomen zijn geweest in het verleden van invloed is op het huidige psychisch functioneren. Het antwoord hierop moet weer genuanceerd worden. Voor jongens geldt dat de behandelden op alle schalen significant hoger scoren dan de niet-behandelden. Deze verschillen in de totaalgroep jongens worden vooral veroorzaakt door de thuisloze jongens. Bij de totaalgroep meisjes maakt het al dan niet behandeld zijn nauwelijks verschil. Per subgroep bekeken hebben behandelde thuisloze meisjes op alle schalen behalve de vijandigheidsschaal een significant hoger gemiddelde dan hun niet behandelde groepsgenoten. Bij de meisjes uit de residentiële en de Leidse Vergelijkingsgroep wordt geen verschil tussen beide condities aangetroffen. Dit zou kunnen wijzen of op een voortijdig afgebroken c.q. niet geslaagde therapie of op de grote invloed van het 'zwerfleven' op de huidige geestesgesteldheid van de thuisloze jongeren. In het laatste geval is de SCL, zoals ook wordt geclaimd, vooral een 'state'-meting.
Overigens is bij de thuisloze jongeren het al dan niet hebben van een internaatsverleden niet van invloed op de scores op de SCL.

Samenhangen
We beperken ons tot de totaalscore psychoneuroticisme als maat om te bekijken of er samenhangen bestaan tussen de geestelijke gezondheid zoals gemeten met de SCL-90 en verschillende achtergronds- en gehechtheidsvariabelen.
Ook op het gebied van de geestelijke gezondheid laat het al dan niet gescheiden zijn van de ouders zijn invloed gelden: jongeren met gescheiden ouders zijn aanzienlijk

neurotischer dan jongeren bij wie dit niet het geval is ($t = 2.57$, $p < .05$). Eenzelfde verschil doet zich voor tussen jongeren die wel en niet zijn weggelopen ($t = 4.23$, $p < .001$). Er zijn geen samenhangen gevonden tussen de psychoneuroticisme maat en het aantal verschillende opvoedingssituaties, de leeftijd waarop de jongere voor het eerst een belangrijke gehechtheidsfiguur verloor, de leeftijd van de jongere ten tijde van de scheiding van de ouders, het aantal maanden dat de jongere zwerft of de leeftijd waarop deze zwerfperiode een aanvang heeft genomen.
Met betrekking tot de gehechtheidsvariabelen bestaat er een negatieve correlatie tussen psychoneuroticisme en de gehechtheid-individuatiebalans ($r = -.16$, $p < .001$) en met het aantal leden van het huidige netwerk ($r = -.28$, $p < .001$). Overigens is er ook een negatieve correlatie tussen de eerste afname van de SSQ-6 (het aantal personen waarop men kon rekenen gedurende het laatste halfjaar dat men in het tehuis woonde) en de mate van psychoneuroticisme ($r = -.21$, $p < .001$). Jongeren van wie de vader een koude en controlerende opvoedingsstijl hanteerde, zijn significant neurotischer dan die met een optimaal of normaal opvoedende vader ($F(4,262) = 8.27$, $p < .001$). Jongeren met optimaal opvoedende moeders zijn significant evenwichtiger dan jongeren met moeders die er een andere opvoedingsstijl op na hielden ($F(4,262) = 6.59$, $p < .001$). Ten slotte blijken jongeren met een ambivalente of gedesorganiseerde gehechtheidsstijl beduidend neurotischer dan jongeren met een veilige of vermijdende gehechtheidsstijl.

Samenvatting
Tabel III-42 geeft een overzicht van de relatieve positie van de verschillende groepen, dit keer met betrekking tot de gezondheidsvariabelen.

De lichamelijke en geestelijke gezondheid van de thuisloze jongeren laat, in vergelijking met de andere groepen, zeer te wensen over. Opvallend is de in verhouding vrij slechte lichamelijke gezondheid van de residentiële jongeren en Leidse Vergelijkingsgroep. De Weglopers zijn er waar het de geestelijke gezondheid betreft slechter aan toe dan deze twee groepen. De Utrechtse Controlegroep heeft nauwelijks klachten.

Tabel III-42 Gezondheid

	UC	W	R	Th	LV	Th-1	Th-2
Cantril - algemeen welbevinden	++	++	++	--	++	-	--
VOEG - lichamelijke klachten	--	-	±	++	±	+	++
AGV - stress	--	-	--	++	--	++	++
AGV - depressie	--	-	--	++	--	++	++
SCL - psychoneuroticisme			-	+	-	+	+

-- zeer laag - laag ± gemiddeld + hoog ++ zeer hoog

3.6 Copingstijl, verslavingen en delinquentie

3.6.1 Copingstijl Leidse groepen

De copingstijl is gemeten met de Utrechtse Copinglijst en alleen afgenomen bij de Leidse groepen. Het instrument bestaat uit zeven schalen die alle een min of meer specifieke copingstijl representeren. De ontwerpers hebben ook voorzien in verschillende normgroepen waarbij de waardering oplopend van zeer laag via laag gemiddeld hoog tot zeer hoog, gebaseerd is op de percentielverdeling van de scores. In vergelijking met een normgroep van 314 mannen tussen 19 en 35 jaar afkomstig uit een onderzoek onder medewerkers van de Nederlandse Spoorwegen en een aselecte steekproef scoren de residentiële jongens en de jongens van de Leidse Vergelijkingsgroep op alle schalen gemiddeld, terwijl de thuisloze jongens hoog scoren op de palliatieve, vermijdende en passieve copingstijlen en gemiddeld op de overige vier schalen. Uit de vergelijking met een normgroep bestaande uit 332 mannelijke scholieren tussen de 14 en 20 jaar komt een bijna identiek beeld naar voren: de thuisloze jongeren scoren alleen hoog op de schalen vermijden en passieve reacties. Bij de meisjes zijn iets meer verschillen gevonden tussen de verschillende groepen. De vergelijking met een normgroep bestaande uit 219 vrouwen tussen 18 en 25 jaar afkomstig uit een onderzoek onder verpleegkundigen en een aselecte steekproef ziet er als volgt uit (zie tabel III-43).

Tabel III-43 Copingstijl van meisjes t.o.v. normgroep

	R n=35	Th n=38	LV n=32
actief aanpakken	laag	gemiddeld	gemiddeld
palliatieven	gemiddeld	hoog	gemiddeld
afwachten en vermijden	gemiddeld	gemiddeld	gemiddeld
social support	gemiddeld	laag	gemiddeld
passieve reacties	hoog	hoog	hoog
uiten van emoties	hoog	hoog	hoog
geruststellende gedachten	gemiddeld	gemiddeld	gemiddeld

Hier valt op dat de respondenten uit alle drie de groepen vaker dan die uit de normgroep hun toevlucht nemen tot passieve en emotionele reacties, terwijl de thuisloze meisjes meer gebruik maken van palliatieven en minder vaak sociale steun zoeken bij het oplossen van problemen. In vergelijking met een normgroep bestaande uit 417 vrouwelijke scholieren tussen 14 en 20 jaar scoren de drie groepen meisjes

overwegend gemiddeld. Samengevat blijken thuisloze jongeren een voorkeur te hebben voor palliatieve, vermijdende en passieve reacties als manieren om probleemsituaties tegemoet te treden.

Om een iets nauwkeuriger beeld te krijgen van de verschillen tussen de drie groepen onderling hebben wij univariate variantieanalyses uitgevoerd op de verschillende schalen (tabel III-44).

Tabel III-44 Copingstijl (gemiddelde scores op UCL)

		R n=85	Th n=108	LV 6	F p
actief aanpakken	mean	16.6	17.41	17.32	ns
	sd	4.4	4.10	4.05	
palliatieven	mean	17.3	19.86	18.18	F (2,264) = 10.46
	sd	3.9	4.16	3.76	p < .001
afwachten en vermijden	mean	16.10	17.06	15.19	F (2,264) =5.41
	sd	3.7	4.04	3.69	p < .01
sociale steun	mean	12.45	11.44	12.87	F (2,266) =3.49
	sd	3.96	3.66	3.79	p < .05
passieve reacties	mean	12.03	14.69	12.38	F (2,265) = 13.92
	sd	3.72	4.09	3.49	p < .001
uiten van emoties	mean	7.08	7.37	6.87	ns
	sd	2.09	2.17	1.93	
geruststellende gedachten	mean	11.29	12.41	11.82	F (2,266) =3.59
	sd	2.66	3.14	2.83	p < .05

Op de schalen actief aanpakken en uiten van emoties bestaan geen verschillen tussen de drie groepen. De thuisloze jongeren scoren op de overige schalen significant hoger dan de residentiële jongeren en/of de Leidse Vergelijkingsgroep, behalve op de schaal sociale steun. De thuisloze jongeren maken minder gebruik van deze copingstijl dan de Leidse Vergelijkingsgroep. De verschillen tussen de groepen worden vooral veroorzaakt door de jongens. Bij de meisjes is alleen een verschil gevonden op de schaal palliatieven waarbij de thuisloze meisjes palliatiever ingesteld zijn dan de twee overige groepen. Verschillen tussen jongens en meisjes zijn slechts in enkele gevallen significant. Over het totaal van de drie groepen blijken de jongens vaker een actieve aanpak voor te staan dan meisjes ($t = 2.06$, $p < .05$), terwijl meisjes vaker gebruik

maken van sociale steun bij het oplossen van problemen ($t = -3.42$, $p < .001$). Binnen de onderscheiden groepen blijken de residentiële jongens en meisjes op geen enkele schaal significant te verschillen. Bij de thuisloze jongeren zijn de jongens vermijdender ($t = 2.8$, $p < .01$) en de meisjes socialer ($t = -2.13$, $p < .05$). Bij de Leidse Vergelijkingsgroep zoeken de meisjes niet alleen meer sociale steun ($t = -2.69$, $p < .01$), maar geven zij ook meer uitdrukking aan hun gevoelens dan jongens ($t = -1.98$, $p < .05$). Tussen thuisloze jongeren mét en thuisloze jongeren zonder internaatsverleden zijn geen verschillen in copingstijlen aangetroffen.

Samenhangen

Volgens de ontwerpers van de UCL moeten copingstijlen gezien worden als een vrij stabiele persoonlijkheidsstijl. Ze houden het midden tussen een 'trait' en een 'state'. Dit leidt tot de gedachte dat er samenhangen aangetroffen moeten worden tussen de verschillende copingstijlen en gebeurtenissen en/of situaties die van invloed zijn op de persoonlijkheidsvorming.

Er wordt geen samenhang gevonden tussen de verschillende copingstijlen en het aantal opvoedingssituaties, noch met de leeftijd waarop de jongere voor het eerst gescheiden werd van een belangrijke gehechtheidsfiguur. Het al dan niet gescheiden zijn van de ouders is evenmin van invloed. Jongeren die ooit zijn weggelopen, zijn palliatiever, vermijdender en passiever, tonen meer emoties en spreken zichzelf vaker geruststellend toe dan jongeren die niet zijn weggelopen (p-waarden $< .001$ - $< .05$). Met uitzondering van de schaal geruststellende gedachten doet hetzelfde patroon zich voor bij jongeren die ooit behandeld zijn geweest voor psychische problemen (p-waarden $< .001$ - $< .01$). Van de gehechtheidsvariabelen correleert gehechtheids-individuatiebalans laag maar significant met de schalen 'vermijdend en passief gedrag' (negatief) en met de schaal 'sociale steun' (positief). De opvoedingsstijl van de vader blijkt vooral van invloed op de schalen 'vermijdend en passief gedrag', 'expressie van emoties' en 'het zoeken van sociale steun'. De optimale opvoedingsstijl komt hierbij als beste uit de bus (p-waarden $< .001$ - $< .05$). De opvoedingsstijl van de moeder houdt alleen verband met de schalen 'passieve reacties' en 'expressie van emoties' ($p < .05$). De gehechtheidsstijl van de jongere zelf lijkt vooral verband te houden met de vermijdende, passieve en expressieve copingstijlen, waarbij opvalt dat jongeren met een ambivalente of gedesorganiseerde gehechtheidsstijl veel vaker passieve reacties vertonen in moeilijke situaties dan jongeren met een vermijdende of veilige gehechtheidsstijl ($F (3,262) = 8.76$, $p < .001$). Naarmate jongeren meer sociale contacten hebben, vertonen zij minder vermijdende en passieve reacties ($r = -.18$, $p < .01$; $r = -.24$, $p < .001$) en maken zij meer gebruik van sociale steun ($r = .32$, $p < .001$). De grootste samenhang ten slotte wordt aangetroffen tussen de copingstijlen palliatieve, vermijdende en passieve reacties, en uiten van emoties met lichamelijke en psychische klachten. De hoogste correlaties komen voor tussen de schaal passieve reacties met de psychoneuroticismescore van de SCL ($r = .74$, $p < .001$), de stress- en depressieschalen van de AGV (resp. $r = .50$, $p < .001$ en $r = .58$, $p < .001$), de VOEG ($r = -.40$, $p < .001$) en de algemeen-welbevinden-score zoals gemeten met de ladder van Cantril ($r = -.36$, $p < .001$) (zie ook Schreurs e.a. 1993). In het kort kunnen jongeren met een inadequate copingstijl omschreven worden

als weglopers die op jongere leeftijd al kampten met psychische problemen, met sterk controlerende en/of verwaarlozende ouders, een onveilige gehechtheidsstijl, slecht zelfbeeld, beperkt sociaal netwerk en een slechte lichamelijke en vooral geestelijke gezondheid.

3.6.2 Verslavingen en delinquentie Leidse groepen

Aan de jongeren van de Leidse groepen zijn enkele vragen gesteld met betrekking tot gebruik van verslavende middelen en gokgedrag. Verder is gevraagd naar politiecontacten en ten slotte is hen een lijst voorgelegd waarop zij de frequentie van hun ongewenst en/of wetsovertredend gedrag konden aangeven.

Verslavingen
In de volgende tabel geven wij, uitgesplitst naar groep en sekse, een overzicht van de percentages jongeren die ooit alcohol hebben gedronken, gegokt, geblowd en/of hard drugs hebben gebruikt en dit het afgelopen jaar ook hebben gedaan.

De jongeren zijn rond de dertien jaar oud wanneer ze voor het eerst alcohol drinken. Van de totale groep drinkt 8.5% dagelijks; 39% drinkt één of meer keren per week, 33% drinkt één tot drie keer per maand en 19% drinkt zelden tot nooit. Jongens drinken niet alleen vaker, maar ook meer dan meisjes: gemiddeld 8.4 tegenover 4.8 alcoholische consumpties per keer met een maximum van 50, 'want dan gaat het licht uit' zoals een respondent opmerkte. De helft van de respondenten drinkt vier glazen of minder per keer.

Met gokken begint men tussen het veertiende en vijftiende jaar. De meest geliefde gokspelen zijn de fruit/trekautomaat waarmee 89% van de jongeren zich bezighoudt en kaarten om geld (28%). Van de hele groep gokt 4.5% dagelijks; 12.5% één of meer keer per week; 16% één of meer keer per maand en 65% zelden tot nooit. Met blowen beginnen de meeste jongeren rond hun veertiende, terwijl harddrugsgebruik rond het zestiende jaar begint. Jongens uit de residentiële en de Leidse Vergelijkingsgroep beginnen wat eerder te blowen dan de meisjes uit die groepen (resp. $t = -2.44$, $p < .05$ en $t = -2.3$, $p < .05$). Bij de thuisloze jongeren beginnen de meisjes bijna anderhalf jaar eerder met harddrugs dan jongens (resp. 14.8 en 16.3 jaar; $t = 2.5$, $p < .05$). Dit spoort met de bevinding dat meisjes ook jonger thuisloos raken en dus op jongere leeftijd kans lopen om in het drugscircuit terecht te komen.
Ten slotte geven we hier nog een overzicht van de frequentie waarmee de jongeren harddrugs gebruikten gedurende het laatste jaar vóór de afname van het interview.

Tabel III-45.1 Verslavingen (in percentages)

	R		Th		LV	
	Man n=50	Vrouw n=35	Man n=70	Vrouw n=38	Man n=44	Vrouwn=32
alcohol						
ooit	98	94	99	87	96	84
laatste jaar	92	89	96	79	93	78
gokken						
ooit	86	51	81	47	77	52
laatste jaar	62	31	59	32	66	28
soft drugs						
ooit	74	63	93	82	82	61
laatste jaar	56	37	91	71	77	47
hard drugs						
ooit	36	14	70	53	34	16
laatste jaar	26	6	61	37	27	13

Tabel III-45.2 laat zien dat ongeveer gelijke percentages thuisloze jongens en meisjes dagelijks tenminste één soort harddrugs gebruiken. De percentages maandelijkse gebruikers zijn bij de drie groepen bijna gelijk, maar jongens experimenteren vaker dan meisjes.

Tabel III-45.2 Frequentie harddrugsgebruik afgelopen jaar (in percentages)

	R		Th		LV	
	Man n=50	Vrouw n=35	Man n=70	Vrouw n=38	Man n=44	Vrouw n=32
dagelijks	2	0	17	16	0	0
wekelijks	4	0	19	11	11	3
maandelijks	14	3	16	5	11	9
sporadisch/niet meer	6	3	10	5	5	0

Delinquentie

De jongeren is gevraagd of zij ooit in aanraking zijn geweest met de politie, en, zo ja: of zij wel eens vast hebben gezeten in politiecel en/of gevangenis. Hier volgen

de antwoorden in percentages.
Uit de cijfers komt duidelijk naar voren dat, hoewel de groepen elkaar niet veel ontlopen wat betreft politiecontacten, deze bij de thuisloze jongeren ernstiger van aard zijn dan bij de andere groepen en bij jongens ernstiger dan bij meisjes. Als reden waarom men de laatste keer vastzat, wordt door de jongens op de eerste plaats diefstal en inbraak genoemd (45%), gevolgd door vandalisme (24%), met beroving en mishandeling op een gedeelde derde plaats (14%). Bij de meisjes staat inbraak en diefstal eveneens op de eerste plaats (56%), gevolgd door vandalisme (13%) en dealen (11%).

Tabel III-46 Politiecontacten (in percentages)

	R n=85	Th n=108	LV n=76	Man n=164	Vrouw n=105
contact politie	82	90	79	90	75
vast in cel	37	55	45	51	38
vast in gevang + cel	7	28	3	23	4

Als laatste onderdeel van het interview is de jongeren de Vragenlijst Ongwenst Gedrag voorgelegd. Zoals in hoofstuk 2 beschreven bestaat de lijst uit 54 items die worden gescoord op een 4-punts Likertschaal met de waarderingen nooit, weleens, regelmatig, en vaak. De lijst valt uiteen in vier subschalen. De criminaliteitschaal omvat items die betrekking hebben op kleine criminaliteit; de items van de vandalismeschaal verwijzen naar het aanrichten van materiële schade en het veroorzaken van overlast. De geweldschaal heeft betrekking op het gebruiken van of dreigen met geweld in verschillende situaties en de items van de politieschaal representeren vormen van verzet tegen autoriteiten.

Tabel 47.1 geeft een overzicht van de gemiddelde somscores op zowel de totaalschaal als de vier deelschalen, weer opgesplitst naar groep en naar sekse.

Tabel III-47.1 Delinquentie (gemiddelde scores)

		R n=85	Th n=108	LV n=76	Man n=164	Vrouw n=105
totaalscore delinquentie	mean	24.98	40.18	23.29	37.51	19.81
	sd	23.18	26.87	18.34	25.51	19.14
kleine criminaliteit	mean	11.28	19.17	9.36	17.12	8.97
	sd	10.85	12.39	8.15	12.09	9.00
vandalisme	mean	8.05	10.13	8.59	11.08	5.88
	sd	7.50	8.47	7.21	8.30	5.87

		R n=85	Th n=108	LV n=76	Man n=164	Vrouw n=105
geweld	mean	4.31	6.87	3.88	6.01	4.00
	sd	4.45	5.92	3.65	5.20	4.67
politie	mean	1.05	3.75	1.35	3.00	0.98
	sd	2.18	3.96	1.88	3.54	2.11

Univariate variantieanalyse toont aan dat de thuisloze jongeren op alle schalen significant hoger scoren dan de residentiële jongeren en de Leidse Vergelijkingsgroep (p-waarden < .001), met uitzondering van de schaal vandalisme waarop de drie groepen niet voor elkaar onderdoen. Jongens vertonen over de hele linie meer ongewenst gedrag dan meisjes (p-waarden < .001). Thuisloze jongeren mét internaatsverleden scoren op alle schalen significant hoger dan thuisloze jongeren zonder internaatsverleden (p-waarden tussen < .01 en < .05), behalve op de geweldschaal die geen significant verschil tussen deze twee subgroepen laat zien.
De volgende tabel, ten slotte, geeft een indruk van de percentages jongeren die zich meer dan gemiddeld aan ongewenst gedrag schuldig maken. Hiervoor zijn we uitgegaan van de gemiddelden en standaarddeviaties op de totaal- en subschalen zoals gevonden bij de gecombineerde controlegroepen van het huidige onderzoek (de Leidse Vergelijkingsgroep) en het Haalbaarheidsonderzoek (Tavecchio e.a., 1991). De vermelde percentages betreffen die jongeren die hoger scoren dan het gemiddelde plus twee standaarddeviaties van de gecombineerde controlegroepen.

Tabel III-47.2 maakt duidelijk dat ruim eenvijfde van de thuisloze jongeren een aanzienlijke hoeveelheid ongewenst gedrag vertoont of heeft vertoond. Bij de andere twee groepen liggen deze percentages duidelijk lager, behalve op de schaal vandalisme, waaraan gelijke percentages jongeren zich schuldig maken. Vermeldenswaard is in dit verband de conclusie in het Eindverslag project aanpak thuisloze jeugd (Thuislozenteam Den Haag, 1994) dat delinquent gedrag bij thuisloze jongeren in hoge mate samenhangt met hun penibele situatie en veelal verdwijnt wanneer in hun elementaire levensbehoeften op reguliere wijze is voorzien.

Tabel III-47.2 Delinquentie (in percentages)

	R n=85	Th n=108	LV n=76
totaal delinquent gedrag	9.4	23.1	7.9
kleine criminaliteit	9.6	26.2	5.3
vandalisme	8.3	7.4	6.6
geweld	10.6	22.2	6.7
politie	4.7	26.2	4.1

Samenhangen

De totaalscore van de delinquentielijst correleert negatief met de gehechtheid-individuatiebalans ($r = -.22$, $p < .001$), het aantal netwerkleden zoals gemeten door de SSQ-6 ($r = -.29$, $p < .001$) en met de zorg van de vader ($r = -.27$, $p < .001$) en van de moeder ($r = -.16$, $p < .001$).

Verder blijkt er een verband te zijn met de psychoneuroticismescore van de SCL ($r = .34$). Van de overige SCL-schalen is vooral de schaal hostiliteit van belang. De correlatie van deze schaal met de totaalscore delinquentie bedraagt $r = .47$, met de geweldschaal $r = .53$. Bij de thuisloze jongeren is deze correlatie $r = .62$. Zo zien we ook dat de correlatie van de geweldschaal met de copingstijl 'expressie van emoties' voor de totale groep $r = .37$ is, maar voor de thuisloze jongeren $r = .50$ (p-waarden $< .001$).

Samenvatting

In de volgende tabel wordt de relatieve positie weergegeven van de Leidse groepen en subgroepen op de belangrijkste schalen van de UCL en de somscore van de Delinquentie lijst.

Tabel III-48 Copingstijlen

	R	Th	LV	Th-1	Th-2
palliatief	_	+	-	+	+
vermijden	-	+	-	+	+
sociaal	+	-	+	-	-
passief	-	+	-	+	+
Delinquentie					
somscore	-	+	-	+	±

-- zeer laag - laag ± gemiddeld + hoog ++ zeer hoog

De groep thuisloze jongeren scoort zowel op de copingstijlen als op de somscore delinquent gedrag negatiever dan de twee andere groepen. De Leidse Vergelijkingsgroep maakt wat meer gebruik van palliatieven als copingstijl dan de residentiële jongeren, maar is minder geneigd problemen uit de weg te gaan dan deze groep.

HOOFDSTUK 4 VERSCHILLEN TUSSEN DE GROEPEN: PROFIELSCHETSEN EN DISCRIMINANTANALYSES

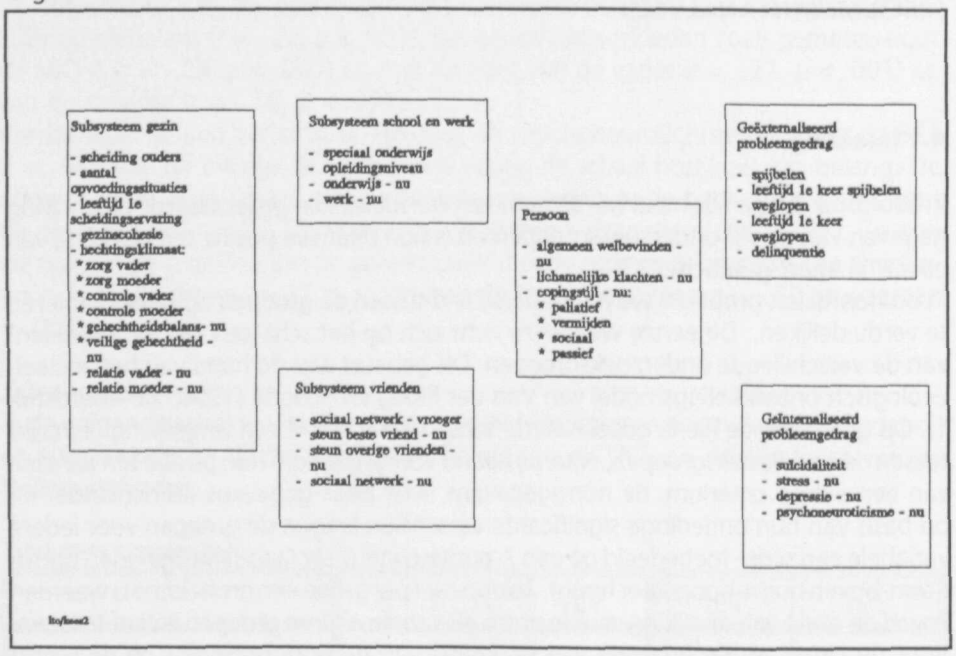
4.1 Inleiding

In hoofdstuk 3 is aan de hand van de gemeten variabelen een gedetailleerde beschrijving gegeven van de vijf onderzoeksgroepen en is hun relatieve positie ten opzichte van elkaar in kaart gebracht.
In dit hoofdstuk proberen we het onderscheid tussen de groepen op twee manieren te verduidelijken. De eerste werkwijze richt zich op het schetsen van de 'profielen' van de verschillende onderzoeksgroepen. Dit gebeurt aan de hand van het sociaal-ecologisch ontwikkelingsmodel van Van der Ploeg en Scholte (1990; zie hoofdstuk 1). Op grond van de hierin gedefinieerde subsystemen wordt een vergelijking gemaakt tussen de onderzoeksgroepen, waarbij het nu vooral gaat om hun positie ten aanzien van een extern criterium: de normgegevens. Met deze gegevens als richtsnoer en op basis van hun onderlinge significante verschillen krijgen de groepen voor iedere variabele een score toebedeeld op een 7-puntsschaal (zeer laag-laag-beneden norm-norm-boven norm-hoog-zeer hoog). Zo ontstaat per groep een profielschets waaraan zowel de mate van afwijking van de norm als van de andere groepen valt af te lezen. Voor de cijfers en de bronnen van herkomst van de normgegevens en de wordt verwezen naar de bijlage (4.1.1 t/m 4.1.8).
Als tweede methode voor verduidelijken van de verschillen tussen de groepen wordt gebruik gemaakt van discriminantanalyses. Deze techniek onderzoekt welke combinaties van variabelen het best de verschillen tussen de groepen verklaren en zo het belangrijkste criterium vormen voor het onderscheiden van de groepen onderling.

4.2 Profielschetsen

Zoals gezegd is voor de profielschetsen van de verschillende onderzoeksgroepen aansluiting gezocht bij het sociaal-ecologisch ontwikkelingsmodel van probleemgedrag van Van der Ploeg en Scholte (1990).
De afbeelding uit hoofdstuk 1 laat zien dat het model meerdere subsystemen onderscheidt, ieder met zijn eigen risicofactoren. Als richtsnoer voor de profielschetsen zijn de in het oorspronkelijke model genoemde risicofactoren per subsysteem gesubstitueerd door de in het huidige onderzoek gebruikte operationaliseringen. Bovendien is aangegeven welke operationaliseringen retrospectief zijn gemeten en welke de actuele situatie van de jongere weergeven (Figuur 1).
De profielschetsen van de groepen worden successievelijk besproken aan de hand van de verschillende subsystemen.

Figuur 2



4.2.1 Het subsysteem gezin

In het model van Van der Ploeg vormt een onveilig hechtingsklimaat slechts één van de risicofactoren die zich binnen het gezin kunnen voordoen. In het betreffende onderzoek staat juist dit construct meer centraal en wordt het gezien als een belangrijke eerste stap op de weg naar het ontwikkelen van probleemgedrag. De in het subsysteem gezin opgenomen factoren hebben dan ook vooral betrekking op de veiligheid van het hechtingsklimaat vroeger en nu.
Uit de volgende tabel is af te lezen dat, hoewel het beeld iets rooskleuriger is dan verwacht zou mogen worden ten gevolge van het lage percentage gescheiden ouders en de beperkte mate van ouderlijke controle die deze jongeren zeggen te hebben ervaren, de Utrechtse Controlegroep over het algemeen een goede afspiegeling vormt van de doorsnee-jongere. De Weglopers en de Leidse Vergelijkingsgroep komen, vergeleken met de norm, wat vaker uit gebroken gezinnen, hebben iets meer verschillende opvoedingssituaties gehad en waren ook wat jonger toen hun eerste scheiding van een belangrijke gehechtheidsfiguur plaatsvond. Daar houdt de overeenkomst tussen deze twee groepen op: de Weglopers hebben niet alleen een negatievere visie op de opvoedingsstijl van hun ouders, maar hebben ook minder gezinscohesie ervaren, voelen zich nu minder veilig gehecht en hebben een slechtere relatie met hun ouders. De Leidse Vergelijkingsgroep scoort op deze gehechtheidsvaria-

belen overeenkomstig de norm. De Residentiëlen hebben met name zeer veel verschillende opvoedingssituaties gekend en waren aanzienlijk jonger ten tijde van hun eerste scheiding van een belangrijke gehechtheidsfiguur. Op de gehechtheids- en relatievariabelen tonen zij hetzelfde beeld als de Weglopers: iets afwijkend van de norm. De Thuislozen wijken op alle factoren van het subsysteem sterk af van zowel de norm als van de overige groepen, vooral door een buitengewoon hoog percentage gescheiden ouders en de zeer negatieve perceptie die zij hebben van hun opvoedingsverleden en van de huidige relatie met hun ouders. Het verschil tussen de thuisloze jongeren mét en thuisloze jongeren zonder internaatsverleden centreert zich vooral rond het percentage gescheiden ouders en het aantal verschillende opvoedingssituaties: de eerste groep heeft van dit alles méér.

Tabel IV-1 Subsysteem gezin

	Norm	UC	W	R	Th	LV	Th-1	Th-2
scheiding ouders	16%	ben. norm	bov. norm	bov. norm	zeer hoog	bov. norm	zeer hoog	hoog
opvoedingssituaties	1.2	norm	bov. norm	zeer hoog	zeer hoog	bov. norm	zeer hoog	hoog
leeftijd 1e scheidingservaring	17.2	norm	ben. norm	zeer laag	zeer laag	ben. norm	zeer laag	laag
hechtingsklimaat:								
- zorg vader	19-21	norm	ben. norm	ben. norm	zeer laag	norm	zeer laag	zeer laag
- zorg moeder	22-25	norm	ben. norm	ben. norm	laag	norm	laag	laag
- controle vader	8-10	ben. norm	bov. norm	bov. norm	hoog	norm	hoog	hoog
- controle moeder	9-11	ben. norm	norm	norm	hoog	ben. norm	hoog	hoog
- gehechtheidsbalans - nu	35	----	----	ben. norm	laag	bov. norm	laag	laag
- veilige gehechtheid - nu	4.0	norm	ben. norm	laag	laag	norm	laag	laag
relatie vader - nu	59.3	norm	ben. norm	ben. norm	zeer laag	----	zeer laag	zeer laag
relatie moeder - nu	72.5	norm	ben. norm	ben. norm	zeer laag	----	zeer laag	zeer laag
gezinscohesie	2.8	norm	ben. norm	norm	norm	norm	norm	norm

4.2.2 Subsysteem school en werk

De in het subsysteem school en werk ondergebrachte factoren betreffen vooral het opleidingsniveau en de actuele deelname aan onderwijs en werk.
Op al deze factoren blijken zowel de Utrechtse Controlegroep als de Weglopers zich te conformeren aan de norm: rond de 5% heeft speciaal onderwijs gevolgd, terwijl het niveau van het tot nu toe gevolgde onderwijs ligt tussen middelbaar en hoger voorbereidend onderwijs. De meesten van hen werken en/of volgen onderwijs (respectievelijk 94% en 83%).
De Residentiëlen en Thuislozen vallen op door de hoge percentages jongeren die het speciaal onderwijs hebben gevolgd en het lage niveau van de gevolgde opleidingen (tussen laag en middelbaar). De Leidse Vergelijkingsgroep neemt hier een tussenpositie in. Het aantal thuisloze jongeren dat werkt en/of een opleiding volgt, is heel laag (22%).

Tabel IV-2 Subsyteem school en werk

	Norm	UC	W	R	Th	LV	Th-1	Th-2
speciaal onderwijs	5.2%	norm	norm	zeer hoog	zeer hoog	bov.norm	zeer hoog	hoog
opleidingsniveau	2.5	norm	norm	laag	laag	ben.norm	laag	laag
onderwijs - nu	66%	norm	norm	ben.norm	zeer laag	hoog	zeer laag	zeer laag
werk - nu	56%	norm	norm	norm	zeer laag	norm	zeer laag	zeer laag

4.2.3 Subsysteem vrienden

Tabel IV-3 Subsysteem vrienden

	Norm	UC	W	R	Th	LV	Th-1	Th-2
sociaal netwerk - vroeger	4.25	----	----	laag	zeer laag	----	zeer laag	laag
steun beste vriend - nu	75.9	norm	norm	norm	ben.norm	----	ben.norm	ben.norm
steun overige vrienden - nu	58.2	norm	norm	laag	laag	----	laag	laag
sociaal netwerk - nu	4.25	----	----	ben.norm	laag	norm	laag	ben.norm

Ook waar het de relatie met de vrienden en de omvang van het sociaal netwerk betreft, kunnen de Utrechtse Controlegroep en de Weglopers tot de doorsnee-jongeren gerekend worden. Hoewel verondersteld zou kunnen worden dat, gezien de onbevredigende relatie die de thuisloze jongeren hebben met hun ouders, de vriendenkring deze leemte zou opvullen, blijkt dit niet het geval te zijn. De kwaliteit van de relatie met hun beste vriend is lager dan bij de andere groepen. Waar het de uitgebreidere vriendenkring en het gemiddeld aantal leden van het sociale netwerk betreft, blijken de thuisloze jongeren, evenals overigens de residentiële jongeren, minder op steun te kunnen rekenen dan de andere groepen.

4.2.4 Persoon

In dit subsysteem zijn de variabelen ondergebracht die betrekking hebben op het huidig algemeen welbevinden, lichamelijke klachten en de karakteristieke copingstijlen. Binnen de groep thuisloze jongeren blijkt vooral bij de thuisloze jongeren zonder internaatsverleden het algemeen welbevinden onder de maat te zijn. Opvallend is dat alle groepen, behalve de Utrechtse Controlegroep een verhoogd aantal lichamelijke klachten vermelden. Waar het de copingstijlen betreft, wijkt alleen de groep thuisloze jongeren af van de norm, behalve op de passieve reactiestijl, die voor alle Leidse groepen wat hoger ligt.

Tabel IV-4 Persoon

	Norm	UC	W	R	Th	LV	Th-1	Th-2
algemeen welbevinden - nu	7.7	norm	norm	norm	ben. norm	norm	ben. norm	laag
lichamelijke klachten - nu	23.3	norm	bov. norm	hoog	zeer hoog	hoog	zeer hoog	zeer hoog
copingstijlen - nu:								
- palliatief	16.2	----	----	norm	bov. norm	norm	bov. norm	bov. norm
- vermijden	14.8	----	----	norm	bov. norm	norm	bov. norm	bov. norm
- sociaal	13.0	----	----	norm	ben. norm	norm	ben. norm	ben. norm
- passief	10.48	----	----	bov.- norm	hoog	bov.- norm	ben. norm	hoog

4.2.5 Geëxternaliseerd probleemgedrag

De in het onderzoek gemeten vormen van geëxternaliseerd probleemgedrag betreffen vooral spijbelen, weglopen en delinquentie. Er is door alle groepen met verve gespijbeld. Bij de Utrechtse Controlegroep ligt het percentage spijbelaars iets onder de norm; bij de overige groepen anderhalf tot twee keer daarboven. De residentiële jongeren en de thuisloze jongeren mét internaatsverleden zijn het jongst begonnen met spijbelen. De percentages weglopers van zowel de Utrechtse Controlegroep als de Weglopers zijn artefacten en kunnen hier buiten beschouwing gelaten worden. Van de Leidse Vergelijkingsgroep en de residentiële jongeren blijken hoge percentages ooit eens te zijn weggelopen. Vooral bij de Leidse Vergelijkingsgroep valt dit op omdat deze groep over het algemeen redelijk tevreden is over haar ouders. Het tijdstip waarop men voor het eerst wegloopt, ligt globaal ongeveer een jaar nadat men voor het eerst gespijbeld heeft. Ook hier zijn de residentiële en thuisloze jongeren weer verreweg het jongst.
Enig delinquent gedrag wordt in alle (Leidse) groepen gevonden, maar bij de thuisloze

jongeren mét een internaatsverleden ligt het percentage ruim twee keer zo hoog als de norm.

Tabel IV-5 Geëxternaliseerd probleemgedrag

	Norm	UC	W	R	Th	LV	Th-1	Th-2
spijbelen	45%	norm	hoog	zeer hoog	zeer hoog	hoog	zeer hoog	zeer hoog
leeftijd 1e keer spijbelen	15.5	norm	norm	laag	laag	ben.-norm	laag	ben.norm
weglopen	4.7%	ben.-norm	zeer hoog	hoog	zeer hoog	bov.-norm	zeer hoog	zeer hoog
leeftijd 1e keer weglopen	15.7	----	norm	zeer laag	laag	laag	zeer laag	ben.norm
delinquentie	6%	----	----	norm	hoog	norm	hoog	bov.norm

4.2.6 Geïnternaliseerd probleemgedrag

Een andere manier waarop een problematische ontwikkeling tot uiting kan komen, is door een hoge mate van sociale isolatie en depressiviteit, eventueel culminerend in (herhaalde) suïcidepogingen.
Over de hele steekproef blijken alle jongeren ooit wel eens gespeeld te hebben met de gedachte zelf een eind te maken aan hun leven. Bij de thuisloze jongeren dringt deze gedachte zich aanzienlijk vaker op dan bij de jongeren uit de andere groepen. De Utrechtse Controlegroep, de Residentiëlen en de Leidse Vergelijkingsgroep hebben normale stress- en depressiviteitsscores. De Weglopers vertonen wat meer geïnternaliseerd probleemgedrag. De Thuislozen lijden in hoge mate aan stress, depressiviteit en klachten van psychische en psychosomatische aard.

Tabel IV-6 Geïnternaliseerd probleemgedrag

	Norm	UC	W	R	Th	LV	Th-1	Th-2
suïcidaliteit	1.3%	norm	bov.norm	bov.norm	zeer hoog	norm	zeer hoog	zeer hoog
stress - nu	10.01	norm	bov.norm	norm	zeer hoog	norm	zeer hoog	zeer hoog
depressiviteit - nu	5.46	norm	bov.norm	norm	zeer hoog	norm	zeer hoog	zeer hoog
psychoneuroticisme - nu	124.0	----	----	bov.norm	zeer hoog	bov.norm	zeer hoog	zeer hoog

4.2.7 Samenvatting

Met de normgegevens als uitgangspunt kunnen de onderzoeksgroepen in het kort als volgt omschreven worden:
Utrechtse Controlegroep: in alle opzichten een groep doorsneejongeren.
Weglopers: een groep met meer gescheiden ouders, waarmee ze een wat slechtere relatie hebben. Wat betreft school/werk en vrienden normaal, maar wel met wat meer lichamelijke klachten en een verhoogde maat aan geëxternaliseerd en geïnternaliseerd probleemgedrag.
Residentiële jongeren: ook deze groep heeft wat meer gescheiden ouders. Daarnaast hebben ze veel verschillende opvoedingssituaties gekend en waren ze heel jong toen ze voor de eerste keer gescheiden werden van een belangrijke gehechtheidsfiguur. De relatie met de ouders was en is beneden de norm. Ze hebben zeer vaak speciaal onderwijs gevolgd en hun huidige opleidingsniveau is laag. Het sociale netwerk is beperkt. Ze tonen naast veel lichamelijke klachten iets meer geïnternaliseerd probleemgedrag. Hoewel ze veel gespijbeld hebben en vaak zijn weggelopen, is hun huidig delinquentiepeil normaal.
Thuisloze jongeren: een groep met een buitengewoon hoog percentage gescheiden ouders, gecombineerd met een groot aantal verschillende opvoedingssituaties. Ook zij waren heel jong toen zij voor het eerst gescheiden werden van een belangrijke gehechtheidsfiguur. De relatie met de ouders zowel vroeger als nu is ronduit slecht. Ze hebben zeer vaak op het speciaal onderwijs gezeten en hun huidig opleidingsniveau is laag. Ze hebben een zeer beperkt sociaal netwerk en de kwaliteit van de relatie met hun beste vriend is beneden de norm. Ze voelen zich ongelukkig en hebben zeer veel lichamelijke klachten. De manier waarop ze met probleemsituaties omgaan, is niet doelgericht. Ze hebben vroeger veel geëxternaliseerd probleemgedrag vertoond in de vorm van spijbelen en weglopen en doen dat nu nog: ze zijn behoorlijk delinquent. Ze lijden aan zeer veel stress en psychische klachten, zijn zeer depressief en hebben regelmatig suïcidale neigingen.
Leidse Vergelijkingsgroep: een groep met wat meer gescheiden ouders en verschillende opvoedingssituaties, terwijl de leeftijd waarop ze voor het eerst gescheiden werden van een belangrijke gehechtheidsfiguur iets lager ligt dan de norm. Ze hadden en hebben een goede relatie met hun ouders. Ze hebben iets meer dan gemiddeld speciaal onderwijs gevolgd en hun huidige opleidingsniveau laat te wensen over. Het sociaal netwerk is normaal en hoewel zij zich in het algemeen wél bevinden, hebben zij veel lichamelijke klachten. Ze hebben behoorlijk wat geëxternaliseerd probleemgedrag vertoond in de vorm van spijbelen en weglopen, maar hun huidig delinquent gedrag ligt rond het gemiddelde. Het geïnternaliseerd probleemgedrag ligt iets boven de norm.

4.3 Discriminantanalyses

Hierboven hebben we verslag gedaan van de verschillen tussen de vijf groepen ten aanzien van een groot aantal variabelen. Dit levert gedetailleerde informatie op over de positie van de verschillende groepen met betrekking tot telkens één individuele

variabele. Nu willen we door middel van discriminantanalyse proberen na te gaan welke combinaties van variabelen de groepen maximaal van elkaar onderscheiden. Discriminantanalyse is een multivariate analysetechniek met een beschrijvende en een voorspellende component. Bij de beschrijvende analyse wordt gekeken in hoeverre verschillen tussen de groepen (dat wil zeggen: de op nominaal niveau gemeten afhankelijke variabelen) samenhangen met de voorspellende variabelen. Blijken er inderdaad verschillen te bestaan tussen de groepen, dan is het mogelijk om aan de hand van de voorspellende variabelen een voorspelling te doen over het groepslidmaatschap van de individuele respondent c.q. observatie. Het gaat hierbij om het vinden van een formule in de vorm van een lineaire combinatie van voorspellende variabelen die de relatie tussen de groepsindeling en alle voorspellende variabelen tezamen verduidelijkt. Hierbij moet in het oog worden gehouden dat, als twee voorspellende variabelen hoog correleren, de tweede weinig extra's toevoegt aan het onderscheid tussen de groepen. Dit houdt niet in dat deze variabele minder belangrijk zou zijn voor het groepsonderscheid. Hij belicht alleen hetzelfde aspect als de eerste variabele. Is de correlatie laag, dan zal de tweede variabele een ander aspect van het verschil tussen de groepen benadrukken dan de eerste. Het verschil tussen de groepen wordt uitgedrukt in de discriminantfunctie: een lineaire combinatie van voorspellende variabelen waarbij gepoogd wordt de verschillen tussen de groepen zo groot mogelijk en de verschillen binnen de groepen zo klein mogelijk te houden (Van Knippenberg en Siero, 1994). De werkwijze is de volgende. De variabelen zijn onderverdeeld in drie sets: achtergrondvariabelen, kernvariabelen, en achtergrond plus kernvariabelen. De groepen worden twee aan twee vergeleken op deze drie sets variabelen, waarbij de thuisloze jongeren - als doelgroep - steeds het uitgangspunt vormen. Na de vier groepsanalyses rapporteren we ook een analyse waarbij alle groepen tegelijk in de vergelijking worden betrokken. Om tot een zo economisch mogelijke beschrijving te komen hebben we gekozen voor een stepwise-procedure met een toelatingscriterium van $p \leq .05$. Dit houdt in dat alleen die variabelen in de vergelijking worden opgenomen waarvan de kans dat hun bijdrage aan het onderscheidend vermogen van de functie op toeval berust, lager is dan 5%.
We rapporteren telkens per set variabelen en vermelden in de tabellen (zie bijlage 4.2.1 t/m 4.2.9) alleen de structuurcoëfficiënten van de variabelen die deel uitmaken van de betreffende functies.

4.3.1 Achtergrondvariabelen

De volgende achtergrondvariabelen zijn in de analyse opgenomen: sekse (1=man, 2=vrouw), burgerlijke staat van de ouders (scheiden; 1=niet, 2=wel), het aantal verschillende opvoedingssituaties, leeftijd waarop de eerste scheiding van een belangrijke gehechtheidsfiguur plaatsvond, hoogst gevolgde opleidingsniveau, en het al dan niet verrichten van betaalde arbeid (werk; 1=niet, 2=wel). Hierbij moet worden opgemerkt dat het aantal opvoedingssituaties en de leeftijd waarop de eerste scheiding van een belangrijke gehechtheidsfiguur plaatsvond, hier gedefinieerd worden als achtergrondvariabelen vanwege hun objectiveerbaarheid. Ze maken samen met de subjectievere kernvariabelen overigens wel degelijk deel uit van het 'gehechtheidscomplex'.

De sociale klasse van de ouders is niet in de vergelijking betrokken, op de eerste plaats omdat deze variabele over de vijf groepen niet goed vergelijkbaar is en ten tweede omdat zij zeer veel uitval veroorzaakt. Hier volgt een korte beschrijving van de resultaten van de discriminantanalyses die in tabelvorm in de bijlage te vinden zijn (zie bijlage 4.2).

Thuislozen en Utrechtse Controlegroep
Vergeleken met de Utrechtse Controlegroep bestaat de groep thuisloze jongeren vooral uit jongens die veel verschillende opvoedingssituaties hebben gehad, een laag opleidingsniveau hebben en nauwelijks deelnemen aan de arbeidsmarkt. Deze vier variabelen vormen de discriminantfunctie. Het aantal opvoedingssituaties verklaart 54% van het verschil tussen de twee groepen, de overige drie variabelen verklaren tezamen 3%. Ook de twee variabelen die niet in de functie zijn opgenomen, laden er vrij hoog op (-.58 en .51). Dat houdt in dat in vergelijking met de Utrechtse Controlegroep van de Thuislozen gezegd kan worden dat zij meer gescheiden ouders hebben en dat de eerste scheiding van een belangrijke gehechtheidsfiguur op jongere leeftijd plaats vond. De functie heeft een goed discriminerend vermogen (eigenwaarde 1.37) en blijkt 96% van de twee groepen juist te classificeren. Dat is bijna tweemaal zoveel dan op grond van toeval verwacht zou mogen worden. Opvallend is evenwel dat een kwart van de thuisloze jongeren wordt geclassificeerd als behorend tot de Utrechtse Controlegroep. De onderscheidende kenmerken kunnen dus niet beschouwd worden als een sine qua non.

Thuislozen en Weglopers
Het verschil tussen thuisloze jongeren en Weglopers wordt vooral bepaald door het grotere aantal opvoedingssituaties dat de thuisloze jongeren hebben gekend en de lagere leeftijd waarop de eerste scheiding van een belangrijke gehechtheidsfiguur plaatsvond. Daarnaast spelen, net als in de vergelijking met de Utrechtse Controlegroep, het ontbreken van opleiding en werk een belangrijke rol. De gevonden combinatie van kenmerken verklaart 55% van het verschil tussen de groepen en blijkt 87% van beide groepen correct te classificeren.

Thuislozen en Residentiëlen
Thuisloze en residentiële jongeren blijken tot op grote hoogte hun achtergrond te delen. De gevonden combinatie van kenmerken geeft geen krachtig onderscheid aan (27% verklaarde variantie) en heeft vooral betrekking op het hogere percentage gescheiden ouders, het ontbreken van werk en het lagere aantal opvoedingssituaties bij de thuisloze jongeren. Dit laatste is vooral het gevolg van de samenstelling van de groep thuisloze jongeren, waarvan 60% bestaat uit jongeren mét en 40% uit jongeren zonder tehuisverleden. De eerste groep heeft aanzienlijk meer verschillende opvoedingssituaties meegemaakt dan de laatste groep, maar ook meer dan de residentiële jongeren. Overigens vormen het grotere aantal verschillende opvoedingssituaties samen met de oververtegenwoordiging van jongens in de groepssamenstelling de enige verschillen tussen de twee subgroepen.
Gezien het wat zwakke discriminerend vermogen van de functie is het niet verwonderlijk dat het percentage juist geclassificeerde jongeren van deze groepen slechts 24%

hoger ligt dan op grond van toeval verwacht kan worden.

Thuislozen en Leidse Vergelijkingsgroep
Ook tussen de Thuislozen en de Leidse Vergelijkingsgroep zijn de verschillen in achtergrond niet erg groot, alhoewel groter dan die tussen de thuisloze en residentiële jongeren.
Evenals bij de voorgaande groepsvergelijkingen zijn het ook hier weer het groter aantal opvoedingssituaties, de geringere deelname aan het arbeidsproces en het lagere opleidingsniveau die de thuisloze jongeren onderscheiden. Het sterkere onderscheid (38% verklaarde variantie) leidt ook tot een beter classificatiepercentage: 80% over de twee groepen samen.

Uit de afzonderlijke vergelijkingen tussen de groepen komt naar voren dat het aantal opvoedingssituaties, deelname aan het arbeidsproces en het opleidingsniveau de belangrijkste onderscheidende variabelen zijn, waarvan de eerste over het algemeen verreweg de meeste variantie verklaart. Ter bevestiging van deze bevinding hebben wij een discriminantanalyse uitgevoerd bij de vijf groepen tezamen.

Alle groepen
In de vergelijking van de vijf groepen blijken alle achtergrondvariabelen voldoende onderscheidend vermogen te hebben. De analyse levert vier functies op die tezamen ruim 70% van de groepsverschillen verklaren. De eerste en sterkst onderscheidende combinatie van kenmerken bestaat uit het aantal verschillende opvoedingssituaties en de leeftijd waarop de jongere voor het eerst gescheiden werd van een belangrijke gehechtheidsfiguur. De gemiddelden van de verschillende groepen op deze kenmerken laten een sterk onderscheid zien tussen de Utrechtse groepen (Controlegroep en Weglopers) aan de ene kant en de Residentiëlen en Thuislozen aan de andere kant. Het gemiddelde van de Leidse Vergelijkingsgroep ligt vrij dicht bij dat van de Utrechtse groepen.
De tweede functie geeft vooral het verschil in aantal gescheiden ouders onder de respondenten aan. Ook hier ligt de scheidslijn weer tussen de Utrechtse groepen enerzijds en de Thuislozen en Residentiëlen anderzijds, met de Leidse Vergelijkingsgroep in een tussenpositie. De twee laatste functies (resp. opleidingsniveau en werk plus sekse) verklaren niet meer dan 3% van het totale verschil tussen de groepen. Op grond van de functies wordt 78% van de Utrechtse Controlegroep goed geclassificeerd dat wil zeggen: 58% meer dan op grond van toeval zou zijn te verwachten. Tussen de overige groepen blijkt een vrij grote overloop te bestaan.

Concluderend kan worden opgemerkt dat het aantal opvoedingssituaties, deelname aan het arbeidsproces en het hoogst gevolgde opleidingsniveau de belangrijkste onderscheidende achtergrondvariabelen vormen. De grote overloop tussen de vijf groepen wijst erop dat de achtergrondvariabelen slechts een beperkt deel van de verschillen tussen de groepen verklaren.

4.3.2 Kernvariabelen

Voor alle groepen zijn de volgende kernvariabelen bij de discriminantanalyse betrokken: zorg van de vader, zorg van de moeder, controle door de vader, controle door de moeder, gezinsklimaat en de vier opvoedingsstijlen. Voor de analyses tussen de Residentiëlen en Thuislozen zijn daaraan toegevoegd de gehechtheid-individuatiebalans en de retrospectieve en actuele meting van de omvang van het sociale netwerk (SSQ-6). Om inzicht te krijgen in het belang van de rol van verschillende netwerkleden in het leven van de jongeren vroeger en nu hebben we het sociale netwerk onderverdeeld in drie groepen: het gezin, bestaande uit vader, moeder, broers en zusters; de vrienden, inclusief de partner; overige netwerkleden als familieleden, kennissen, hulpverleners en pleegouders. Voor de vergelijking met de Leidse Vergelijkingsgroep bestaat de toevoeging uit de gehechtheid-individuatiebalans en de actuele meting van de omvang van het sociale netwerk in dezelfde onderverdeling als hiervoor beschreven. De variabele Persoonlijk Netwerk is niet in de analyse opgenomen, omdat zij - in ieder geval bij de groep thuisloze jongeren - een uitval van 50% veroorzaakt.
Wij rapporteren weer per twee groepen en voor alle groepen samen.

Thuislozen en Utrechtse Controlegroep
De thuisloze jongeren onderscheiden zich van de Utrechtse Controlegroep doordat zij minder moederlijke en vaderlijke zorg en warmte hebben ervaren, vaker een sterk controlerende vader hadden en vaker ambivalent of vermijdend gehecht zijn. De mate van ondervonden moederlijke zorg is het belangrijkste verschil tussen de twee groepen en verklaart een kwart van de variantie. De overige variabelen verklaren samen niet meer dan 8%. Net als bij de achtergrondvariabelen blijkt de Utrechtse Controlegroep het best geclassificeerd te kunnen worden (90%), terwijl een kwart van de thuisloze jongeren grote overeenkomsten vertoont met de jongeren uit deze groep.

Thuislozen en Weglopers
In vergelijking met de Weglopers hebben de thuisloze jongeren vooral minder moederlijke zorg ervaren en zijn ze vaker ambivalent gehecht. De verschillen tussen beide groepen zijn evenwel niet erg groot: de discriminantfunctie verklaart niet meer dan 11%. De percentages correcte classificaties zijn vrij laag en de overloop tussen de verschillende groepen ligt rond de 35%. Dat houdt in dat slechts 15% meer jongeren in de juiste groep worden ingedeeld dan op basis van kans verwacht kon worden.

Thuislozen en Residentiëlen
Het onderscheid tussen deze twee groepen centreert zich vooral rond de omvang van het netwerk zowel vroeger als nu. Zo voelden de residentiële jongeren zich gedurende het laatste halfjaar van hun tehuisverblijf aanzienlijk meer gesteund door familie, kennissen, hulpverleners en pleegouders dan de groep thuisloze jongeren gedurende dezelfde periode thuis of in tehuis. In de actuele situatie zeggen de residentiële jongeren vooral meer steun te krijgen van hun directe gezinsleden. Deze twee netwerkvariabelen verklaren 20% van het verschil tussen de twee groepen.
Hoe klein het verschil tussen de twee subgroepen thuisloze jongeren is met betrekking

tot de kernvariabelen blijkt, als we ze als twee zelfstandige groepen in de vergelijking betrekken. De functie verandert niet, maar van de thuisloze jongeren zonder internaatsverleden wordt 58% geclassificeerd als behorend bij de groep thuisloze jongeren mét internaatsverleden.

Thuislozen en Leidse Vergelijkingsgroep
In vergelijking met de Leidse Vergelijkingsgroep hebben de thuisloze jongeren een controlerender vader gehad en is hun gevoeligheid voor scheidingssituaties groter. Daarnaast voelen zij zich aanzienlijk minder gesteund door hun directe gezinsleden en, in lichte mate, door hun vrienden. De gevonden discriminantfunctie verklaart bijna de helft van het verschil tussen de twee groepen en weet 83% van de jongeren goed te classificeren.

Alle groepen
Bij de gelijktijdige vergelijking van alle groepen blijkt een combinatie van zes van de kernvariabelen het verschil tussen de groepen het beste te beschrijven. Van de vier gevonden functies is evenwel alleen de eerste significant. Deze functie schrijft 31% van de verschillen tussen de groepen toe aan een gebrekkige zorg van beide ouders en een overcontrolerende vader. Zij maakt onderscheid tussen de Utrechtse Controlegroep en de Leidse Vergelijkingsgroep aan de ene kant en de Thuislozen en Residentiëlen aan de andere kant, met de Weglopers in een tussenpositie. De drie overige functies hebben extreem lage eigenwaarden en verklaren een miniem percentage variantie (zie tabel 4.2.6 bijlage).

Samenvattend blijken de kernvariabelen minder discriminerend vermogen te hebben dan de achtergrondvariabelen. Als de belangrijkste voor het onderscheid tussen de groepen kunnen genoemd worden: de ervaren zorg van de ouders, een (over)controlerende vader en de omvang van het sociaal netwerk.

4.3.3 Achtergrond plus Kernvariabelen

Tot slot willen we nog onderzoeken welke combinatie van achtergrond- en kernvariabelen tezamen de groepen het beste van elkaar weet te onderscheiden. Recapitulerend worden de volgende variabelen gebruikt in de vergelijking:

- als achtergrondvariabelen: sekse (1=man, 2=vrouw), burgerlijke staat van de ouders (scheiden; 1=niet, 2=wel), aantal verschillende opvoedingssituaties, de leeftijd waarop de jongere voor het eerst gescheiden is van een belangrijke gehechtheidsfiguur, het hoogst gevolgde opleidingsniveau en het al dan niet verrichten van betaalde arbeid (werk; 1=niet, 2=wel);
- als kernvariabelen: zorg van de vader, zorg van de moeder, controle door de vader, controle door de moeder, het gezinsklimaat, de vier opvoedingsstijlen en de omvang van het sociale netwerk zoals omschreven in paragraaf 4.3.2. De gehechtheid-individuatiebalans en de Persoonlijk Netwerk-variabelen zijn niet in de analyse opgenomen, omdat zij teveel uitval veroorzaken.

Thuislozen en Utrechtse Controlegroep
De voor deze groepen gevonden discriminantfunctie ziet de thuisloze jongeren als verschillend van de Utrechtse Controlegroep doordat zij meer opvoedingssituaties hebben meegemaakt, minder moederlijke zorg, maar meer vaderlijke controle hebben ervaren, minder opleiding en werk hebben en vaker ambivalent gehecht zijn. Deze combinatie van kenmerken verklaart 63% van de verschillen tussen de twee groepen, waarvan 55% voor rekening komt van het verschil in het aantal opvoedingssituaties. Op grond van de discriminantfunctie wordt 98% van de Utrechtse Controlegroep correct geclassificeerd. Dit geldt voor 80% van de thuisloze jongeren. Ook bij de combinatie van achtergrond- en kernvariabelen blijkt 20% van deze groep dus grote overeenkomst te tonen met de Utrechtse Controlegroep.

Thuislozen en Weglopers
Het verschil tussen de thuisloze jongeren en de Weglopers lijkt op dat met de Utrechtse Controlegroep, maar het zijn vooral de achtergrondvariabelen werk (weinig) en opleidingsniveau (laag) die de overhand hebben bij het beschrijven van de verschillen tussen de twee groepen. Het groter aantal opvoedingssituaties en de frequentere ambivalente gehechtheidsstijl spelen een minder belangrijke rol. De discriminantfunctie verklaart 59% van de groepsverschillen en blijkt vooral een goede beschrijving te geven van de thuisloze jongeren van wie 92% juist geclassificeerd wordt. Van de Weglopers is dit 77%.

Thuislozen en Residentiëlen
De discriminantfunctie laat het volgende zien: thuisloze jongeren hebben wat minder opvoedingssituaties gekend dan residentiële jongeren, hun ouders zijn vaker gescheiden en zij werken minder. Daarnaast voelden zij zich vroeger minder gesteund door overige netwerkleden en ook nu krijgen zij minder steun van het gezin van herkomst. Deze combinatie van achtergrond- en kernvariabelen verklaart ruim 40% van het verschil tussen beide groepen. Op basis van de functie worden 77% van de Residentiëlen en 80% van de Thuislozen goed geclassificeerd. Dit houdt in dat ruim 20% van de residentiële jongeren de onderscheidende kenmerken van de thuisloze groep heeft. Wanneer we een vergelijking maken tussen de twee subgroepen thuisloze jongeren en de residentiële jongeren, dan blijken de verschillen tussen de drie groepen het best beschreven te kunnen worden aan de hand van twee functies. De eerste functie omschrijft de verschillen vooral als meer gescheiden ouders, minder werk en minder steun van overige netwerkleden vroeger en van gezinsleden nu. Zij maakt onderscheid tussen de beide thuisloze groepen enerzijds en de residentiële jongeren anderzijds. De tweede functie laat zien dat de groep thuisloze jongeren zonder internaatsverleden minder opvoedingssituaties heeft gekend en meer meisjes omvat dan de twee andere groepen. De thuisloze jongeren zonder internaatsverleden blijken door deze twee functies het best gekarakteriseerd te worden (80% goede classificaties).

Thuislozen en Leidse Vergelijkingsgroep
De thuisloze jongeren worden in vergelijking met de jongeren uit de Leidse Vergelijkingsgroep vooral gekenmerkt door het grotere aantal opvoedingssituaties, meer controle door de vader, minder steun van zowel gezinsleden als vrienden en

minder werk. Er blijkt een duidelijk onderscheid te maken te zijn tussen de twee groepen (55% verklaarde variantie), waarbij de steun vanuit het gezin van herkomst de grootste verklarende factor vormt, gevolgd door het aantal opvoedingssituaties en de deelname aan de arbeidsmarkt. Beide groepen worden door deze combinatie van kenmerken even goed omschreven: 88% van beide groepen worden goed geclassificeerd.

Het aantal opvoedingssituaties, de mate van deelname aan de arbeidsmarkt en het opleidingsniveau zijn de achtergrondvariabelen met het grootste onderscheidend vermogen, bij sommige groepen aangevuld met de kernvariabelen ervaren zorg door moeder of vader. Afsluitend geven wij een overzicht van de vergelijking van alle groepen tezamen op de combinatie achtergrond- en kernvariabelen.

Alle groepen
De verschillen tussen de groepen wordt het best beschreven door een samenstel van negen kenmerken. Deze zijn verdeeld over vier functies waarvan de laatste twee nauwelijks iets toevoegen aan de verklaring van het verschil en verder niet besproken worden.
De eerste functie maakt vooral een onderscheid naar het aantal opvoedingssituaties en de leeftijd waarop de jongere voor het eerst gescheiden is van een belangrijke gehechtheidsfiguur. Deze twee kenmerken vormen de krachtigste onderscheidende factoren en verklaren 62% van de verschillen tussen de groepen. Zij onderscheiden vooral de residentiële en thuisloze jongeren van de overige groepen. De tweede functie omschrijft de groepsverschillen vooral in termen van het aantal jongeren met gescheiden ouders en het ontbreken van zorg en warmte bij de vader. Zij verklaart 14% van de groepsverschillen en onderscheidt vooral de Utrechtse Controlegroep en de Leidse Vergelijkingsgroep van de drie andere groepen.
Van de totale onderzoeksgroep blijkt op grond van de functies 68% goed geclassificeerd te kunnen worden. De Utrechtse Controlegroep beantwoordt met 74% goed geclassificeerden het best aan de omschrijving. Voor de overige groepen is dit minder het geval en bestaan er vaak grote onderlinge overeenkomsten.

Samenvattend kunnen we concluderen dat, van de variabelen die in de discriminantanalyses zijn betrokken, het aantal opvoedingssituaties het meest kenmerkende verschil tussen de groepen aangeeft. Zoals in paragraaf 4.3.1 reeds aangestipt, behoort deze variabele tot het 'gehechtheidscomplex'. Daarnaast speelt vooral bij de Utrechtse Controlegroep en de Leidse Vergelijkingsgroep de responsiviteit van de ouders een belangrijke verklarende rol. Het verschil tussen Thuislozen, Weglopers en Residentiëlen is in dit opzicht veel minder groot, met als gevolg dat de kernvariabelen bij het onderscheiden van deze drie groepen veelal uit het beeld verdwijnen.

HOOFDSTUK 5 SAMENVATTING EN CONCLUSIES

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste resultaten uit het onderzoek samengevat, van commentaar voorzien en in een breder perspectief geplaatst. In paragraaf 5.2 beginnen we met een korte samenvatting aan de hand van de in hoofdstuk 1 gestelde onderzoeksvragen. In paragraaf 5.3 schetsen we de levensloop van de thuisloze jongeren. Typerende aspecten in hun levensloop zijn onder meer de problematische opvoedingssituatie, het niet deelnemen aan maatschappelijke activiteiten (onderwijs, werk) en de beperkte omvang van het sociale netwerk. In paragraaf 5.4 wordt nader ingegaan op de vraag of en in welke mate leeftijdsgenoten de eerder ontbeerde steun (alsnog) kunnen verschaffen en welke rol ze spelen in het sociale netwerk. Op grond van de conclusie dat van compensatie door leeftijdsgenoten eigenlijk nauwelijks sprake is, wordt in paragraaf 5.5 de blik gericht op de mogelijkheid van compensatie voor ontbeerde steun door derden. In paragraaf 5.6 wordt een totaalbeeld geschetst van thuislozen als gemarginaliseerde jongeren die met veel problemen tegelijk te kampen hebben.
In paragraaf 5.7 wordt een poging gedaan risico en (potentiële) protectieve factoren op het spoor te komen door met name ook te kijken naar verschillen tussen (ex)tehuisjongeren die wel en niet zijn gaan zwerven. Aldus wordt een basis gelegd voor discussie over mogelijkheden voor preventie en hulpverlening. Deze discussie zal in een volgende publikatie over dit onderzoek worden gevoerd.

5.2 Samenvatting

In deze paragraaf worden de belangrijkste onderzoeksresultaten kort samengevat. We laten ons daarbij leiden door de vier aan het slot van hoofdstuk 1 geformuleerde onderzoeksvragen.

1 Hoe en in welke mate is de variabele 'kwaliteit van de gehechtheidsrelatie' een centrale (oorzakelijke) factor bij het verklaren van het individuele proces dat leidt tot thuisloosheid?
Een goede kwaliteit van de gehechtheidsrelatie berust op twee pijlers: het ontbreken van langdurige en/of herhaalde scheidings- of verlieservaringen op jonge leeftijd en een voldoende beschikbaarheid van volwassenen. Op basis van deze criteria kan worden geconcludeerd dat de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie van thuisloze jongeren ernstig tekort schiet, gezien het grote aantal scheidings- en verlieservaringen op jonge leeftijd en de koele en restrictieve opvoedingsstijl van hun ouders. Gevolgen van vroege onveilige gehechtheid werken met name door in het onvermogen tot het aangaan van intieme persoonlijke relaties op latere leeftijd (Sroufe, 1988). Het is juist deze *relationele onbekwaamheid* die als een typerend kenmerk van thuisloosheid wordt beschouwd.

2 Wat zijn belangrijke kenmerken van sociale relaties, i.c. sociale netwerken en sociale steun?
Zowel de omvang van het sociale netwerk als de mate van steun die thuisloze jongeren ondervinden van ouders, leeftijdsgenoten en andere netwerkleden zijn aanzienlijk beperkter dan bij de niet-thuisloze jongeren uit de steekproef. Opvallend is dat waar bij de niet-thuisloze jongeren de ouders een belangrijke rol spelen, deze bij thuisloze jongeren door hulpverleners en soms door vrienden wordt overgenomen.

3 Fungeert de omvang en de ervaren kwaliteit van het sociale netwerk als protectieve factor bij het voorkómen van zwerfgedrag?
Op basis van de discriminantanalyses in hoofdstuk 4 kan worden geconcludeerd dat residentiële jongeren in vergelijking met thuisloze jongeren gedurende het laatste halfjaar dat ze thuis of in het tehuis verbleven, op aanzienlijk meer personen konden rekenen uit het uitgebreidere netwerk: familie, kennissen, hulpverleners en pleeggezinnen. Bovendien waren ze ook tevredener over de ontvangen steun. Op grond van deze bevindingen is het aannemelijk om aan de aanwezigheid van een in omvang en steun als voldoende ervaren sociaal netwerk een beschermende werking toe te kennen.

4 Zijn er onderscheidende kenmerken in antecedenten, ontwikkeling en gedrag van (ex-)tehuis-jongeren die wel en niet zijn gaan zwerven?
De thuisloze jongeren met internaatsverleden komen vaker dan de residentiële jongeren uit gebroken gezinnen, zijn veel vaker van huis weggelopen en/of weggestuurd, hebben meer verschillende opvoedingssituaties gekend en het percentage van hen dat vóór het vijfde jaar een belangrijke gehechtheidsfiguur heeft verloren, is hoger. De relatie met de ouders is beduidend slechter, dat wil zeggen: de ouders zijn minder warm en veel restrictiever. Het sociale netwerk, vroeger en nu, is beperkter. Het percentage dat uit het tehuis is weggelopen of weggestuurd, is ruim twee keer zo hoog.
Hun huidige deelname aan onderwijs en werk is lager, zij hebben meer klachten van lichamelijke en psychische aard en zij zijn zowel suïcidaler als delinquenter. Hun karakteristieke copingstijl is inadequater: zij zijn passiever, palliatiever en vermijdender. Op grond van deze onmiskenbare verschillen tussen de twee groepen kunnen mogelijk voorspellers voor zwerfgedrag bij residentiële jongeren gedestilleerd worden.

5.3 Levensloop

De start van de levensloop van veel jongeren die later in het thuislozencircuit terecht (dreigen te) komen ziet er uiterst ongunstig uit. Veel van hen groeien op in een gezin waarin de ouders (vroeg) gaan scheiden; daarnaast maken ze een groot aantal verschillende opvoedingssituaties mee, de relatie met hun ouders - indien aanwezig - is overwegend slecht en de gezinssfeer is te karakteriseren als kil en autoritair. Deze resultaten stemmen zeer sterk overeen met de bevindingen van Van der Ploeg, Gaemers en Hoogendam (1991, hoofdstuk 9) over de gezinsachtergronden van zwervende jongeren.
De basisvoorwaarden voor het ontwikkelen van een vertrouwensband met de

opvoeder(s) en het gevoel zelf een 'waardevol' individu te zijn - kenmerken van een veilige gehechtheidsrelatie - ontbreken praktisch volledig in het grillige, instabiele en onvoorspelbare opvoedingsmilieu waarin veel latere thuislozen opgroeien.
Na de slechte start in het primaire opvoedingsmilieu krijgt de levensloop van veel van deze jongeren een navenant vervolg op het gebied van school en werk. De basisschool blijkt voor tweederde van de thuisloze jongeren de hoogst voltooide opleiding. Velen komen terecht in het speciaal onderwijs. Daarna volgt in de meeste gevallen niet meer dan enkele jaren vbo/lbo: nog geen 15% bereikt hier de eindstreep. Slechts ongeveer 10% voltooit een mavo of (k)mbo opleiding. Een opmerkelijk aspect van de levensloop in de basisschoolleeftijd en tijdens het vervolgonderwijs is het hoge percentage spijbelaars: 92% van de thuislozen heeft wel eens gespijbeld. Ongeveer een kwart begon met spijbelen vóór het 12e jaar. Van de ex-tehuisjongeren die zijn gaan zwerven, begon bijna *35% voor hun 12e jaar met spijbelen.*
De deelname aan onderwijs en werk is, zoals te verwachten, uitzonderlijk laag. Iets meer dan eentiende volgt onderwijs of heeft werk. Viervijfde van de thuisloze jongeren heeft noch school, noch werk.
Slechts 13% van de jongeren uit de thuisloze groep beschouwt zich ten tijde van het onderzoek als 'veilig gehecht'. De overigen vertonen het beeld van onveilig gehechte mensen, waarbij de typering 'vermijdend gehecht' bij hen het meeste voorkomt. Het investeren in relaties met anderen wordt steeds meer vermeden, ongetwijfeld mede uit angst om, voor de zoveelste keer, de kous op de kop te krijgen. *De omvang van het sociale netwerk van de jongeren uit de thuisloze groep is dan ook beperkt.* Ook hun tevredenheid over de kwaliteit van de ervaren steun is gering. Meisjes beschikken over het algemeen over meer steun dan jongens en zijn over de verkregen steun ook meer tevreden.

5.4 Leeftijdsgenoten als compensatie

In de vorige paragraaf hebben we laten zien dat thuisloosheid zijn wortels vindt in een buitengewoon problematische gezinssituatie. Ook pleeggezinnen zijn gezien de woongeschiedenis van de thuisloze jongeren niet goed in staat een vervanging te bieden voor een problematisch ouderlijk milieu. De vraag komt op of andere personen een dergelijke compenserende functie wel kunnen vervullen. Gezien de ontwikkelingsfase waarin thuisloze jongeren zich bevinden, ligt het voor de hand aan leeftijdsgenoten deze functie toe te kennen. Daar zijn zoals in hoofdstuk 1 aangegeven ontwikkelingspsychologische en historische redenen voor.
De resultaten van hoofdstuk 3 laten echter zien dat dit voor thuisloze jongeren niet het geval is. Thuisloze jongeren ontvangen weinig zorg en steun van hun ouders, maar ook van hun leeftijdsgenoten. Ze ontvangen minder steun van hun beste vriend en ook van overige vrienden dan de doorsnee-jongeren en weglopers. Leeftijdsgenoten bieden aan thuislozen geen compensatie voor de problematische relatie met de ouders. Recente Nederlandse studies laten zien dat dit geen unieke uitkomst is. Zo rapporteert Meeus (1989, 1994) dat ouders meer invloed hebben op schoolprestaties en welbevinden van jongeren dan peers. Leeftijdsgenoten hebben wel invloed, maar deze is geringer dan die van de ouders en werkt bovendien in dezelfde richting.

Leeftijdsgenoten zo blijkt uit deze studies, hebben geen compenserende maar een aanvullende functie ten aanzien van de ouders. Dat geldt overigens niet op alle gebieden. Identiteitsontwikkeling wordt meer beïnvloed door leeftijdsgenoten dan door ouders (Meeus en Deković, 1995).
De belangrijkste conclusie is dat het schrijnende tekort in de relatie met ouders voor thuisloze jongeren niet wordt gecompenseerd door een goede relatie met peers. In plaats van een compenserende werking van peers is er eerder sprake van een dubbel tekort.

5.5 Compensatie door belangrijke anderen

In hoofdstuk 1 is gewag gemaakt van de theoretische notie dat contacten met belangrijke anderen als familieleden, kennissen en hulpverleners de negatieve invloed van ontbrekende relaties met ouders en goede vrienden zouden kunnen compenseren en zo de kans op het ontstaan van zwerfgedrag verkleinen. De discriminantanalyses in hoofdstuk 4 lijken deze notie een empirische basis te geven: residentiële jongeren konden gedurende hun verblijf in de residentiële instelling beschikken over een uitgebreider netwerk van met name ook hulpverleners en pleegouders dan de thuisloze jongeren met internaatsverleden.
De conclusie moet zijn dat affectief verwaarloosde jongeren in een neerwaartse spiraal dreigen te geraken, waarbij zij steeds minder in staat zijn zich te verzekeren van ondersteunende sociale netwerken. Doelgerichte ondersteuning van juist deze jongeren door bijvoorbeeld de professionele hulpverlening lijkt een effectief middel om die spiraal tijdig te doorbreken.

5.6 Gemarginaliseerd en meervoudig in de problemen

Gemarginaliseerd
Zoals we eerder aangaven, is de verlenging van de adolescentie vooral het gevolg van de uitbreiding van de onderwijsperiode. De verlengde onderwijsdeelname geeft het toegenomen maatschappelijke belang van onderwijs voor jongeren aan. Steeds hogere diploma's zijn nodig om een goede maatschappelijke positie te verwerven. De kans op een gemarginaliseerde maatschappelijke positie is groot bij het ontbreken van de vereiste onderwijskwalificaties.
De onderwijskwalificatie van thuisloze jongeren ziet er buitengewoon slecht uit. Een zeer groot gedeelte heeft in het speciaal onderwijs vertoefd en het gerealiseerde opleidingsniveau is laag tot zeer laag. Hetzelfde problematische beeld vertoont de arbeidssituatie van thuisloze jongeren: driekwart is werkloos. We kunnen de groep thuislozen dus zonder voorbehoud omschrijven als gemarginaliseerd. De maatschappelijke kansen van deze groep zijn zeer slecht.
Evenals bij de gezinssituatie het geval is, vertoont de onderwijsloopbaan van thuislozen een problematisch verloop. De start is slecht door een relatief sterke deelname aan het speciaal onderwijs, het opleidingsniveau is laag en gezien de hoge frequentie en de extreem vroege leeftijd van spijbelen is de kans op uitval uit het onderwijs

bij thuisloze jongeren al vroeg aanwezig.
Is deze marginale positie van thuisloze jongeren alleen maar als negatief te kwalificeren? Vervullen randgroepen ook niet een positieve functie zoals Marcuse (1973) veronderstelde? Vormen zij niet de groep die de maatschappij een spiegel voorhoudt en de absurditeit ervan toont? Zijn zij niet de groep die zo weinig gevestigde belangen heeft dat ze relatief gemakkelijk het proces van maatschappelijke verandering aan kan zwengelen?
Naar onze mening heeft de groep thuislozen wel de spiegel- maar niet de revolutiefunctie. Onze onderzoeksresultaten tonen de onverbiddelijkheid en hardheid van het proces van marginalisering en laten zien hoe een problematische gezinssituatie zich vertaalt naar een problematische schoolloopbaan en vervolgens naar werkloosheid. De gegevens laten zo zien hoe jonge mensen in het hedendaagse Nederland tot slachtoffers worden gemaakt.

Meervoudige problematiek
Thuislozen hebben een problematisch persoonlijkheidsprofiel. Hun algemeen welbevinden is laag, ze hebben veel lichamelijke klachten en een problematische copingstijl. Ze hebben de neiging problemen te vermijden en niet actief aan te pakken, en missen bovendien het vermogen om gebruik te maken van hun sociale omgeving om dat wel te doen.
Thuislozen vertonen een hoog niveau van geïnternaliseerd en geëxternaliseerd probleemgedrag. Hier geldt hetzelfde als bij hun maatschappelijke positie: we hebben te maken met een meervoudige problematiek. Thuislozen spijbelen niet alleen veel, ze zijn ook delinquent, suïcidaal, neurotisch, depressief en gespannen.
In de analyses van de gegevens hebben we de persoonlijkheidsgegevens en geïnternaliseerd en geëxternaliseerd probleemgedrag als uitkomstvariabelen gebruikt; in de discriminantanalyses in hoofdstuk 4 zijn deze gegevens ook niet gebruikt als variabelen om het onderscheid tussen de thuislozen en de andere groepen te voorspellen. Waarschijnlijk onderschatten we hiermee de invloed van persoonlijkheid en probleemgedrag op thuisloosheid. Persoonlijkheid en probleemgedrag worden in de loop van de individuele ontwikkeling gevormd en gaan allengs een eigen invloed op de verdere ontwikkeling uitoefenen. Het is zeer waarschijnlijk dat stoornissen in de persoonlijkheid en probleemgedrag bij (potentiële) thuislozen al in de kinderperiode ontstaan en zo de kans op thuisloosheid vergroten. De opzet van ons onderzoek maakt het echter onmogelijk deze veronderstelling ook te toetsen.
Het meervoudige probleemprofiel van de thuislozen drukt de ernst van hun situatie uit. Geïnternaliseerd en geëxternaliseerd probleemgedrag vormen twee onderscheiden syndromen (Achenbach en Edelbrock, 1979) die bij doorsnee-jongeren ook relatief gescheiden voorkomen. Alleen de echte probleemjongeren vertonen een hoge score op beide vormen van probleemgedrag. Thuislozen zijn wat dat betreft vergelijkbaar met zware jeugdige criminelen (Doreleijers, 1995).
De hoge mate van delinquentie bij de thuislozen geeft ook aan dat we te maken hebben met persistente problemen. Bij doorsnee-jongeren neemt de criminaliteit na het zeventiende jaar af. De belangrijkste oorzaak daarvan is dat de binding aan de bestaande maatschappelijke orde toeneemt. De gemiddelde leeftijd van de thuislozen in dit onderzoek is negentien jaar. Hun hoge criminaliteitsscore geeft aan dat het

een groep betreft die een grote kans loopt in een criminele carrière te belanden. Thuisloze jongeren hebben gezien hun gemarginaliseerde maatschappelijke positie ook weinig reden om van criminaliteit af te zien. Hun maatschappelijke positie is daarvoor te zwak en hun maatschappelijke binding te gering. Misschien moeten we in het geval van thuislozen crimineel gedrag zelfs wel enigszins positief beoordelen. Het geeft aan dat ze nog niet volledig tot passiviteit zijn vervallen.
'Meervoudig in de problemen' is de beste typering die we van thuisloze jongeren kunnen geven. Problemen in gezin, op school en werk gaan bij hen samen met een problematisch persoonlijkheidsprofiel en geïnternaliseerd en geëxternaliseerd probleemgedrag. Een theoretische duiding hiervan biedt de *focal theory of adolescence* van Coleman (1989).
Het uitgangspunt van de focal theory is 'dat de adolescentie behoefte heeft, niet aan een theorie van abnormaliteit, maar van normaliteit' (Coleman, 1989, p. 47); de meeste jongeren maken immers een normale ontwikkeling door. Tegelijkertijd is de theorie in staat afwijkingen van de normale ontwikkeling te verklaren.
De focal theory stelt dat jongeren de verschillende ontwikkelingstaken één voor één afwerken. Steeds zijn jongeren het meest geconcentreerd op één ontwikkelingstaak, terwijl aan de andere betrekkelijk weinig aandacht wordt besteed. Hierdoor verloopt de ontwikkeling in de adolescentie rustig. Problemen ontstaan als jongeren er niet in slagen ontwikkelingstaken in volgorde af te werken, waardoor ze tegelijkertijd met verschillende taken bezig moeten zijn. Voor de meeste jongeren leidt dit tot *ontwikkelingsstress*. Studies van Kroger (1985, geciteerd in Coleman en Hendry, 1990), Simmons en Blyth (1987, geciteerd in Coleman en Hendry, 1990) en Diekstra (1992) ondersteunen de focal theory. Simmons en Blyth bijvoorbeeld vonden dat meer dan twee insnijdende levensgebeurtenisen leiden tot een verslechtering van schoolprestaties en een lagere zelfwaardering. In een overzichtsstudie stelt Diekstra (1992) herhaaldelijk vast dat jongeren het pas echt moeilijk krijgen als ze op meer dan een gebied (school, beroep, gezin, vriendenkring) problemen hebben. Problemen ontstaan pas als er meer dan één stressvol feit tegelijkertijd aanwezig is.
De focal theory interpreteert de problemen van thuisloze jongeren als het onvermogen om de ontwikkelingstaken van de adolescentie aan te pakken en tot een goed einde te brengen. De voor thuisloze jongeren zo kenmerkende opeenstapeling van problemen is daarvan het gevolg.

5.7 Risico en protectieve factoren

Voor het opsporen van risico- en (potentiële) protectieve factoren wordt in deze paragraaf gekeken naar verschillen tussen residentiële en thuisloze jongeren. In een aantal gevallen spitsen we de vraagstelling nader toe door ons te concentreren op verschillen tussen *(ex)-tehuisjongeren die wel en niet zijn gaan zwerven*. Deze laatste groepen bevinden zich immers dicht bij een kritische grens. De te beantwoorden vraag luidt dan ook: 'Wat heeft ertoe bijgedragen dat een deel van deze ex-tehuisjongeren - vooralsnog - niet is gaan zwerven?'
Aanvankelijk lijkt er alleen maar sprake van een overvloed aan risicofactoren. Een zeer hoog percentage echtscheidingen, een groot aantal verschillende opvoedingssi-

tuaties, overwegend slechte relaties met de ouders (indien aanwezig) in een gezinsomgeving met een kille en autoritaire opvoedingsstijl: al deze ongunstige vroege ervaringen zijn kenmerkend voor de start van de levensloop van veel jongeren die later in het thuislozencircuit terecht (dreigen te) komen.
Ongunstige omgevingsfactoren in de vroege ontwikkeling worden echter nogal eens (te) ongenuanceerd als determinerend voor stoornissen in de (latere) ontwikkeling beschouwd. Daarbij wordt weinig rekening gehouden met de plasticiteit en adaptatiemogelijkheden van kinderen. Daarnaast kunnen verbanden tussen vroege ervaringen en latere stoornissen een zeer grote variëteit vertonen. Meestal zijn de verbanden gecompliceerd en indirect van aard: er treden bijvoorbeeld veranderingen op in de 'coping style' of in het zelfconcept, welke een grotere (of juist kleinere) ontvankelijkheid voor stoornissen in de ontwikkeling met zich meebrengen. Vanuit de continuïteitsgedachte dient ook aandacht besteed te worden aan belangrijke invloeden van nieuwe ervaringen of rijpingsmomenten op het verloop van de ontwikkeling (vgl. De Wit, 1985; 1987).
Hoewel ook in het vervolg van deze paragraaf regelmatig sprake zal zijn van 'risicofactoren', zal tevens getracht worden variabelen te ontdekken die op de een of andere manier geassocieerd zijn met een lagere frequentie en/of een lagere intensiteit van stoornissen of met een (relatief) positief ontwikkelingsverloop teneinde mogelijke 'protectieve factoren' te identificeren. Daarbij richten we ons op Garmezy's categorieën (zie hiervoor in hoofdstuk 1). Garmezy onderscheidt drie categorieën:
1 disposties van de jeugdige;
2 gezins- en opvoedingsfactoren;
3 sociale steun buiten het gezin.

5.7.1 Disposities van de jeugdige

De variabelen uit Garmezy's eerste categorie betreffen persoonlijkheidseigenschappen en lichamelijke en psychische kenmerken. De lichamelijke en geestelijke gesteldheid van de thuisloze jongeren laat zeer te wensen over; met de jongeren uit de residentiële groep gaat het in dit opzicht een stuk beter. Als wordt gekeken naar de karakteristieke manier van omgaan met probleemsituaties, de zogenaamde 'copingstijl', valt op dat de thuisloze jongeren een sterke voorkeur hebben voor *palliatieve* (in tegenstelling tot curatieve), *vermijdende en passieve reacties* op problemen. Bij het oplossen van problemen wordt door hen ook *minder vaak sociale steun* gezocht dan door de residentiële jongeren. De jongeren uit de thuisloze groep hebben, meer dan enige andere groep, gedurende het jaar voorafgaand aan het onderzoek te kampen gehad met suïcidale neigingen. Tevens voelden zij zich *aanmerkelijk gestresster en depressiever*. Ook hun score op psychoneuroticisme is zeer hoog. Met betrekking tot de vier laatstgenoemde 'kenmerken' kan men zich overigens afvragen of hier, eerder dan van persoonlijkheidseigenschappen of disposities, niet veeleer sprake is van *uitingen van geïnternaliseerd probleemgedrag*.

5.7.2 Gezins- en opvoedingsfactoren

Hoewel de gezins- en opvoedingsfactoren, voor Residentiëlen en thuislozen overwegend negatieve resultaten laat zien, blijkt bij een vergelijking tussen residentiële jongeren (R) en thuisloze jongeren met een internaatsverleden (Th-1) de balans door te slaan in het *voordeel van de eerste groep*: het percentage echtscheidingen is aanzienlijk lager, het gemiddeld aantal verschillende opvoedingssituaties ligt lager en de leeftijd ten tijde van hun eerste scheidingservaring is bijna twee jaar hoger. Retrospectief verkregen informatie over de *opvoedingsstijl* van de ouders wijst uit dat deze in de eerste groep *gunstiger* was dan bij de thuisloze jongeren. In laatstgenoemde groep was sprake van zeer weinig zorg en ondersteuning, maar wel veel strikte controle van de ouders.

Het is duidelijk dat de kans op het ontstaan van een veilig werkmodel van gehechtheid - gevormd op grond van de verwachtingen van het kind omtrent warmte en ondersteuning vanuit de omgeving, verwachtingen die zijn gebaseerd op de ervaringen met opvoeders, vooral op hun beschikbaarheid en toegankelijkheid - in het hierboven geschetste instabiele en onvoorspelbare opvoedingsmilieu waarin veel thuisloze jongeren blijkbaar zijn opgegroeid, niet hoog mag worden aangeslagen. Vertrouwen in jezelf én vertrouwen in de ander - twee pijlers van een veilige gehechtheidsrelatie - komen na een dergelijk tumultueus opvoedingsverleden niet makkelijk tot stand.
Met betrekking tot het zeer hoge percentage echtscheidingen komen de risico's niet alleen voort uit de ermee gepaard gaande verlieservaringen, maar ten minste evenzeer uit de dissonante en verstoorde relaties die meestal aan dat verlies voorafgaan of erop volgen (vgl. Rutter, 1995). Beide aspecten sluiten volledig aan op (de betekenis van) het gehechtheidsbegrip.

Wat betreft de huidige relatie met de ouders is er een opmerkelijk verschil tussen de jongeren uit de residentiële groep en de thuisloze groep. De *relatie met beide ouders* is *aanmerkelijk beter* in de eerste groep - overigens beter met moeder dan met vader - en het contrast wordt nog schriller wanneer de residentiële groep wordt vergeleken met de ex-tehuisjongeren uit de thuisloze groep (Th-1). Van de jongeren uit de thuisloze groep zegt *37% nooit contact* te hebben met de ouders. Ten slotte, en op grond van het bovenstaande niet geheel onverwacht, blijkt bij *slechts 13%* van de thuisloze jongeren ten tijde van het onderzoek sprake te zijn van een *veilige gehechtheidsrelatie*, verreweg het laagste percentage van alle onderzochte groepen. Dit gegeven sluit aan op de visie van Sroufe (1988) dat gevolgen van vroege onveilige gehechtheidsrelaties met name doorwerken in het onvermogen tot het aangaan van intieme persoonlijke relaties op latere leeftijd. Ook het vragen en ontvangen van verzorging (of het verlenen van zorg aan anderen) behoren daartoe.

5.7.3 Sociale steun buiten het gezin

Het blijkt dat de jongeren uit de residentiële groep vergeleken met de thuisloze groep over een uitgebreider sociaal netwerk beschikken met meer steun van goede vrienden

en overige relaties.
Residentiële jongeren hadden in vergelijking met de thuislozen met een internaatsverleden gedurende het laatste halfjaar dat ze in het internaat verbleven, meer personen op wie ze konden rekenen en waren daar ook tevredener over. Naast hun ouders konden zij vooral meer steunen op hulpverleners en pleegouders. Dit patroon blijkt zich te hebben doorgezet; ook in de huidige situatie, na het verlaten van de residentiële instelling, ondervinden de residentiële jongeren vergeleken met de thuislozen met internaatsverleden meer steun van dezelfde personen, met uitzondering van de hulpverleners die nu een minder belangrijke rol vervullen in hun hulpsysteem dan in dat van de thuisloze groep. Bij de thuislozen met internaatsverleden is nauwelijks sprake van verandering: het aantal netwerkleden is gelijk gebleven evenals hun tevredenheid over de ervaren steun.

Daarnaast blijkt dat veel meer jongeren uit de residentiële groep dan in de thuisloze groep *volgen onderwijs of werken*. De door de school- of werkomgeving geboden structuur werkt voor een aantal/velen van hen wellicht als een protectieve factor.

5.7.4 Conclusies

Op grond van de resultaten van bovenstaande vergelijking is een aantal variabelen onmiskenbaar te karakteriseren als *risicofactoren*. Het zijn:
- echtscheiding;
- een groot aantal verschillende opvoedingssituaties: instabiliteit, discontinuïteit en onvoorspelbaarheid van de opvoedingsomgeving;
- de (jonge) leeftijd van het kind bij de eerste scheidings- of verlieservaring.

Daarnaast kan een aantal variabelen worden geïdentificeerd die op de een of andere manier geassocieerd zijn met een lagere frequentie en/of een lagere intensiteit van stoornissen of met een *relatief* positief ontwikkelingsverloop. In dié zin zijn het wellicht (potentiële) *protectieve factoren* met betrekking tot de ontwikkeling van thuisloosheid. Het zijn:
- een niet-autoritaire opvoedingsstijl, gekenmerkt door zorg en ondersteuning;
- een veilige gehechtheidsrelatie van het kind met ten minste één van beide ouders of een andere primaire gehechtheidsfiguur;
- deelname aan onderwijs en/of werk;
- een actieve, niet-vermijdende coping stijl;
- contact met ten minste één van beide ouders;
- de aanwezigheid van een persoonlijk sociaal netwerk.

Een aantal van de genoemde risico en protectieve factoren is min of meer structureel van aard, dat wil zeggen dat zij veeleer de al dan niet gunstige *voorwaarden* vormen waarbinnen beleid en/of hulpverlening moeten werken, dan dat er sprake is van door hen te veranderen, dus manipuleerbare factoren. Dit geldt met name voor (de meeste) gezins- en opvoedingsvariabelen.
Een deel van de in deze paragraaf genoemde risico- en protectieve factoren leent zich echter wel voor beïnvloeding. In het kader van het ontwikkelingsmodel van

probleemgedrag spreekt Scholte (1992) van veranderbare factoren wanneer het gaat om kenmerken van het leefmilieu die door middel van psychosociale hulpverlening kunnen worden veranderd. Het betreft merendeels factoren met een sterk relationele of interpersoonlijke grondslag of component. Affectieve verwaarlozing en/of frequente ervaringen met scheiding en verlies van (primaire) opvoeders zijn voorbeelden van interpersoonlijke risicofactoren die de gezonde psychosociale ontwikkeling van jongeren kunnen bedreigen. De negatieve invloed van deze factoren kan mogelijk worden *gecompenseerd* door contacten met 'belangrijke anderen' - buiten de directe gezinscontext - aan te gaan en in stand te houden. Deze 'belangrijke anderen' kunnen grootouders, verdere familieleden, vrienden, kennissen, maar ook hulpverleners zijn. In paragraaf 5.5 bleek de aanwezigheid van een sociaal netwerk en de daaraan te ontlenen steun inderdaad een belangrijke protectieve factor te zijn, waardoor de jongere alsnog een zekere mate van basisveiligheid kan worden verschaft.

LITERATUUR

Achenbach, T.M., en Edelbrock, C. The child behavior profile: II. Boys aged 12-16 and girls aged 6-11 and 12-16. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 47*, 223-233, 1979

Achenbach, T.M. en Edelbrock, C.S. *Manual for the Child Behavior Checklist and Revised Child Behavior Profile.* Burlington, Vt: Department of Psychiatry, University of Vermont, 1983

Adams, G.R., Gullotta, T., en Clancy, M.A. Homeless adolescents: A descriptive study of similarities and differences between runaways and throwaways. *Adolescence, 20*, 715-724, 1985

Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters, E. en Wall, S. *Patterns of attachment: A psychological study of the Strange Situation.* Hilsdale, NJ: Erlbaum, 1978

Ainsworth, M.D.S. Infant-mother attachment. *American Psychologist*, 34.

Allerbeck, K.R. en Hoag, W. *Jugend ohne Zukunft.* München/ Zürich: Piper, 1979

Angenent, H.L.W. Randfiguren in kindertehuizen in het licht van de fasentheorie van Erikson. *Pedagogisch Tijdschrift, 6*, 16-22, 1981

Angenent, H.L.W. *Weglopers.* Uitgeverij Intro, Nijkerk, 1993

Angenent, H.L.W., en Beke, B.M.W.A. Jongeren die weglopen: Een oriënterend onderzoek. *Pedagogisch Tijdschrift, 8 nr.1*, 23-28, 1983

Angenent, H.L.W., en Beke, B.M.W.A. Weglopen uit kinderbeschermingstehuizen. In J.D. van der Ploeg (Red.), *Jeugd (z)onderdak 2* (pp. 223-240). Alphen aan den Rijn: Samson. 1985

Arrindell, W.A., en Ettema, J.H.M. *SCL-90. Handleiding bij een multidimensionele psychopathologie-indicator.* Lisse: Swets Test Services, 1986

Arrindell, W.A., Hanewald, G.J.F.P., en Kolk A.A.M. Cross national constancy of dimensions of parental rearing style: the Dutch version of the Parental Bonding Instrument (PBI). *Personality and Individual Differences, 10*, 949-956, 1989

Bahr, H.M. *Homelessness and disaffiliation.* New York: Columbia University Bureau of Applied Research, 1968

Bahr, H.M. *Skid Row: An introduction to disaffiliation.* New York: Oxford University Press 1973

Bartholomew, K. Avoidance of initimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships, 7*, 147-178, 1990

Bartholomew, K., en Horowitz, L. M. Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*, 226-244, 1991

Bassuk, E.L. Homeless families. *Scientific American, 12*, 20-27, 1991

Baxter, E., en Hopper, K. The New Mendicancy: Homeless in New York City. *American Journal of Orthopsychiatry, 52*, 393-408, 1982

Beke, B.M.W.A. Kortdurende opvang van weggelopen minderjarigen. *Tijdschrift voor Jeugdhulpverlening en Jeugdwerk, 2*(4), 40-44, 1990

Belsky, J., en Nezworski, T. (Eds.) *Clinical Implications of attachment.* Hillsdale, NJ: Erlbaum 1988

Berkel-van Schaik, A.B. van, en Nuy, M. *Mechanismen bij de ontwikkeling van thuisloosheid.* Nijmegen: Katholieke Universiteit, vakgroep geneeskunde buiten het ziekenhuis, sectie Gezondheidszorgbeleid, 1991

Bie, H. de *Stadsnomaden in Nederland. Een anthropologische studie naar de leefwijze van zwervers in Utrecht en Amsterdam.* PLOTT publicatie nr. 3. Nijmegen: Katholieke Universiteit, ISG, 1989

Bie, H. de, en Dortmans, H. *Thuisloze Jongeren.* Nijmegen: Katholieke Universiteit, ISG, 1990

Binnendijk, A. *Eksploratief onderzoek naar de sociale perseptie van thuisloze mannen.* Doktoraalscriptie Nijmegen, 1972

Black, H.N. The reliability of the Separation Anxiety Test. Hansburg H.G. (Ed.), *Researches in separation anxiety* (pp. 183-209). Malabar, Florida: Krieger Publ. Co, 1986

Blos, P. The second individuation process of adolescence. *The Psychoanalytic Study of the Child, 22*, 162-186, 1967

Bö, I. The significant people in the social networks of adolescents. In K. Hurrelmann en U. Engel, *The social world of adolescents: international perspectives* (pp. 141-166). Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1989

Bogaart, P.H.M. van den, en Mesman Schultz, K. *Thuisloosheidsrisico en jeugdhulpverlening: secundaire analyses van het COM-bestand.* Intern rapport. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, COJ, 1993

Bosch, J.W. *Rechtshistorische aanteekeningen over bedelende en zwervende kinderen.* Amsterdam : Muller, 1947

Bosma, M.W.M., en Hosman, C.M.H. *Preventie op waarde geschat: een studie naar de beïnvloedbaarheid van determinanten van psychische gezondheid.* Nijmegen: Bureau Bêta, 1990

Bowlby, J. *Attachment and loss. Vol. I. Attachment.* London: Pelican Books, 1969

Bowlby, J. *Attachment and loss. Vol. II. Separation: anxiety and anger.* London: Pelican Books, 1973

Bowlby, J. *Attachment and loss. Vol III. Loss, sadness and depression.* London: Pelican Books, 1980

Bowlby, J. The making and breaking of affectional bonds. I. Aetiology and psychopathology in the light of attachment theory. *British Journal of Psychiatry, 130*, 201-210, 1977

Brennan, K.A., Shaver, Ph.R., en Tobey, A.E. Attachment styles, gender and parental problemdrinking. *Journal of Social and Personal Relationships, 8*, 451-466, 1991

Bretherton, I. The roots and growing points of attachment theory. In C.M. Parkes, J. Stevenson-Hinde en P. Marris (Eds.), *Attachment across the life cycle, London/New York: Tavistock/Routledge* (pp. 9 - 32), 1991

Bretherton, I., en E. Waters (Eds.) *Growing points of attachment: theory and research.* Monographs of the Society for research in child development. Vol. 50 (Serial no. 209, nr. 1-2). Chicago: University of Chicago Press, 1985

Brouwers, H.G. De waarden van een eigen domein. Nuy, M.H.R. (red.), *Decor van sociale armoede: hoofdstukken over verscheidene facetten van armoede in Nederland* (pp. 151-157). Den Haag: SDU, 1988

Brouwers, H.G., Nuy, M.H.R., en Heydendael, P.H.J.M. *PLOTT: Prognostisch Landelijk Onderzoek Thuislozen en Thuislozenzorg. De werking van het mentaal systeem. Rapport fase II.* Nijmegen: Katholieke Universiteit, ISG, 1990

Brussel, G. van, Verslaafden en hun gezondheidsproblemen. *Tijdschrift voor Sociale Geneeskunde, 8*, 9-11, 1989

Buis, Chr. *Research naar literatuur over de relatie tussen thuisloosheid en psychiatrie.* Nijmegen: Katholieke Universiteit, 1990

Buurmeijer, F.A., en Hermans, P.C. *Gezinsfunctioneren en individuele stoornissen.* Amsterdam/Lisse: Swets en Zeitlinger, 1988

Campos, J.J., en Barrett, K.C. Toward a new understanding of emotions and their development. In C.I. Izard, J. Kagan, en R.B. Zajonc (Eds.), *Emotions, cognition and behavior* (pp. 229-263). Cambridge: Cambridge University Press, 1984

Cantril, H. *The pattern of human concerns.* New Yersey: Rutgers University Press, 1965

Cassidy, J., en Kobak, R.R. Avoidance and its relation to other defensive processes. In J. Belsky en T. Nezworski (Eds.), *Clinical implications of attachment.* Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1988

Coleman, J.C. The focal theory of adolescence: a psychological perspective. In K. Hurrelmann en U. Engel (eds.), *The social world of adolescents* (pp. 43-57). New York: de Gruyter, 1989

Coleman, J.C. en Hendry, L. *The nature of adolescence.* London: Routledge, 1990

Coleman, J.S. *The adolescent society.* New York: The Free Press, 1961

Crittenden, P.M. Sibling interaction: evidence of a generational effect in maltreating infants. *Child Abuse & Neglect, 8*, 433-438, 1984

Crittenden, P.M. Family and dyadic patterns of functioning in maltreating families. In K. Browne, C. Davies, en P. Stratton (Eds.), *Early prediction and prevention of child abuse* (pp. 161-192). Chichester: Wiley en Sons, 1988

Crittenden, P.M., en Ainsworth, M.D.S. Child maltreatment and attachment theory. In D. Cicchetti en V. Carlson (Eds.), *Child maltreatment: theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect* (pp. 432-463). Cambridge: Cambridge University Press, 1989

Cummings, E.M., en Cichetti, D. Toward a transactional model of relations between attachment and depression. In M.T. Greenberg, D. Cicchetti, en M. Cummings (Eds.), *Attachment in the pre-school years: theory, research and intervention* (pp. 339-372). Chicago: University of Chicago Press, 1990

Dak- en Thuislozen. Aantallen, opvang en gemeentelijk beleid. Een inventariserend onderzoek. Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 1990

Davis, K. The sociology of parent-youth conflict. *American Sociological Review, 5*, 523-535, 1940

Deben, L., Godschalk, J. en Huijsman, *Dak- en thuislozen in Amsterdam en elders in de randstad.* Universiteit van Amsterdam: Centrum voor Grootstedelijk Onderzoek, 1992

Denoff, M.S. Cognitive appraisal in three forms of adolescent maladjustment. *Social Casework: The Journal of Contemporary Social Work, 68*, 579-588, 1987

Deur, H. van, en Konijn, C. 'Rot op, wegwezen!' Het wegsturen van kinderen door hun ouders: Een verkenning. *Tijdschrift voor Jeugdhulpverlening en Jeugdwerk, 2 nr.4* , 24-30, 1990

Diekstra, R. (Red.) *Jeugd in ontwikkeling*. 's-Gravenhage: SDU, 1992

Dirken, J.M. *Het meten van 'stress' in industriële situaties.* Groningen: J.B.Wolters, 1967

Doreleijers, Th. *Diagnostiek tussen jeugdstrafrecht en hulpverlening*. Arnhem: Gouda Quint, 1995

Dortmans, H., en Bie, H. de. Thuisloze jongeren in Nederland. *Jeugd en Samenleving, 11*, 694-701, 1991

Eisenstadt, S. *From generation to generation: age groups and social structure*. Glencoe: The Free Press, 1956

Emler, N.P. Differential involvement in delinquency: toward an interpretation in terms of reputation management. *Progress in Experimental Personality Research, 13*, 173-23, 1984

Engel, U. Uncertain career prospects and problem behavior in adolescence. In K. Hurrelmann en U. Engel (Eds.), *The social world of adolescents: international perspectives* (pp. 393-403). Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1989

Erickson, M.F., Sroufe, L.A., en Egeland, B. The relationship between quality of attachment and behavior problems in a high risk sample. In I. Bretherton en E. Waters (Eds.), *Growing points of attachment: theory and research.* Monographs of the society for research in child sevelopment, vol. 50, Serial nr. 209, nos. 1-2, (pp. 147-166). Chicago: University of Chicago Press, 1985

Fischer, C.S. *To dwell among friends: personal networks in town and city.* Chicago: University Press of Chicago, 1982

Fischer, P.J., en Breakey, W.M. Homelessness and mental health: An overview. *International Journal Mental Health, 4*, 3-41, 1986

Gaemers, J., en Hoogendam, P. De straat als laatste toevluchtsoord. *Tijdschrift voor Jeugdhulpverlening en Jeugdwerk, 2*, 3-10, 1990

Gamsa, A. A note on a modification of the Parental Bonding Instrument. *British Journal of Medical Psychology, 60*, 291-294, 1987

Garmezy, N. Stress-resistant children: the search for protective factors. Stevenson, J.E. (Ed.), *Recent research in developmental psychology* (pp. 213-233). New York: Plenum Press, 1985

Garmezy, N. Stress, competence and development: Continuities in the study of schizophrenic adults, children vulnerable to psychpathology and the search for stress-resistant children. *American Journal of Orthopsychiatry, 57*, 159-174, 1987

Gersons, B.P.R., en Blom, A. De 'borderline' psychiatrische patiënt: Buiten de samenleving, buiten de kliniek. *Tijdschrift voor Sociale Geneeskunde, 8*, 11-15, 1989

Glissenaar, I. *Dicht bij huis. Thuisloze jongeren en de mogelijkheden van kerkelijke interventie*. SMA, 's-Hertogenbosch, 1994

Graafsma, T.L.G. Dissociaal gedrag in de adolescentie. In J.D. van der Ploeg (Red.), *Jeugd (z)onder dak 1* (pp. 178-197). Alphen aan den Rijn: Samson, 1984

Grigsby, Ch., Baumann, D., Gregorich, S.E., en Roberts-Gray, C. Disaffiliation to entrenchment: a model for understanding homelessness. *Journal of Social Issues. Urban Homelessness, Vol. 46, nr. 4*, 141-156, 1990

Groenendaal, H.J., Meijer, R.W.J., Veerman, J.W., en De Wit, J. (Red.) *Protectieve factoren in de ontwikkeling van kinderen en adolescenten.* Lisse: Swets en Zeitlinger, 1987

Haas, M. de, Bakermans-Kranenburg, M.J., en IJzendoorn, M.H. van. *Gehechtheids-representatie bij opvoeders in relatie tot gehechtheidstijl, temperament, en herinneringen aan de eigen opvoeding.* Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, Centrum voor Gezinsstudies, 1994

Haider, W. *Die depressive Persönlichkeit des nichtesshaften Mannes.* Dissertatie, Frankfurt am Main, 1982

Hansburg, H.G. *Adolescent separation anxiety: a method for the study of adolescent separation problems.* Huntington, NY: Robert E. Krieger Publishing Company, 1980

Hart de Ruyter, Th. Ontwikkelingspsychopathie, syndroom van fundamentele onveiligheid. In J.D. van der Ploeg (Red.), *Jeugd (z)onder dak 1* (pp. 147-177). Alphen aan den Rijn: Samson, 1984

Hazan, C. en Shaver, Ph. Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*, 511-524, 1987

Helmes, D. *Ortswechsel als Lebensform: Theoretische und empirische Beiträge zur psychosozialen Situation nichtesshafter Menschen.* Dissertatie Goethe Universität, Tubingen, 1981

Hes, J. en Verhoeven, R. 'Overal thuis ?': carrières van zwerfmeiden in Amsterdam., Amsterdam: Projektenburo Jeugdhulpverlening, 1982

Heydendael, P.H.J.M. *Een psychologische studie over thuislozen.* Dissertatie, Katholieke Universiteit Nijmegen, 1969

Heydendael, P.H.J.M. *Territoria. Denkbeelden over thuisloosheid.* Inaugurale rede. Katholieke Universiteit Nijmegen, 1987

Heydendael, P.H.J.M. Van eeuwige makelij. Een psychologische beschouwing over thuisloosheid en thuislozen. In M.H.R. Nuy (Red.), *Decor van sociale armoede. Hoofdstukken over verscheidene facetten van armoede in Nederland* (pp. 113-127). Den Haag: SDU, 1988

Heydendael, P.H.J.M. en Nuy, M.H.R. *Achtergronden van thuisloosheid.* Groningen, 1992

Heydendael, P.H.J.M. Thuislozen en de beleving van hun relaties. In L.W.C. Tavecchio, J.D. van der Ploeg en J.M.Th.G. Roorda-Honée (Red.), *Visies op thuisloosheid: theoretische inzichten over antecedenten van thuisloosheid en de praktijk van de hulpverlening* (pp. 37-52). Utrecht: SWP, 1993

Heydendael, P.H.J.M., en Brouwers, H.G. Mensen in de marge in soorten en maten. *Tijdschrift voor Sociale Geneeskunde, 8*, 4-9, 1989

Heydendael, P.H.J.M., en Nuy, M.H.R. De thuisloze: een sociaal kwetsbare figuur. Een overzicht van feiten en denkbeelden. *Maandblad voor Geestelijke Volksgezondheid, 11*, 1177-1188, 1983

Heydendael, P.H.J.M., en Nuy, M.H.R. *Zorg voor maatschappelijk gehandicapten.* Serie voordrachten ISG, KU Nijmegen, 1986

Heydendael, P.H.J.M., Nuy, M.H.R., en Brouwers, H.G. *PLOTT. Prognostisch Landelijk Onderzoek Thuislozen en Thuislozenzorg: de opbouw van het mentaal systeem. Rapport eerste fase.* Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, ISG, 1988

Hoeks, J., Dudink, A. en Wouters, L. *A.M.E.L.; Amsterdamse Ervaringslijst.* Universiteit van Amsterdam., 1984

Hooft, C. van der Agressieve jongeren. In J.D. van der Ploeg (Red.), *Jeugd (z)onder dak 1* (pp. 209-219). Alphen aan den Rijn: Samson, 1984

Hoogendam, P. en Gaemers, J. Zwervende jongeren in de grote stad. *Justitiële Verkenningen, 15*(8), 113-131, 1989

Horst, R. *Thuislozen.* Dissertatie Amsterdam, 1962

Janus, M.D., McCormack, A., Wolbert Burgess, A. en Hartman, C. *Adolescent Runaways. Causes and consequences.* Lexington Books, Lexington Massachusetts/Toronto: D.C. Heath and Company, 1987

Klecka, W.R. *Discriminant analysis.* Beverly Hills/London: Sage, 1980

Kienhorst, C., Wilde, E. de, Bout, J. van den en Diekstra, R. Psychometrische eigenschappen van een aantal zelfrapportage-vragenlijsten over '(on)welbevinden'. *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie, 45*, 124-133, 1990

Knippenberg, A. van en Siero, F.W. (red.) *Multivariate analyse. Beknopte inleiding en toepassingen.* Houten/Zaventem, Bohn Stafleu Van Loghum: 1994

Kobak, R.R., en Sceery, A. Attachment in late adolescence: working models, affect regulation and representations of self and others. *Child Development, 59*, 135-146.Koeter, M., Ormel, J., Brink, W. van den, Dijkstra, W., Schoenmacker, J. en Staal, J. De waarde van de GHQ als toestandsmaat. *Tijdschrift voor Psychiatrie, 29*, 667-674, 1988

Koeter, M.W.J., en Ormel, J. *General Health Questionnaire. Nederlandse bewerking.* Lisse: Swets en Zeitlinger, 1991

Kolk, A. De transgenerationele overdracht van angstige gehechtheid. In L. Bisschops (Red): *Symposium 'Wat bindt een kind'.* Veldhoven: Stichting De Sprankel, 1985

Kolk, A. *Ontwikkelingsantecedenten van psychisch dysfunctioneren, in het bijzonder de fobie.* Thesis, Amsterdam, 1989

Korf, D. en Hoogenhout, H. *Thuis op straat. Een verkennend onderzoek naar zwerfjongeren in de binnenstad van Amsterdam.* Amsterdam: Platform GGZ, 1989

Kufeldt, K., Durieux, M., Nimmo, M., en McDonald, M. Providing shelter for street youth: Are we reaching those in need? *Child Abuse Neglect, 16*, 187-199, 1992

Kufeldt, K., en Nimmo, M. Youth on the street: abuse neglect in the eighties. *Child Abuse en Neglect, 11*, 531-543, 1987

Lambermon, M.W.E., en Van IJzendoorn, M.H. Over de appel en de boom: intergenerationele overdracht bij verwaarlozing en mishandeling in gehechtheidstheoretisch perspectief. *Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs, 7*(2), 66-82, 1991

Levitt, M. Attachment and close relationships: a life-span perspective. In J.J. Gewirtz en W.M. Kurtines (Eds.), *Intersections with attachment* (pp. 183-205). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1991

Limbeek, J. van, Alem, V. van en Wouters, L. *Dak- en thuisloos in Amsterdam: een rapportage van de bevindingen uit onderzoek naar de eerste 246 dak- en thuisloze cliënten van het project Thuislozenzorg GG en GD Amsterdam.* GGZ-reeks 1. Sector GGZ. Amsterdam: GG en GD, 1990

Linden, F. van der, en Dijkman, Th. *Jong zijn en volwassen worden in Nederland.* Nijmegen: Hoogveld Instituut, 1989

Loef, S. van en Wever, G.M.L.M *Thuisloze jongeren in Nederland.* Den Haag: SGBO, 1995

Mackinnon, A.J., Henderson, A.S. en Andrews, G. The Parental Bonding Instrument: A measure of perceived or actual parental behavior? *Acta Psychiatrica Scandinavica, 83,* 153-159, 1991

Mackinnon, A.J., Henderson, A.S., Scott, R., en Duncan-Jones, P. The Parental Bonding Instrument (PBI): An epidemiological study in a general population sample. *Psychological Medicine, 19,* 1023-1034, 1989

Main, M., Kaplan, N., en Cassidy, J. Security in infancy, childhood and adulthood: a move to to the level of representation. In I. Bretherton en E. Waters (Eds.), *Growing points of attachment: theory and research.* Monographs of the society for research in child development, 50, Serial no. 209, nr. 1-2, (pp. 66-104). Chicago: University of Chicago Press, 1985

Main, M. en Solomon, J. Discovery of a new, insecure-disorganized/disoriented attachment pattern. In M. Yogman en T.B. Brazelton (Eds.), *Affective development in infancy* (pp. 95-124). Norwood, NY: Ablex Press, 1986

Main, M., en Stadmann, J. Infant response to rejection of physical contact by the mother: aggression, avoidance and conflict. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry, 20,* 192-307, 1981

Marcuse, H. *De een-dimensionale mens.* Bussum: Paul Brand, 1973

Marris, P. The social construction of uncertainty. In C.M. Parkes, J. Stevenson-Hinde en P. Marris (Eds.), *Attachment across the life cycle* (pp. 77-90). London/New York: Tavistock/Routledge, 1991

Masten, A.S., en Garmezy, N. Risk, vulnerability, and protective factors in developmental psychopathology. In B.B. Lakey en A.E. Kadzin (Eds.), *Advances in clinical child psychology, vol. 8* (pp. 1-52), 1985

Mayseless, O. *Attachment patterns of adults: new findings and a new scale.* Paper presented at the Fifth international conference on personal relationships, Oxford, England, July 1990

Meeus, W. Parental and peer support in adolescence. In K. Hurrelmann en U. Engel (Eds.), *The social world of adolescents* (pp. 167-184). Berlin/New York: Walter de Gruyter.

Meeus, W. Ouders en leeftijdgenoten in het persoonlijke netwerk van jongeren. *Pedagogisch Tijdschrift, 15,* no.1, 25-37, 1990

Meeus, W. Jeugd en identiteit. De adolescente identiteit in theorie en empirie: Erikson n Marcia. Klaassen, C. (red.), *Jeugd als sociaal fenomeen* (pp. 83-104). Amersfoort/Leuven: Acco, 1991

Meeus, W. Psychosocial problems and social support in adolescence. In K. Hurrelmann en F. Nestman (Eds.), *Social networks and social support in childhood and adolescence* (pp. 241-255). New York: Walter de Gruyter, 1994

Meeus, W., en Dekovič, M. Identity development, parental and peer support in adolescence: results of a national Dutch survey. *Adolescence, 30*, 931-944, 1995

Meeus, W., en Hart, H. 't (Red.) *Jongeren in Nederland. Een nationaal survey naar ontwikkeling in de adolescentie en naar intergenerationele overdracht.* Amersfoort: Academische uitgeverij, 1993

Mey, J.R.P.B. de. Morele oordeelsvorming bij 'anti sociale'jongeren en scholieren. *Pedagogische Studiën, 70*, 46-55, 1993

Mullink, J.A.M. *Thuisloze mannen.* Dissertatie, KU Nijmegen, 1963

Nagel, W.H. *Het werkschuwe tuig.* Alphen aan den Rijn, 1977

Nuy, M.H.R. Het binnenland van de thuislozenzorg. Een historisch document. In M.H.R. Nuy (Red.), *Decor van sociale armoede. Hoofdstukken over verscheidene facetten van armoede in Nederland* (pp. 92-98). Den Haag: SDU, 1988

Nuy, M.H.R. *Naar een zorgeloze zorg voor thuisloze mannen.* Nijmegen: Katholieke Universiteit, ISG, 1989

Nuy, M.H.R. *Een slecht geïnspireerd bestaan. Deel 1. Noodlottige passies. De geschiedenis van een persoonlijke ontwikkeling.* Grave: Alfa, 1989

Nuy, M.H.R. *Een slecht geïnspireerd bestaan. Deel 2. De moed en armoed van een thuisloze man.* Grave: Alfa, 1990

Nuy, M.H.R. Het kwetsbare optimisme van thuisloze jongeren. *Maandblad voor Geestelijke Volksgezondheid, 6*, 649-654, 1991

Nuy, M.H.R., Loenen, G. van, en Postma, D.B.W. Het labyrint van zwerverswegen. In M.H.R. Nuy (Red.), *Decor van sociale armoede. Hoofdstukken over verscheidene facetten van armoede in Nederland* (pp. 128-149). Den Haag: SDU, 1988

Parker, G. en Lipscombe, P. The relevance of early experiences to adult dependency, hypochondriasis and utilization of primary physicians. *British Journal of Medical Psychology, 53*, 355-363, 1980

Parker, G., Tupling, H., en Brown, L.B. A Parental Bonding Instrument. *British Journal of Psychology, 52*, 1-10, 1979

Parsons, T. Age and sex in the social structure of the United States. *American Sociological Review, 7*, 604-616, 1942

Ploeg, J.D. van der. Zwervende jongeren. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, 26*, 237-248, 1987

Ploeg, J.D. van der en Scholte, E.M. *Tehuizen in beeld.* COJ, RU Leiden, 1988

Ploeg, J.D. van der. *Gedragsproblemen: Ontwikkelingen en risico's.* Rotterdam: Lemniscaat, 1990

Ploeg, J.D. van der. Zwerven uit onmacht. *Jeugd en Samenleving*, 11, 683-693, 1991

Ploeg, J.D. van der. Wegwerpjongeren. *Tijdschrift voor Jeugdhulpverlening en Jeugdwerk, 2*(4), 17-23, 1992

Ploeg, J.D. van der. Vandaag zwervend, morgen thuisloos? In L.W.C. Tavecchio, J.D. van der Ploeg en J.M.Th.G. Roorda-Honée (Red.), *Visies op thuisloosheid* (pp. 53-62). Utrecht: SWP, 1993

Ploeg, J.D. van der, Gaemers, J., en Hoogendam, P.H. *Zwervende jongeren*. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, DSWO Press, 1991

Ploeg, J.D. van der, en Scholte E.M. *Lastposten of slachtoffers van de samenleving*. Rotterdam: Lemniscaat, 1990

Project Zwerfjongeren Amsterdam. *Na drie jaar (samen)werken: resultaten, inzichten, implementatie*. Amsterdam: PPI, 1994

Renwick, S.N., en Emler, N.P. Moral reasoning and delinquent behavior among students. *British Journal of Social Psychology, 23*, 2281-2283, 1984

Riksen-Walraven, J.M.A. Mogelijke oorzaken en gevolgen van een (on)veilige eerste gehechtheidsrelatie. *Kind en Adolescent, 4*, 23-44, 1983

Robins, L.N. en Rutter, M. (Eds.) *Straight and devious pathways from childhood to adulthood*. Cambridge: Cambridge University Press.

Roorda, J.M.Th.G. en Tavecchio, L.W.C. Gehechtheid en thuisloosheid. *Passage, 1*, 16-20, 1990

Rossi, P.H. *Down and out in America: the origins of homelessness*. Chicago: University Press of Chicago, 1989

Roth, D., en Bean, Jr., G.J. New perspectives on homelessness: findings from a statewide epidemiological study. *Hospital and Community Psychiatry, 37*, 712-719, 1986

Rutter, M. Stress, coping and development: some issues and some questions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 22*, 323-356, 1981

Rutter, M. Clinical implications of attachment concepts: retrospect and prospect. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 36*, 549-571, 1995

Rutter, M., en Garmézy, N. Developmental psychopathology. In P.H. Mussen (Ed.), *Handbook of Child Psychology* (pp. 776-911). New York: John Wiley en Sons, 1983

Sarason, B.R., Pierce, G.R., en Sarason, I.G. Social support: the sense of acceptance and the role of relationships. In B.R. Sarason, I.G. Sarason en G.R. Pierce (Eds.), *Social support: an interactional view* (pp. 97-125). New York etc.: John Wiley en Sons, 1990

Sarason, I.G., Levine, H.M., Basham, R.B., en Sarason, B.R. Assessing social support: the Social Support Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology, 44*(1), 127-139, 1983

Sarason, I.G., Sarason, B.R., Shearin, E.N., en Pierce, G.R. A brief measure of social support: practical and theoretical implications. *Journal of Social and Personal Relationships, 4*, 497-510, 1987

Scholte, E.M. Diagnostiek van psychosociale (gedrags-)problematiek bij jeugdigen. In E.J. Knorth (Red.), *Gebruik van residentiële jeugdzorg* (pp. 49-64). Leuven/Apeldoorn: Garant, 1992

Schreurs, P.J.G., Tellegen, B., en Willige, G. van de. Copinglijst. *Gedrag, tijdschrift voor psychologie, 12*, 101- 117, 1984

Scheurs, P.J.G., Willige, G. van de, Brosschot, J.F., Tellegen, B., en Graus, G.M.H. *De Utrechtse Copinglijst: UCL. Omgaan met problemen. Herziene handleiding*. Lisse: Swets en Zeitlinger, 1993

Seligman, M.E.P. *Helplessness*. San Francisco: W.H. Freeman en Co, 1975

Shaver, Ph.R., en Brennan, K.A. Attachment styles and the 'big five' personality traits: their connection with each other and with romantic relationship outcomes. *Personality and Social Psychology Bulletin, 18*, 536-545, 1992

Shaver, Ph.R., en Hazan, C. A biased overview of the study of love. *Journal of Social and Personal Relationships, 5*, 473-501, 1988

Sikkel, D. Een verkorting van de VOEG-schaal. *Sociaal- Cultureel Kwartaalbericht, 2*, 22-26, 1980

Smit, M. Hoe gaat het met jongeren na een tehuisverblijf? Resultaten uit een empirisch onderzoek vergeleken met gegevens over Nederlandse jongeren in het algemeen. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, 33*, 421-431, 1994

Smith, D.J. Living conditions in the twentieth century. In M. Rutter en D. Smith (Eds.), *Psychosocial disorders in young people: time trends and their causes* (pp. 194-296). Chichester: Wiley, 1989

Spanjaard, H. Een keuze zonder alternatief: thuisloze jongeren in Nederland. *Jeugd en Samenleving*, 1, 5-21, 1989

Sroufe, L.A. The coherence of individual development: early care, attachment, and subsequent developmental issues. *American Psychologist, 34*, 834-841, 1979

Sroufe, L.A. The role of infant-caregiver attachments in development. In J. Belsky en T. Nezworski (Eds.), *Clinical implications of attachment* (pp. 18-38). Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1988

Sroufe, L.A., en Fleeson, J. Attachment and the construction of relationships. In W.W. Hartup en Z. Rubin (Eds.), *Relationships and development*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1986

Sroufe, L.A., Schork, E., Motti, F., Lawroski, F. en LaFrenière, P. The role of affect in social competence. In C.E. Izard, J. Kagan, en J.R.B. Zajonc (Eds.), *Emotions, cognition and behavior* (pp. 289-319). Cambridge: Cambridge University Press, 1984

Sroufe, L.A., en Waters, E. Attachment as an organizational construct. *Child Development, 56*, 1182-1199, 1977

Stefanidis, N., Pennbridge, J., MacKenzie, R.G., en Pottharst, K. Runaway and homeless youth: The effects of attachment history on stabilization. *American Journal of Orthopsychiatry, 62 (3)*, 442-446, 1992

Suess, G.J., Grossmann, K.E., en Sroufe, L.A. Effects of infant attachment to mother and father on quality of adaptation in preschool: From dyadic to individual organisation of self. *International Journal of Behavioral Development, 15*, 43-65, 1992

Susser, E., Struening, E.L., en Conover, S. Childhood experiences of homeless men. *American Journal of Psychiatry, 144*, 1599-1601, 1987

Susteren, J. van, e.a. *Advies voorkoming zwerfgedrag bij jeugdigen*. Tussenrapport t.b.v. de Directie Jeugdbeleid van het ministerie van WVC. Oosthuizen: Bureau Instap, 1993

Swaan, A. de. Lokale liefdadigheid, regionale landloperij en nationale bijstand. Swaan, A. de, *Zorg en staat* (pp. 23-60). Amsterdam, 1990

Tavecchio, L.W.C. e.a., *Affectieve verwaarlozing en thuisloosheid. Een haalbaarheidsstudie vanuit het perspectief van de gehechtheidstheorie*. Eindrapportage. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden

Tavecchio, L.W.C. e.a., *Visies op thuisloosheid*. Utrecht, SWP, 1993
Tavecchio, L.W.C., en Roorda-Honée, J.M.Th.G. Thuisloze jongeren: gezinsachtergronden en opvoedingsfactoren. In J.R.M. Gerris (Red.), *Pedagogische ondersteuning van gezinnen en hulpverleners* (pp. 80-92). Assen: Van Gorcum, 1994
Tavecchio, L.W.C., IJzendoorn, M.H. van, en Hubbard, F.O.A. Dichtheid van het opvoedingsmilieu en waargenomen veiligheid. *Kind en Adolescent, 4*, 45-6, 1983
Thuislozen Team Den Haag. *Eindverslag project aanpak thuisloze jeugd*. Den Haag: R.I.J. Den Haag-Zoetermeer e.o, 1994
Tilburg, T. van. *De betekenis van ondersteuning in primaire sociale relaties*. Amsterdam: VU Uitgeverij, 1985
Verblakt, M.J. *Jongeren zonder horizon*. Scriptie. KU Nijmegen, 1983
Verhulst, F.C., Akkerhuis, G.W., en Althaus, M. Mental health in Dutch children: a cross cultural comparison. *Acta Psychiatrica Scandinavica, 73*, Suppl. 323, 1985
Watkins, K.P. *Parent-child attachment: a guide to research*. New York/London: Garland Publishing Inc, 1987
Waveren, B. van, Koeken, P., Ven, T. v.d., en Leyenhof, G. van. *Onder dak, zonder thuis. Dakloosheid en thuisloosheid in Rotterdam*. Bijlage 1 (pp.303-331). Rotterdam: Gemeentelijke Sociale Dienst, 1990
Wit, J. de. Developmental aspects of clinical child psychology. In L. Montada (Ed.), *Bericht über die 7. Tagung Entwicklungspsychologie 1985*. Trier: Druckerei der Universität Trier, 1985
Wit, J. de. Protectieve factoren: wetenschappelijk en maatschappelijk een uitdaging. In H.J. Groenendaal, R.W.J. Meijer, J.W. Veerman, en J. de Wit (Red.), *Protectieve factoren in de ontwikkeling van kinderen en adolescenten* (pp. 9-16). Lisse: Swets en Zeitlinger, 1987
Wolk, S., en Brandon, J. Runaway adolescents' perceptions of parents and self. *Adolescence, 12*, 175-187, 1977
Wouda, P.L., Waal-Saulais, C. de, en Mateman, H. Crisisopvang voor jongeren in Den Haag. *Tijdschrift voor Jeugdhulpverlening en Jeugdwerk, 2, no.4*, 31-39, 1990
Wouters, L. *De Ouder-Kind-Relatie Lijst. Bewerkte Nederlandse versie van het Parental Bonding Instrument (Parker, 1979)*. Amsterdam: Interne publicatie GG en GD, 1990
Wouters, L. en Spiering, W. *Vragenlijst Roken, Drinken, Drugsgebruik en Gokken*. Amsterdam: Interne publicatie GG en GD, 1990
Wouters, L. en Spiering, W. *Vragenlijst Ongewenst Gedrag*. Amsterdam : GG en GD, 1990
Youniss, J., en Smollar, J. *Adolescent relations with fathers, mothers and friends*. Chicago: University of Chicago Press, 1985
IJzendoorn, M.H. van. De ontwikkeling van gehechtheid, determinanten en effecten. Koops, .W., en J.J. van der Werff (Red.), *Overzicht van de ontwikkelingspsychologie*. Deel III. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1988

IJzendoorn, M.H. van. *Het stempel van ouders op de gehechtheid van het kind.* Rijksuniversiteit Leiden, 1992

IJzendoorn, M.H. van, Bakermans-Kranenburg, M.J., Haas, M.H. de, Ruiter, C. de, en Zwart-Woudstra, H.A. *Vragenlijst Gehechtheidstijlen. Nederlandse vertaling en validatie van Hazan en Shaver's Attachment Styles.* Ongepubliceerd manuscript. Leiden: Centrum voor Gezinsstudies, 1993

IJzendoorn, M.H. van, Tavecchio, L.W.C., Goossens, F.A., en Vergeer, M.M. *Opvoeden in geborgenheid: een kritische analyse van Bowlby's attachmenttheorie.* Deventer: Van Loghum Slaterus, 1992

Zinnecker, J. Die Gesellschaft der Altersgleichen. In A. Fischer (Hrsg.), *Jugend '81.* Opladen: Leske und Budrich, 1981

Zwerfjongeren helpen. Een notitie over thuisloze jongeren. Den Haag: Ministerie van WVC, 1994

BIJLAGEN BIJ HOOFDSTUK 2

2.1 Gebruikte onderzoeksinstrumenten en hun meetpretenties

2.2 Parental Bonding Instrument (PBI)

2.1 Gebruikte onderzoeksinstrumenten en hun meetpretenties

Separation Anxiety Test (SAT)	*karakteristieke kwetsbaarheid* van het individu voor stress bij *scheidingssituaties* als representatie van eerdere gehechtheidservaringen
Parental Bonding Instrument (PBI)	ervaren *ouderlijke zorg en controle* gedurende de eerste 16 levensjaren.
Vragenlijst Gehechtheidssstijlen	interne *representaties van gehechtheid* bij volwassenen
Persoonlijk Netwerk	aard van het *persoonlijke netwerk*
Social Support Questionnaire-6 (Sociale Steun Vragenlijst) (SSQ-6)	*ondervonden sociale steun* en de *tevredenheid* daarmee
Gezinsklimaatschaal	de mate waarin de leden van een gezin *op elkaar betrokken* zijn
Ladder van Cantril	*algemeen welbevinden*
VOEG (Vragenlijst voor Onderzoek van de Ervaren Gezondheidstoestand)	*lichamelijke gezondheid*: de ervaren lichamelijke gezondheid
Algemene Gezondheids Vragenlijst (AGV) (General Health Questionnaire)	psychische gezondheid: de mate waarin men de afgelopen vier weken meer of minder dan gewoonlijk *psychische stress* heeft ervaren en zich *depressief* heeft gevoeld
Symptom Checklist (SCL-90)	lijst van *lichamelijke en psychische klachten* waaraan men de laatste week geleden heeft. Valt uiteen in 8 subschalen. De totaalscore geeft de maat van psychoneuroticisme weer.

Utrechtse Copinglijst (UCL)	*Coping* wordt hier opgevat als de manier waarop iemand zowel gedragsmatig als cognitief en emotioneel op aanpassing vereisende omstandigheden reageert. De UCL is een zelfrapportage-instrument dat de feitelijke wijze van probleemhantering meet.
Vragenlijst Ongewenst Gedrag	mate waarin men zich heeft schuldig gemaakt aan *sociaal ongewenst gedrag*

2.2 Parental Bonding Instrument (PBI)

Samenstelling van de verschillende opvoedingsstijlen:
0. average of 'normaal' parenting: scores die zich op beide dimensies rond het gemiddelde bevinden.
1. optimal parenting: een score die hoger ligt dan tweederde van de maximumscore op de dimensie zorg, gecombineerd met een score die lager ligt dan eenderde van de maximumscore op de dimensie protectie;
2. affectionate constraint: een score die hoger ligt dan tweederde van de maximumscore op de dimensie zorg, gecombineerd met een score die groter is dan de helft van de maximumscore op de dimensie protectie;
3. neglectful parenting: een score die lager ligt dan de helft van de maximum score op de dimensie zorg, gecombineerd met een score die lager ligt dan eenderde van de maximumscore op de dimensie protectie;
4. affectionless control: een score die lager ligt dan de helft van de maximumscore op de dimensie zorg, gecombineerd met een score die groter is dan de helft van de maximumscore op de dimensie protectie.

BIJLAGEN BIJ HOOFDSTUK 3

3.1 Groepssamenstelling

3.2 Opleidingsniveau

3.3 Sociale klasse

3.4 Kruistabel weglopen x scheiden

3.5 Redenen om weg te lopen uitgesplitst naar groep en sekse

3.6 Opleiding

3.7 Separation Anxienty Test

3.8 Gehechtheidsstijlen

3.9 Samenhang sociaalnetwerkvariabelen met achtergrond- en gehechtheidsvariabelen

3.10 Kruistabel suïcidale gedachten x groepen

3.11 Symptoms Check List (90)

3.1 Groepssamenstelling

Overzicht van groepen naar geslacht en leeftijd

		n	Leeftijd			
			Mean	sd	Min	Max
UC	Man	526	19.30	2.26	16	23
	Vrouw	644	19.24	2.21	16	23
W	Man	24	19.46	2.25	16	24
	Vrouw	34	19.76	2.35	16	23
R	Man	50	18.32	1.66	15	21
	Vrouw	35	17.94	1.64	15	21
Th	Man	70	19.99	1.94	15	24
	Vrouw	38	18.32	2.07	15	23
LV	Man	44	17.75	2.11	15	23
	Vrouw	32	17.56	1.88	15	22

Gemiddelde leeftijd totale groep (n=1497), mean 19.17, sd 2.23, min 15 max 24. Het leeftijdsverschil tussen de vijf groepen is significant ($F(4, 1492) = 14.9$, $p < .001$) met dien verstande dat de Utrechtse Controlegroep, de Weglopers en de thuisloze jongeren gemiddeld ouder zijn dan de residentiële jongeren en de Leidse Vergelijkingsgroep.
Alleen bij de thuisloze jongeren is het leeftijdsverschil tussen de seksen significant: $t = 4.18$, $p < .001$.

3.2 Opleidingsniveau

3.2.1 Opleidingsniveau vader (per groep) (in percentages)

	UC n=1170	W n=58	R n=85	Th n=108	LV n=76
Lager onderwijs	7.1	5.5	12.9	10.2	7.9
lbo	32.2	21.8	29.4	16.7	18.4
mavo	13.5	20.8	10.6	6.5	13.2
mbo	18.3	12.7	10.6	9.3	10.5
havo	4.7	1.8	1.2	4.6	1.3
hbo	13.4	16.4	8.2	10.2	9.2
wo	3.2	3.6	2.4	3.7	3.9
weet niet	7.6	18.2	24.7	38.9	35.5

3.2.2 Opleidingsniveau moeder (per groep) (in percentages)

Opleidingsniveau moeder	UC n=1170	W n=58	R n=85	Th n=108	LV n=76
lager onderwijs	3.9	10.9	15.3	18.5	10.7
lbo	36.8	29.1	27.1	19.4	24.0
mavo	26.5	23.6	14.1	13.9	25.3
mbo	12.6	14.5	10.6	7.4	9.3
havo	5.8	5.5	-----	7.4	4.0
hbo	7.7	7.3	8.2	1.9	-----
wo	1.2	-----	-----	2.8	1.3
weet niet	5.4	9.1	24.7	28.7	25.3

3.3 Sociale klasse

3.3.1 Sociale klasse-indeling ouders thuisloze jongeren (in percentages)

Th-1. thuisloze jongeren met internaatsverleden Th-2. thuisloze jongeren zonder internaatsverleden	vader		moeder	
	Th-1 n=65	Th-2 n=43	Th-1 n=65	Th-2 n=43
A	27.7	16.3	10.9	7.0
Bb	4.6	4.7	7.8	7.0
Bo	9.2	18.6	9.4	16.3
C	32.3	41.9	17.2	27.9
D	26.2	18.6	54.7	41.9

3.3.2 Sociale klasse-indeling van de vader volgens jongens en meisjes (in percentages)

	R		Th		LV	
	Man n=50	Vrouw n=35	Man n=70	Vrouw n=38	Man n=43	Vrouw n=32
A	24	5.7	22.9	23.7	23.3	9.4
Bb	6	8.6	7.1	-----	18.6	9.4
Bo	28	20.0	8.6	21.1	16.3	12.5
C	32	51.4	38.6	31.6	27.9	46.9
D	10	14.3	22.9	23.7	14.0	21.9

3.4 Kruistabel weglopen x scheiden

	SCHEIDEN			
WEGLOPEN	Count Exp Val Residual	Ja 1.00	Nee 2.00	 Row Total
Ja	1.00	120 39.8 80.2	99 179.2 -80.2	219 14.9%
Nee	2.00	147 227.2 -80.2	110.3 1022.8 80.2	1250 85.1%
	Column Total	267 18.2%	1202 81.8%	1469 100.0%

Chi-Square	Value	DF	Significance
Pearson	232.05672	1	.00000
Continuity Correction	229.17209	1	.00000
Likelihood Ratio	185.87673	1	.00000
Mantel-Haenszel test for linear associations	231.89874	1	.00000
Minimum Expected Frequency -	39.805		

Number of Missing Observations: 30

3.5 Redenen om weg te lopen uitgesplitst naar groep en sekse

Redenen op weg te lopen (in percentages)

	R		Th		LV	
	J n=26	M n=18	J n=63	M n=35	J n=20	M n=14
nieuwe partner ouder	7.7	11.1	19.0	17.1	5.0	7.1
verwaarlozing	-----	5.6	17.5	22.9	10.0	7.1
conflict over vriend(in)	3.8	5.6	7.9	28.6	5.0	14.3
verslaving/criminaliteit	15.4	5.6	27.0	14.3	30.0	-----
zelfstandigheid/avontuur	15.4	5.6	14.3	14.3	15.0	42.9
incest/mishandeling	3.8	11.1	14.3	31.4	-----	-----
ruzie over school	11.5	11.1	19.0	17.1	20.0	28.6
ruzie over van alles	53.8	50.0	65.0	71.4	80.0	57.1
anders	23.1	38.9	20.6	17.1	25.0	21.4

3.6 Opleiding

3.6.1 Hoogst gevolgde opleiding (in percentages)

	UC n=1170	W n=58	R n=82	Th n=108	LV n=76
basisonderwijs	.9	1.7	0.0	1.9	0.0
vbo / lbo	11.3	17.2	46.3 #	48.6 #	40.5 #
vso	***	***	7.3	13.1	5.4
mavo	7.5	13.8	12.2	14.0	21.6
havo	14.9	22.4	1.2	4.7	1.4
vwo	7.5	5.2	0.0	.9	5.5
(k)mbo	35.0	22.4	31.7	15.9	19.0
hbo	16.9	12.1	1.2	.9	6.8
wo	6.0	5.2	0.0	0.0	0.0

*** geen gegevens beschikbaar
\# inclusief streekschool

3.6.2 Hoogst voltooide opleiding (in percentages)

	R n=85	Th n=108	LV n=76
basisonderwijs	51.7	65.8	48.7
vbo / lbo (+streekschool)	31.8	14.8	14.5
vso	3.5	.9	5.3
mavo	8.2	4.6	17.1
(k)mbo	3.6	5.6	6.6
havo	1.2	0.9	1.3
vwo	0.0	0.0	3.9
hbo	0.0	0.0	0.0
wo	0.0	0.0	0.0

3.7 Separation Anxienty Test

3.7.1 Separation Anxiety Test: reacties jongens (gemiddelden)

	R - n= 50		Th - n= 70		LV - n= 44		F (2,161)	p
	mean	sd	mean	sd	mean	sd		
dagelijkse scheidingen								
gehechtheid	5.35	5.33	7.16	4.56	4.76	4.71	3.88	.023
individuatie	10.78	7.02	10.68	7.86	14.54	7.48	4.16	.017
vijandigheid	3.36	4.68	4.28	5.31	3.26	4.34	.796	ns
angst	6.80	5.69	7.36	4.70	6.37	5.71	.487	ns
defensiviteit	6.73	6.37	6.91	5.53	6.08	5.25	.294	ns
zelfwaardering	5.00	4.48	5.49	4.00	6.00	4.94	.601	ns
verlies eigenwaarde	2.90	4.09	3.31	3.69	2.51	3.21	.631	ns
identiteits-verwarring	2.35	3.21	1.91	2.31	2.56	2.57	.885	ns
ernstige scheidingen								
gehechtheid	16.71	7.27	15.27	7.08	15.67	7.19	.603	ns
individuatie	7.37	5.50	6.92	5.70	4.21	4.10	4.99	.008
vijandigheid	15.14	5.92	14.54	6.73	14.39	5.78	.204	ns
angst	7.78	5.64	8.18	4.96	10.13	4.71	2.86	.06*
defensiviteit	10.17	5.86	9.15	5.27	10.17	8.20	.516	ns
zelfwaardering	2.35	3.77	3.14	3.52	2.15	2.97	1.34	ns
verlies eigenwaarde	8.98	5.08	10.64	6.60	7.85	5.06	3.32	.039
identiteits-verwarring	4.81	3.58	4.74	3.14	5.90	4.18	1.62	ns

* groep LV > groep R en groep Th,p < .05

3.7.2 Separation Anxiety Test: reacties meisjes (gemiddelden)

	R - n=35		Th - n=38		LV - n=32		Fp (3,102)	
	mean	sd	mean	sd	mean	sd		
dagelijkse scheidingen								
gehechtheid	8.38	5.99	8.72	5.15	7.39	4.99	.556	ns
individuatie	10.87	8.03	8.54	6.82	11.98	8.08	1.87	ns
vijandigheid	2.15	2.92	2.46	3.76	1.53	2.42	.784	ns
angst	11.25	6.33	11.22	4.86	11.02	3.64	.019	ns
defensiviteit	6.17	5.04	6.77	4.42	5.77	4.24	.425	ns
zelfwaardering	4.17	5.35	4.36	3.14	4.53	2.73	.070	ns
verlies eigenwaarde	2.91	2.95	4.45	3.72	2.63	3.26	3.111	.049
identiteitsverwarring	1.34	2.16	1.67	2.22	1.57	2.20	.214	ns
ernstige scheidingen								
gehechtheid	16.62	7.41	15.66	7.04	17.68	4.69	.824	ns
individuatie	4.60	4.53	5.09	3.51	3.76	3.82	.992	ns
vijandigheid	13.09	5.71	12.51	4.04	13.22	3.78	.243	ns
angst	9.27	5.66	11.10	5.07	10.32	4.91	1.124	ns
defensiviteit	10.13	5.60	8.55	4.42	8.84	4.64	1.049	ns
zelfwaardering	1.06	1.47	1.96	2.73	2.04	2.49	1.913	ns
verlies eigenwaarde	8.59	3.92	8.97	4.15	9.13	3.80	.016	ns
identiteitsverwarring	4.75	3.32	5.35	3.19	4.62	3.61	.488	ns

3.8 Gehechtheidsstijlen

3.8.1 Gehechtheidsstijlen: jongens (in percentages)

	UC n=506	W n=23	R n=50	Th n=69	LV n=44
Vermijdend	40.9	39.1	38.0	40.6	52.3
Ambivalent	9.1	4.3	14.0	26.1	11.4
Gedesorganiseerd	17.8	13.0	20.0	21.7	13.6
Veilig	32.2	43.5	28.0	11.6	22.7

3.8.2 Gehechtheidstijlen: meisjes Gehechtheidsstijlen jongens (in percentages)

	UC n=631	W n=31	R n=34	Th n=38	LV n=32
Vermijdend	27.6	38.7	38.2	44.7	18.8
Ambivalent	9.0	16.1	8.8	10.5	18.8
Gedesorganiseerd	29.5	25.8	38.2	28.9	37.5
Veilig	33.9	19.4	14.7	15.8	25.0

3.9 Samenhang sociaalnetwerkvariabelen met achtergrond- en gehechtheidsvariabelen

Samenhangen

	steun relatie vader	steun relatie moeder	steun relatie partner	steun relatie beste vriend	SSQ-6 aantal 1e afname	SSQ-6 aantal 2e afname
opv-situaties	r = -.30	r = -.31	r = -.11	ns	r = -.16	r = -.22
leeftijd verlaten 1e opv-milieu	r =.28	r =.20	r =.12	ns	ns	r =.20
scheiden	t = - 10.15	t = - 5.42	t = - 2.06	t = - 2.36	t = - 2.05	t = - 3.96
weglopen	t = - 10.01	t = - 10.4	t = - 2.10	ns	t = - 3.04	t = - 3.61
opv-stijl vader	F = 162.7	F = 46.9	F = 2.44	ns	F = 4.65	F = 3.76
opv-stijl moeder	F = 40.08	F = 115.1	ns	ns	ns	F = 4.65
balans	r = .15	ns	r = .25	ns	ns	r = .21
gehechtheidsstijl	F = 6.9	F = 6.52	F = 9.39	F = 9.12	ns	ns

Alle weergegeven waarden zijn significant op minimaal .05 niveau

3.10 Kruistabel suïcidale gedachten x groepen

GROEP

Suïcidaal	Count Exp. Val Residual	Utrecht controle	Weg lopers	Residen tieel	Thuis-loos	Leiden con-trole	Row Total
		1.00	2.00	3.00	4.00	5.00	Total
Nooit	1	1029 962.9 66.1	41 46.9 -5.9	63 71.2 -8.2	42 90.4 -48.4	60 63.6 -3.6	1235 83.7%
Een enkele keer	2	82 103.7 -21.7	10 5.0 5.0	10 7.7 2.3	21 9.7 11.3	10 6.9 3.1	133 9.0%
Af en toe	3	25 51.5 -26.5	3 2.5 .5	9 3.8 5.2	24 4.8 19.2	5 3.4 1.6	66 4.5%
Heel vaak	4	14 32.0 -18.0	2 1.6 .4	3 2.4 .6	21 3.0 18.0	1 2.1 -1.1	41 2.8%
	Column totaal	1150 78.0%	56 3.8%	85 5.8%	108 7.3%	76 5.2%	1475 100.0%

Chi-Square	Value	DF	Significance
Pearson	273.39427	12	.00000
Likelihood Ratio	179.95478	12	.00000
Mantel-Haenszel test for linear association	137.20344	1	.00000

Minimum Expected Frequency -1.557

Cells with Expected Frequency < 5 - 8 OF 20 (40.0%)

Number of Missing Observations: 24

3.11 Symptoms Check List (90)

In de volgende tabellen wordt de relatieve positie weergegeven van de drie Leidse groepen ten opzichte van de normpopulaties. Normaal gedrukte groepsaanduidingen hebben betrekking op de normale normpopulatie, vetgedrukte op de populatie poliklinisch psychiatrische patiënten.

3.11.1 SCL : mannen

	angst	agora-fobie	depres-sie	somati-seren	insuffi-ciëntie	sensiti-viteit	vijan-digheid	slaap-problemen	neuro-ticisme
zeer hoog							Th		Th
hoog	Th	R Th LV	Th LV	Th	Th	Th	R LV	Th	
boven gemiddeld	R LV		R	R LV	R LV	R LV	**Th**	R LV	R LV
gemiddeld						**Th**	**LV**	**R Th LV**	
onder gemiddeld	**Th**	**R Th LV**	**Th**	**Th**	**Th**		**R**		**Th**
laag				**R LV**	**R LV**	**R LV**			
zeer laag	**R LV**		**R LV**						**R LV**

3.11.2 SCL: vrouwen

	angst	agora-fobie	depres-sie	somati-seren	insuffi-ciëntie	sensiti-viteit	vijan-digheid	slaap-problemen	neuro ticisme
zeer hoog							Th		Th
hoog	Th	R Th	R Th LV	Th	Th	Th	R LV	Th	
boven gemiddeld	R LV	LV		R LV	R LV	R LV	**Th**	R LV	R LV
gemiddeld							**R LV**	**Th**	
onder gemiddeld		**R Th**		**Th**	**Th**	**Th**		**R LV**	**Th**
laag	**Th**	**LV**	**Th**	**R LV**	**R LV**	**R LV**			
zeer laag	**R LV**		**R LV**						**R LV**

BIJLAGEN BIJ HOOFDSTUK 4

4.1 Profielschetsen

4.2 Discriminantanalyses

4.1 Profielschetsen

4.1.1 Subsysteem gezin

	Norm	UC	W	R	Th	LV	Th-1	Th-2
* scheiding ouders	16%	9.6%	37.9%	41.2%	68.5%	31.6%	75.4 %	58.1%
° aantal opvoedingssituaties	1.2	1.1	1.4	4.1	3.9	1.8	4.9	2.37
° leeftijd 1e scheidingservaring	17.2	17.3	15.3	9.05	8.77	13.9	7.16	11.24
hechtingsklimaat:								
≈ - zorg vader	19-21	22.3	16.9	17.4	12.4	19.8	11.95	13.10
≈ - zorg moeder	22-25	25.52	20.99	20.48	16.22	25.10	15.14	17.84
≈ - controle vader	8-10	7.29	10.48	10.41	13.73	8.71	13.07	14.6
≈ - controle moeder	9-11	6.8	9.37	10.31	14.30	6.83	14.75	13.6
≈ - gehechtheids balans - nu	35	----	----	32	27.84	42.53	25.9	31.4
° - veilige gehechtheid - nu	4.0	4.02	3.63	3.39	3.02	4.04	2.89	3.21
° relatie vader - nu	59.3	60.10	42.9	51.52	23.81	----	21.19	27.9
° relatie moeder - nu	72.5	73.15	59.6	61.0	34.6	----	31.21	39.3
≈ gezinscohesie	2.8	2.7	2.4	2.7	2.6	2.6	2.54	2.6

4.1.2 Subsysteem school en werk

	Norm	UC	W	R	TH	LV	TH-1	Th-2
* speciaal onderwijs	5.2%	4%	5.5%	35.3%	32.7%	14.5%	40.6%	20.9%
° opleidingsniveau	2.5	2.56	2.34	1.5	1.44	1.74	1.34	1.58
° onderwijs - nu	66%	66%	57%	45%	11%	92%	6.2%	18.6%
° werk - nu	56%	56%	57%	51%	12%	54%	13.8%	9.3%

4.1.3 Subsysteem vrienden

	Norm	UC	W	R	TH	LV	TH-1	Th-2
≈ sociaal netwerk - vroeger	4.25	----	-----	2.42	1.8	----	1.6	2.1
° steun beste vriend - nu	75.9	75.7	79.3	74.6	70.3	----	69.8	71.0
° steun overige vrienden - nu	58.2	58.0	62.5	50.0	45.9	----	45.7	46.2
≈ sociaal netwerk - nu	4.25	----	----	2.9	1.95	3.9	1.7	2.4

4.1.4 Persoon

	Norm	UC	W	R	TH	LV	TH-1	Th-2
° algemeen welbevinden - nu [3]	7.7	7.74	7.33	7.52	6.1	7.43	6.4	5.7
lichamelijke klachten - nu [3]	23.3	23.5	22.4	21.4	20.14	21.5	19.4	20.7
copingstijlen - nu: [3]								
- palliatief	16.2	----	----	17.3	19.9	18.2	19.8	19.95
- vermijden	14.8	----	----	16.1	17.1	15.2	16.9	17.3
- sociaal	13.0	----	----	12.4	11.4	12.9	11.3	11.7
- passief	10.48	----	----	12.03	14.69	12.4	14.23	15.37

4.1.5 Geëxternaliseerd probleemgedrag

	Norm	UC	W	R	TH	LV	TH-1	Th-2
spijbelen [3]	45%	43.5%	74%	85%	92%	72%	91%	93%
leeftijd 1e keer spijbelen [3]	15.5	15.6	14.7	12.4	12.6	13.2	12.2	13.25
weglopen [3]	4.7%	0.0%	100%	52%	91%	41%	91%	91%
leeftijd 1e keer weglopen [3]	15.7	----	15.7	13.1	13.7	13.5	13.1	14.6
delinquentie [3]	6%	----	----	9.4%	23%	8%	29.2%	14%

4.1.6 Geïnternaliseerd probleemgedrag

	Norm	UC	W	R	TH	LV	TH-1	Th-2
suïcidaliteit [3]	1.3%	1.2%	3.6%	3.5%	19.4%	1.3%	20%	18.6%
stress - nu [3]	10.01	10.7	12.1	11.0	15.5	10.8	15.4	15.7
depressiviteit - nu [3]	5.46	5.6	6.4	5.9	8.6	5.5	8.29	8.98
psychoneuroticisme - nu [3]	124.0	----	----	135.2	176.18	138.5	171.1	183.9

[1] CBS
[2] gemiddelde score van Utrechtse Controlegroep en Weglopers
[3] normerings- en ander onderzoek

4.1.7 Totaaloverzicht profielen

	Norm	UC	W	R	Th	LV	Th-1	Th-2
Subsysteem gezin								
scheiding ouders	16%	ben. norm	bov. norm	bov. norm	zeer hoog	bov. norm	zeer hoog	hoog
opvoedingssituaties	1.2	norm	bov. norm	zeer hoog	zeer hoog	bov. norm	zeer hoog	hoog
leeftijd 1e scheidingservaring	17.2	norm	ben. norm	zeer laag	zeer laag	ben. norm	zeer laag	laag
hechtingsklimaat:								
-zorg vader	19-21	norm	ben. norm	ben. norm	zeer laag	norm	zeer laag	zeer laag
-zorg moeder	22-25	norm	ben. norm	ben. norm	laag	norm	laag	laag
-controle vader	8-10	ben. norm	bov. norm	bov. norm	hoog	norm	hoog	hoog
-controle moeder	9-11	ben. norm	norm	norm	hoog	ben. norm	hoog	hoog
-gehechtheidsbalans - nu	35	----	----	ben. norm	laag	bov. norm	laag	laag
-veilige gehechtheid - nu	4.0	norm	ben. norm	laag	laag	norm	laag	laag
relatie vader - nu	59.3	norm	ben. norm	ben. norm	zeer laag	----	zeer laag	zeer laag
relatie moeder - nu	72.5	norm	ben. norm	ben. norm	zeer laag	----	zeer laag	zeer laag
gezinscohesie	2.8	norm	ben. norm	norm	norm	norm	norm	norm
Subsysteem school en werk								
speciaal onderwijs	5.2%	norm	norm	zeer hoog	zeer hoog	bov. norm	zeer hoog	hoog
opleidingsniveau	2.5	norm	norm	laag	laag	ben. norm	laag	laag
onderwijs - nu	66%	norm	norm	ben. norm	zeer laag	hoog	zeer laag	zeer laag
werk - nu	56%	norm	norm	norm	zeer laag	norm	zeer laag	zeer laag

	Norm	UC	W	R	Th	LV	Th-1	Th-2
Subsysteem vrienden								
sociaal netwerk - vroeger	4.25	----	----	laag	zeer laag	----	zeer laag	laag
steun beste vriend - nu	75.9	norm	norm	norm	ben. norm	----	ben. norm	ben. norm
steun overige vrienden - nu	58.2	norm	norm	laag	laag	----	laag	laag
sociaal netwerk - nu	4.25	----	----	ben. norm	laag	norm	laag	ben. norm
Persoon								
algemeen welbevinden - nu	7.7	norm	norm	norm	ben. norm	norm	ben. norm	laag
lichamelijke klachten - nu	23.3	norm	bov. norm	hoog	zeer hoog	hoog	zeer hoog	zeer hoog
copingstijlen - nu:								
-palliatief	16.2	----	----	norm	bov. norm	norm	bov. norm	bov. norm
-vermijden	14.8	----	----	norm	bov. norm	norm	bov. norm	bov. norm
-sociaal	13.0	----	----	norm	ben. norm	norm	ben. norm	ben. norm
-passief	10.48	----	----	bov. norm	hoog	bov. norm	ben. norm	hoog
Geëxternaliseerd probleemgedrag								
spijbelen	45%	norm	hoog	zeer hoog	zeer hoog	hoog	zeer hoog	zeer hoog
leeftijd 1e keer spijbelen	15.5	norm	norm	laag	laag	ben. norm	laag	ben. norm
weglopen	4.7%	ben. norm	zeer hoog	hoog	zeer hoog	bov. norm	zeer hoog	zeer hoog
leeftijd 1e keer weglopen	15.7	----	norm	zeer laag	laag	laag	zeer laag	ben. norm
delinquentie	6%	----	----	norm	hoog	norm	hoog	bov. norm
Geïnternaliseerd probleemgedrag								
suïcidaliteit	1.3%	norm	bov. norm	bov. norm	zeer hoog	norm	zeer hoog	zeer hoog
stress - nu	10.01	norm	bov. norm	norm	zeer hoog	norm	zeer hoog	zeer hoog
depressiviteit - nu	5.46	norm	bov. norm	norm	zeer hoog	norm	zeer hoog	zeer hoog
psychoneuroticisme - nu	124.0	----	----	bov. norm	zeer hoog	bov. norm	zeer hoog	zeer hoog

4.1.8 Referenties gebruikte normgegevens

Subsysteem gezin
- scheiding ouders:
  * Nederlandse Gezinsraad / CBS / NRC 21-10-1995
- opvoedingsstijl ouders: (Parental Bonding Instrument)
  * Parker, G., Tubling, H., en Brown, L.B. (1979). A parental bonding instrument. *British Journal of Psychology, 52*, 1-10, 1979.
  * Mackinnon, A.J., Henderson A.S., Scott, R. and Duncan-Jones, P. (1989). The Parental Bonding Instrument (PBI) : an epidemiological study in a general population sample. Psychological Medicine, 19, 1023-1034.

  De normgegevens zijn aangepast aan de in het onderzoek gebruikte 10-item versie van het instrument.
- gehechtheid-individuatie balans: (Separation Anxiety Test)
  * Hansburg, H.G. (1980). *Adolescent separation anxiety: A method for the study of adolescent separation problems.* Huntington, NY: Robert E. Krieger Publishing Company, 1980.
- gezinscohesie:
  * Meeus, W. e.a. (1991). *Schalenboek WIL-project 1991, Deel 2, Schriftelijke Vragenlijst Jongeren 15-24 jaar, 11-3.* RUU, 1991.

Subsysteem School en werk
- speciaal onderwijs:
  * CBS

Subsysteem vrienden
- sociaal netwerk: (Social Support Questionnaire-6)
  * Sarason, I.G., M. Levine e.a. Assessing social support: the Social Support Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology, Vol. 44, (1),* p. 127-139, 1983.

Persoon
- lichamelijke klachten: (VOEG)
  * Meeus, W. e.a. *Schalenboek WIL-project 1991, Deel 2, Schriftelijke Vragenlijst Jongeren 15-24 jaar*, 6-2. RUU, 1991.
- copingstijlen: (Utrechtse Copinglijst)
  * Schreurs, P.J.G., G. van de Willige e.a. *De Utrechtse Copinglijst: UCL. Omgaan met problemen en gebeurtenissen. Herziene handleiding.* Lisse, Swets en Zeitlinger, 1993.

  De gebruikte normen zijn de gemiddelden van de normgegevens voor mannen tussen 19 en 35 jaar en vrouwen tussen 18 en 25 jaar volgens de berekening: (Mean-man * N-man) + (Mean-vrouw * N-vrouw) / (N-man + N-vrouw)

Geëxternaliseerd probleemgedrag

- delinquentie: (Vragenlijst Ongewenst gedrag)
  * Tavecchio e.a. (1991). *Affectieve verwaarlozing en thuisloosheid.* Vakgroep Algemene Pedagogiek, RUL

De gebruikte norm is het gemiddelde van de scores + twee standaarddeviaties van de controlegroep uit bovengenoemd onderzoek en die van de Leidse Vergelijkingsgroep.

Geïnternaliseerd probleemgedrag

- suïcidaliteit: (Diekstra - item)

De gebruikte norm is het percentage van de Utrechtse groepen dat het afgelopen jaar zeer vaak suïcidale gedachten had.

- stress en depressiviteit: (Algemene Gezondheids Vragenlijst)
  * Meeus W. e.a. *Schalenboek WIL-project 1991, Deel 2, Schriftelijke Vragenlijst Jongeren 15-24 jaar*, 9-1. RUU, 1991.
- psychoneuroticisme: (Symptom Check List-90)
  * Arrindell, W.A. en J.H.M. Ettema, *SCL-90. Handleiding bij een multidimensionele psychopathologie-indicator.* Lisse, Swets en Zeitlinger, 1986.

De gebruikte norm is het gemiddelde van de normgegevens voor mannen en vrouwen uit de normale populatie (Normgroep II) volgens de berekening: (Mean-man * N-man) + (Mean-vrouw * N-vrouw) / (N-man + N-vrouw)

4.2 Discriminantanalyses

4.2.1 Achtergrondvariabelen per twee groepen

	Groep Th - UC	Groep TH - W	Groep Th - R	Groep Th - LV
sekse	**-.087**			
scheiden			**.54**	
aantal opvoedingssituaties	**.94**	**.66**	**-.06**	**.79**
separatieleeftijd		**-.54**		
opleidingsniveau	**-.27**	**-.58**		**-.30**
werk	**-.21**	**-.49**	**-.79**	**-.59**
eigenwaarde	1.37	1.20	.38	.61
canonische correlatie	.76	.74	.52	.62
Wilks' lambda	.42	.45	.72	.62
p-waarde	.000	.000	.000	.000
groeps centroïden	UC -.34 Th 3.98	W -1.45 Th.81	R-.68 Th.55	LV-.94 Th .64
classificatie	UC 98% Th 75%	W88% Th 87%	R70% Th 78%	LV85% Th76%

4.2.2 Achtergrondvariabelen R-Th-1 -Th-2

		Functie 1	Functie 2
sekse			**.22**
scheiden			**.63**
aantal opvoedingssituaties		**.65**	
werk			**-.62**
eigenwaarde		.47	.33
canonische correlatie		.57	.50
Wilks' lambda na functie		0 .51	1.75
p-waarde		.000	.000
groepscentroïden		R.067 Th-1 .66 Th-2 -1.09	R-.68 Th-1.50 Th-2.63
classificatie	R	Th-1	Th-2
Totaal correcte classificatie68%	**64.6**	15.9	19.5
	22.0	**61.0**	16.9
	10.0	5.0	**85.0**

4.2.3 Achtergrondvariabelen alle groepen

		Functie 1	Functie 2	Functie 3	Functie 4
sekse					**.38**
scheiden			**.74**		
aantal opvoedingssituaties		**.91**			
separatieleeftijd		**-.60**			
opleidingsniveau				**.62**	
werk					**.64**
eigenwaarde		1.52	.098	.019	.009
canonische correlatie		.78	.30		
Wilks' lambda na functie		0.35	1.49		
p-waarde		.000	.000		
groepscentroïden		UC -.44 W -.37 R 3.20 Th 2.64 LV .14	UC -.24 W -.024 R 1.2 Th 1.28 LV .81		
classificatie	UC	W	R	Th	LV
Totaal correcte classificatie 71%	**77.9**	6.4	.4	.9	14.3
	41.8	**30.9**	.0	1.8	25.5
	1.3	1.3	**51.3**	21.3	25.0
	5.1	2.0	24.5	**49**	19.4
	34.3	9.0	6.0	11.9	**38.8**

4.2.4 Kernvariabelen per twee groepen

	Groep Th - UC	Groep Th - W	Groep Th - R	Groep Th - LV
zorg vader	**-.69**			
zorg moeder	**-.83**	**-.79**		
controle vader	**.59**			
controle moeder				**.50**
vermijdende stijl	**.22**			
ambivalente stijl	**.26**	**.65**		
balans				**-.35**
steun overigen- vroeger			**-.67**	
steun gezin - nu			**-.80**	**-.80**
steun vrienden - nu				**-.25**
eigenwaarde	.49	.12	.25	.88
canonische correlatie	.57	.33	.45	.68
Wilks' lambda	.67	.89	.80	.53
p-waarde	.000	.0013	.000	.000
groepscentroïden	UC -.24 Th 2.06	W -.61 Th. 19	R -.55 Th .45	LV -1.05 Th .83
classificatie	UC 90% Th 74%	W 69% Th 64%	R 64% Th 77%	LV 83% Th 83%

4.2.5 Kernvariabelen R -Th-1 - Th-2

		Functie	
steun overigen - vroeger		-.64	
steun gezin - nu		-.82	
eigenwaarde		.26	
canonische correlatie		.45	
Wilks' lambda na functie		.79	
p-waarde		.000	
groepscontroïden		R-.55 Th-1.54 Th-2.32	
classificatie	R	Th-1	Th-2
Totaal correcte classificatie 52%	61.2	23.5	15.3
	13.8	63.1	23.1
	25.6	58.1	16.3

4.2.6 Kernvariabelen alle groepen

	Functie 1	Functie 2	Functie 3	Functie 4
zorg vader	**-.69**			
zorg moeder	**-.81**			
controle vader	**.58**			
gezinsklimaat		**.76**		
vermijdende stijl				**-.76**
ambivalente stijl			**.76**	
eigenwaarde	.43	.015	.005	.0004
canonische correlatie	.55			
Wilks' lambda	.69			
p-waarde	.000			
groepscentroïden	UC-.24 W .43 R .75 Th 1.51 LV -.19			

classificatie	UC	W	R	Th	LV
Totaal correcte classificatie 50%	**54.5**	12.5	11.3	3.7	18.0
	26.7	**30.0**	.0	26.7	16.7
	21.1	11.8	**18.4**	31.6	17.1
	8.6	9.7	12.9	**54.8**	14.0
	31.5	20.5	2.7	11.0	**34.2**

4.2.7 Achtergrond en kernvariabelen per twee groepen

	Groep Th - UC	Groep Th - W	Groep Th - R	Groep Th - LV
scheiden			.39	
aantal opvoedingssituaties	.87	.47	-.078	.54
opleidingsniveau	-.27	-.56		
werk	-.21	-.60	-.62	-.43
zorg vader				
zorg moeder	-.44			
controle vader	.32			.33
ambivalente stijl	.13	.18		
steun overigen - vroeger			-.37	
steun gezin - nu			-.48	-.65
steun vrienden - nu				-.20
eigenwaarde	1.63	1.44	.68	1.24
canonische correlatie	.79	.77	.64	.74
Wilks' lambda	.38	.41	.60	.45
p-waarde	.000	.000	.000	.000
groepscentroïden	UC -.42 Th 3.85	W -2.09 Th .67	R -.89 Th .75	LV -1.28 Th .95
classificatie	UC 98% Th 80%	W 77% Th 92%	R 77% Th 80%	LV 88% Th 88%

4.2.8 Achtergrond en kernvariabelen R Th-1 TH-2

		Functie 1	Functie 2
sekse			**.25**
scheiden		**.37**	
aantal opvoedingssituaties			**-.85**
werk		**-.61**	
steun overigen - vroeger		**-.36**	
steun gezin - nu		**-.46**	
eigenwaarde		.70	.40
canonische correlatie		.64	.54
Wilks' lambda na functie		0 .42	1.71
p-waarde		.000	.000
groepscentroïden		R -.90 Th-1 .78 Th-2 .71	R-.07 Th-1 -.68 Th-2 1.05
classificatie	R	Th-1	Th-2
Totaal correcte classificatie 72%	**69.5**	15.9	14.6
	10.2	**69.5**	20.3
	12.5	7.5	**80.0**

4.2.9 Achtergrond en kernvariabelen alle groepen

		Functie 1	Functie 2	Functie 3	Functie 4
scheiden			**.53**		
aantal opvoedingssituaties		**.87**			
separatie leeftijd		**-.59**			
opleidingsniveau				**-.58**	
werk					**-.73**
zorg vader			**-.40**		
zorg moeder				**-.51**	
ambivalente stijl				**-.18**	
gedesoriënteerde stijl				**.50**	
eigenwaarde		1.66	.17	.034	.029
canonische correlatie		.79	.38		
Wilks' lambda na functie		0.30	1 .80		
p-waarde		.000	.000		
groepscentroïden		UC-.36 W -.76 R 2.62 Th1.44 LV-.14	UC -.37 W .95 R .98 Th 2.13 LV.15		
classificatie	UC	W	R	Th	LV
Totaal correcte classificatie 68%	**73.7**	12.6	.5	.5	12.8
	29.8	**51.1**	.0	.0	19.1
	1.3	1.3	**50.7**	26.7	20.0
	.0	11.0	18.7	**50.5**	19.8
	26.2	15.4	7.7	7.7	**43.1**

Het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn / NIZW is het onafhankelijk instituut dat instellingen in de sector zorg en welzijn helpt op maatschappelijke ontwikkelingen in te spelen en de kwaliteit van het werk te waarborgen. In nauwe samenwerking met andere instellingen ontwikkelt het NIZW methoden waarmee het werkveld adequaat kan reageren op nieuwe vragen van cliënten. Dit resulteert in boeken, nieuwsbrieven, congressen, leertrajecten, databanken en video's. Daarnaast stelt het instituut zich ten doel de sector als geheel te versterken. Hiermee houden vooral het Centrum voor Beroeps- en Opleidingsvraagstukken en het Informatiecentrum Zorg en Welzijn zich bezig.

De activiteiten van het NIZW richten zich op veel verschillende terreinen zoals kinderopvang, jeugdzorg, maatschappelijk werk, ouderendienstverlening, sociaal cultureel werk, maatschappelijke opvang, verzorgings- en verpleeghuizen, thuiszorg en hulpverlening aan mensen met een lichamelijke of verstandelijke handicap.
In de sector zorg en welzijn werken meer dan 400.000 beroepskrachten en vele vrijwilligers. Voor hen zijn de produkten van het NIZW bedoeld. In toenemende mate wendt het NIZW zich met zijn informatie ook rechtstreeks tot de daadwerkelijke consumenten van voorzieningen in de sector.

Zonder thuis - zonder toekomst? is het verslag van een uitgebreid empirisch onderzoek naar de achtergrond en de actuele situatie van thuisloze jongeren tussen 16 en 23 jaar. De gegevens die bij deze doelgroep zijn verzameld, zijn steeds afgezet tegen de resultaten die bij drie vergelijkingsgroepen en een controlegroep zijn verkregen. De drie vergelijkingsgroepen zijn geselecteerd op kenmerken die zij gemeen hebben met de categorie thuisloze jongeren. Die groepen zijn voormalige pupillen van landelijke hulpverleningsvoorzieningen, thuisweglopers en niet-zwervende jongeren met weinig opleiding en werkervaring. De controlegroep wordt gevormd door een omvangrijke groep 'doorsneejongeren'.
Het onderzoek is op verzoek van het ministerie van VWS en onder leiding van het NIZW uitgevoerd door medewerkers van de Rijksuniversiteit Leiden, vakgroep Algemene Pedagogiek en van de Universiteit Utrecht, vakgroep Jeugd, Gezin en Levensloop.
Het onderzoek geeft inzicht in risico- én beschermende factoren bij het al dan niet ontstaan van thuisloosheid bij jongeren in het licht van hun psychosociale ontwikkeling. *Zonder thuis - zonder toekomst?* maakt niet alleen duidelijk dat de oorsprong van thuisloosheid vooral gezocht moet worden in problematische opvoedingsomstandigheden in de vroegste jeugd, maar ook dat een goed functionerend sociaal netwerk rond de jongere het risico op thuisloosheid sterk kan verminderen. Op deze wijze kan *Zonder thuis - zonder toekomst?* bijdragen aan de ontwikkeling van gefundeerde hulpverlenings- en beleidsstrategieën gericht zowel op het voorkómen van thuisloosheid als op het resocialiseren van jongeren die nu in deze weinig benijdenswaardige toestand verkeren.
Dit boek is het volledige verslag van het onderzoek en is bestemd voor onderzoekers en beleidsmakers die geïnteresseerd zijn in de verklaring van het ontstaan van thuisloosheid bij jongeren en de daarbij te onderscheiden risico- en beschermende factoren.
In een tweede publikatie zullen, naast een gepopulariseerde samenvatting van het onderzoek, ook conclusies worden getrokken en aanbevelingen gedaan voor het beleid en de praktijk van zorg en hulpverlening.

Marianne Thomeer-Bouwens was als onderzoeker verbonden aan de vakgroep Algemene Pedagogiek van de Rijksuniversiteit van Leiden en verantwoordelijk voor de uitvoering en verslaglegging van het onderzoek. Eerder was zij als onderzoeker betrokken bij verschillende onderzoeksprojecten met betrekking tot gehechtheid en effectmeting van interventieprogramma's bij ouders en jeugdigen.

Louis Tavecchio is universitair hoofddocent bij de vakgroep Algemene Pedagogiek van de Rijksuniversiteit Leiden en publiceerde eerder over gehechtheid, seksespecifieke opvoeding en methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Hij was, naast initiatiefnemer, samen met Wim Meeus eindverantwoordelijk voor de uitvoering van het onderzoek.

Wim Meeus is hoogleraar Jeugdstudies bij de Universiteit Utrecht en is onder meer een van de leiders van het longitudinale onderzoeksproject *Wendingen in de levensloop*, een studie naar ontwikkeling in de adolescentie en intergenerationele overdracht. Hij publiceerde eerder over jeugd, adolescentie, identiteit en psychosociale problemen.



ISBN 90 5050 410 8